

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาและการใช้ประโยชน์แห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเขตบางขุนเทียน ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้ คือ

1) สารระแนวคิดเกี่ยวกับแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน ประกอบไปด้วย ความหมายของชุมชนและแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน ประวัติแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน องค์ประกอบลักษณะสำคัญของแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน ประเภทของแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน จุดมุ่งหมายในการสำรวจแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน ความสำคัญของแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนต่อการศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ

2) สารระแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและการใช้ประโยชน์แห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน ประกอบไปด้วย ปรัชญาการศึกษากับการพัฒนาและการใช้ประโยชน์แห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืน แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชนและการกระจายอำนาจ แนวทางการใช้ประโยชน์แห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการใช้ประโยชน์แห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน แนวทางการพัฒนาแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและการใช้ประโยชน์แห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน

3) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน ประกอบไปด้วย งานวิจัยในประเทศ และงานวิจัยต่างประเทศ

ก่อนที่จะนำเสนอแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยขอแนะนำข้อคิด ซึ่งเป็นบทความและบทบรรณาธิการใน Adult Education Quarterly (August,2001) เกี่ยวกับแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต : เงื่อนไขทางการศึกษาภาวะหลังความทันสมัย เพื่อเป็นแนวทางการพิจารณาเข้าสู่ประเด็นที่จะศึกษา ดังนี้

เอ็ดเวิร์ด และอชเชอร์ (Edwards and Usher, 2001: 273-287) นำเสนอบทความเกี่ยวกับการพัฒนาในยุคหลังภาวะความทันสมัย (postmodernity) ด้วยมุมมองทางสังคม ประเด็นเกี่ยวกับเรื่องลัทธิภาวะหลังความทันสมัยและการศึกษาผู้ใหญ่ โดยเห็นว่าแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งปรากฏขึ้นเป็นเสมือนนโยบายร่วมสมัยทั่วโลก และถือเป็นเป้าหมายทางการศึกษานั้น เป็นการสร้างขึ้นเพื่อเป็นเงื่อนไขทางการศึกษาภาวะหลังความทันสมัย อันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่

นำการเปลี่ยนแปลงต่างๆเข้ามา ก่อให้เกิดแนวคิดหลากหลายต่อภาวะหลังความทันสมัย เช่นเห็นว่า เป็นยุคที่มีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจทุนนิยม เป็นการเติบโตของยุคหลังอุตสาหกรรม เป็นสังคมที่ มุ่งการค้าซึ่งร่ำรวยจากเทคโนโลยีใหม่ เป็นยุคที่สนับสนุนรูปแบบการดำรงชีวิตแบบปัจเจกชนนิยม เชื่อมโยงกับลัทธิเสรีนิยมใหม่ มีโครงสร้างการตลาดและเป็นสังคมผู้บริโภค เป็นยุคที่มีการ เคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อปลดปล่อยสู่ความเป็นอิสระ และเป็นยุคของการวิเคราะห์หลังแนวคิด ทฤษฎีโครงสร้างเพื่อนำสู่วาทกรรมที่ใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการคิดและกระทำต่อไป นอกจากนี้ เขาเห็นว่าภาวะความทันสมัย และภาวะหลังความทันสมัยไม่ใช่จุดแบ่งที่แสดงถึงความแตกต่างกัน โดยสิ้นเชิง เป็นเพียงการเผชิญหน้ากันที่ซับซ้อนและน่าสนใจ ซึ่งน่าจะมุ่งเน้นความสนใจไปที่ เงื่อนไขภาวะหลังความทันสมัย ในที่นี้ผู้วิจัยขอเสนอเน้นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ ตลอดชีวิตโดยเฉพาะ

การศึกษาผู้ใหญ่ในภาวะหลังความทันสมัยนั้นต้องดำเนินไปด้วยความลำบาก เนื่องจาก กระแสโลกาภิวัตน์ที่ทำลายความผูกพันดั้งเดิมของการศึกษา ทำลายการเรียนรู้แบบเสรีนิยมที่เน้น ใ้บุคคลสามารถพัฒนาตนเองได้ ก่อให้เกิดการกระทำทางสังคม(social action) เกิดกลุ่มสังคม ชายขอบ (the marginalized group) ขึ้น นอกจากนี้การศึกษายังได้ละทิ้งเป้าหมายเดิม ไม่อาจ ประยุกต์ความรู้ดั้งเดิมเข้าสู่ความทันสมัย ทำให้เกิดความขัดแย้งและก่อให้เกิดเป็นเงื่อนไขภาวะหลัง ความทันสมัยขึ้น ตามทัศนะของ Levin(1998) เกี่ยวกับเรื่องการแพร่ของนโยบายทางการศึกษานั้น กระแสการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นแนวคิดร่วมสมัย ซึ่งพบในประเทศกำลังพัฒนามากที่สุด และมีการ นำมาใช้เป็นกลยุทธ์ในการปฏิรูปการศึกษา ฉะนั้นการเรียนรู้ตลอดชีวิตนี้จึงไม่ใช่แนวคิดใหม่ แต่ เป็นแนวคิดที่ถูกนำมาจากภาคการศึกษาต่างประเทศ โดยวาทกรรมยุคแรกๆมักเน้นความสนใจไป ที่การศึกษาตลอดชีวิต (lifelong education) มากกว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning)ที่ พยายามกระตุ้นใ้ให้บุคคลเป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต การเคลื่อนย้ายกระบวนทัศน์ใหม่นี้เป็นความ พยายามของรัฐที่จะเสริมพลัง(empower)ให้พลเมืองมีความสามารถและรับผิดชอบต่อชีวิตตนได้

ภายใต้สัญลักษณ์การเรียนรู้ตลอดชีวิตนี้ องค์กรการศึกษาทุกระดับชั้นก็ต้องพยายามเพิ่ม ความหลากหลายทั้งในด้านเป้าหมาย หลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน และกิจกรรมทางสังคมที่ หลากหลายที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้นั้นก็จัดเป็นการศึกษาได้ด้วย ทั้งนี้เพราะภายใต้แนวคิดนี้ การ เรียนรู้ สามารถจะเป็นสิ่งที่อยู่ได้ทั้งภายใน ภายนอกสถาบันการศึกษา และไม่จำเป็นต้องถูกจำกัด ขอบเขตโดยค่านิยมแบบดั้งเดิม อย่างไรก็ตามการนำแนวคิดนี้มากำหนดเป็นกรอบนโยบายไม่ใช่ เรื่องง่าย ทั้งนี้เพราะเป็นแนวคิดที่กระตุ้นใ้บุคคลไปสู่วิถีทางที่มองเห็นว่าการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ ปราศจากขอบเขต ตามแนวคิดของ Lyotard (1984) เห็นว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นเงื่อนไขภาวะ หลังความทันสมัยของการศึกษา ซึ่งชี้ให้เห็นความหลากหลายของกิจกรรมทางการศึกษานั้นถูก ห่อหุ้มด้วยความทันสมัย และจากคำยืนยันของ Wain(2000)ที่ว่ามีการเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วใน การนำการศึกษา เข้าสู่วาทกรรมยุคหลังความทันสมัย โดยรับเอาแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการเรียนรู้

ตลอดชีวิต(lifelong learning) และการเรียนรู้ที่แสวงหาจุดเหมาะสมที่สุดในประสิทธิภาพและประสิทธิผลทางเศรษฐกิจสังคม(performativity) ใช้อย่างง่ายดาย

การรับแนวคิดดังกล่าว ก่อให้เกิดข้อสรุปที่ดูเหมือนขัดแย้งกันระหว่างการกระจายอำนาจความรู้ (decentering) กับการเรียนรู้ที่แสวงหาจุดเหมาะสมที่สุดในประสิทธิภาพและประสิทธิผลทางเศรษฐกิจสังคม (performativity) ที่สนับสนุนเรื่อง ความเชี่ยวชาญเฉพาะ (mastery) แต่อิทธิพลของความเชี่ยวชาญเฉพาะ ก็เริ่มเสื่อมลง เพราะแม้ว่าเรื่องความเชี่ยวชาญเฉพาะจะเป็นที่ยอมรับสูงก็ไม่อาจช่วยให้ความยากจน การเสื่อมของธรรมชาติแวดล้อม ฯลฯ ลดลงแต่ประการใด แต่นักวิชาการสมัยใหม่ก็ยังเชื่อว่าความเชี่ยวชาญเฉพาะเป็นเงื่อนไขทางการศึกษาภาวะหลังความทันสมัย นอกจากนั้นยุคนี้ได้มีการศึกษาตรวจสอบองค์ความรู้ต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลาโดยกลุ่มนักวิจัยต่างๆ ทำให้องค์ความรู้ที่เคยถาวรต้องสั่นคลอนขึ้น ค่านิยมที่มีต่อความรู้ที่มีฐานกฎเกณฑ์ลดลง ก่อให้เกิดแหล่งที่เป็นศูนย์กลางความรู้ขึ้นอย่างหลากหลาย พร้อมด้วยมีการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ช่วยสร้างกระบวนการโลกาภิวัตน์และพัฒนาข่าวสารเทคโนโลยีขึ้นอย่างต่อเนื่อง บางรัฐบาล ก็ได้กำหนดนโยบายและการปฏิบัติโดยใช้ชุมชนวิจัย แม้ว่าชุมชนหลายแห่งอาจไม่สามารถให้ข้อมูลและทิศทางที่ชัดเจนพอ ประเด็นปัญหาที่พบนี้เห็นได้จากวาทกรรมเรื่องความพยายามในการกระจายอำนาจความรู้ (decentering) ซึ่งในสถานการณ์ที่องค์ความรู้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตลอดเวลา หากมีความไม่สมอบภาคเกิดขึ้นก็อาจเกิดภาวะครอบงำของกระบวนการของโลกาภิวัตน์ต่อการกระจายอำนาจของความรู้ขึ้นได้

ลักษณะของสังคมในยุคนี้ตามแนวคิด Beck(1992)เห็นว่า มีทั้งความเสี่ยงภัย ความเป็นมาตรฐานที่ลดลง และมีความเป็นปัจเจกชนนิยมสูง นักวิชาการบางท่านเห็นว่าเป็นสังคมที่เป็นทุกข์เพราะขาดความปลอดภัย มีการเคลื่อนย้ายถิ่นและแรงงานสูง นอกจากนั้นยังเป็นสังคมที่องค์กรต่างๆ ต้องพยายามปรับเปลี่ยนการจัดการความรู้ โครงสร้าง ฯลฯ เพื่อให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ซึ่งต้องมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านทัศนคติเพื่อให้เกิดการยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในสถานการณ์เช่นนี้ Foucault(1988) เห็นว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตกลายเป็นผลผลิตอันตรงพลังของเทคโนโลยีที่สำคัญ และเป็นสัญลักษณ์ของระบบ ซึ่ง Edwards และ Usher(1999) ได้สรุปว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นสัญลักษณ์ของสังคมร่วมสมัย (the contemporary society of signs) ทั้งนี้เพราะต้องทำหน้าที่เป็นเสมือนเทคโนโลยีอย่างหนึ่ง

อย่างไรก็ตามด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารที่ก่อให้เกิดการแพร่กระจายเครือข่ายสื่อ อิเลคทรอนิกส์ของการเรียนรู้ ทำให้รูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิมต้องถูกทำลายลง ประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือการควบคุมการเรียนในแง่หลักสูตร ตำราเรียน และชั้นเรียนที่เกิดการแข่งขันมากขึ้น ดังนั้นแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ที่แสวงหาจุดเหมาะสมที่สุดในประสิทธิภาพ ประสิทธิผลทางเศรษฐกิจสังคม (performativity) จึงเกิดขึ้นตามโครงการการศึกษาแบบสมัยใหม่ ทำให้ภาระงานการศึกษาเป็นทักษะที่จำเป็นเฉพาะที่ถูกครอบงำด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ และแนวคิด

การเรียนรู้ตลอดชีวิตก็กลายเป็นวิธีสู่ความหลากหลาย ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี จึงทำให้การเรียนรู้ต้องเป็นเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงได้ มีความยืดหยุ่น และด้วยสภาพสังคมที่บุคคลไม่อาจจะหยุดการเรียนรู้ได้ทั้งในชีวิตและการทำงาน ย่อมทำให้กระแสการเรียนรู้ตลอดชีวิตกลายเป็นวาทกรรมที่สมบูรณ์แบบ ที่ทำให้องค์กรทางการศึกษาต้องแสวงหาวิธีการปรับปรุงการเรียนรู้และมุ่งสู่ความเป็นธุรกิจการค้ามากขึ้น ทำให้การได้รับโอกาสทางการศึกษาต้องถูกรอรับด้วยการจัดการ นวัตกรรม และหลักสูตรที่สนองความต้องการ

นอกจากนั้นผลกระทบของข้อมูลและเทคโนโลยีการสื่อสารเหล่านี้ก็เป็นเงื่อนไขที่เร่งรัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในปัจจุบัน อันเนื่องมาจากความสามารถในการเข้าถึงและปฏิสัมพันธ์กับข้อมูล การเรียนรู้จึงมีลักษณะยืดหยุ่นมากขึ้น ไม่จำเป็นต้องมีสถานที่เพื่อเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ เกิดรูปแบบการเรียนรู้ใหม่ไปตามสาย ไปยังสถานีประจำของประชาชนตามที่อยู่อาศัย ลักษณะเช่นนี้ส่งเสริมต่อแนวคิดการเรียนรู้ที่แสวงหาจุดเหมาะสมที่สุดในประสิทธิภาพประสิทธิผลทางเศรษฐกิจสังคม(performitivity) และทำลายรูปแบบแหล่งการเรียนรู้แบบเดิม แต่เนื่องด้วยประชาชนจำนวนมากได้เรียนรู้อย่างหลากหลายโดยเทคโนโลยีการสื่อสาร จึงเป็นเสมือนการเร่งให้เกิดการกระจายอำนาจความรู้ (Decentering) ขึ้น และทำให้เกิดข้อถกเถียงถึงความแตกต่างระหว่างความรู้กับข้อมูล

ในประเด็นเรื่องความเชี่ยวชาญเฉพาะ หากวิเคราะห์มิติที่เป็นสัญลักษณ์ทางเศรษฐกิจของการเรียนรู้ตลอดชีวิตแล้วพบว่า มีความสัมพันธ์กับกิจการทางสังคมร่วมสมัยที่น่าสนใจคือ รูปแบบของชีวิต (lifestyle practices) ศักยภาพภายในตัวบุคคลที่ต้องการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงตนและสิ่งแวดล้อม(confessional practices) ความต้องการเกี่ยวกับอาชีพ(vocational practices) และ กิจการเกี่ยวกับภาวะวิกฤต(critical practices) กิจการทั้ง 4 ประการมีความสำคัญแตกต่างกัน และมีความเกี่ยวข้องกับความพยายามของบุคคลที่จะเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ หากพิจารณาเช่นนี้การเรียนรู้ตลอดชีวิตก็น่าจะเป็นวิธีนำสู่ความเชี่ยวชาญเฉพาะในสังคมภาวะหลังความทันสมัย ที่ยึดถือมาตรฐานเป็นเกณฑ์ที่ได้รับรองในบริบททางการศึกษาแบบสมัยใหม่ได้ แต่เนื่องจากการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้นเป็นเงื่อนไขที่ต้องมีความยืดหยุ่นเพื่อตอบสนองต่อสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน ฉะนั้นด้วยแก่นการเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงไม่ใช่เงื่อนไขความเชี่ยวชาญเฉพาะ ตามแนวคิดของกรอบภาวะความทันสมัย แต่กลับเป็นกระบวนการที่ยังไม่มีความแน่นอนและต้องเปลี่ยนแปลงเสมอ นำมาซึ่งการขาดแคลนความเชี่ยวชาญเฉพาะ Leicester(2000) กล่าวว่าข้อคิดเห็นที่คลุมเครือของการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้นกระตุ่นแนวคิดที่ว่าไม่มีองค์ความรู้ที่ถาวร(fixed body of knowledge)ที่นำบุคคลเข้าสู่ ความเชี่ยวชาญเฉพาะได้ ดังนั้นการเรียนรู้ตลอดชีวิต น่าจะถูกพิจารณาให้เป็นเงื่อนไขของผู้กำลังเรียนรู้ เช่นมีลักษณะที่ยืดหยุ่น สามารถปรับเปลี่ยนได้ มากกว่าจะเป็นเส้นทางสู่ความเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ ทั้งนี้เพราะประเด็นที่สำคัญก็คือ ยังไม่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะใดที่มี

ความสมบูรณ์แบบ ในความเป็นจริงจึงต้องมีการค้นหาความเชี่ยวชาญเฉพาะอย่างไม่สิ้นสุด ซึ่งเป็นหน้าที่ของนักการศึกษาและผู้เรียนรู้ตลอดชีวิตจะต้องดำเนินการต่อไป

แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต: เจื่อนไขทางการศึกษาภาวะหลังความทันสมัยนี้ เป็นการแสดงถึงความคิดเห็นที่คัดค้านกรอบแนวคิดภาวะหลังความทันสมัย และเป็นความต้องการของนักวิชาบางกลุ่ม ที่อยากจะยุติการแพร่กระจายการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่อยู่ในกรอบภาวะความทันสมัย ซึ่งผู้วิจัยนำเสนอไว้ ณ.ที่นี้ เพื่อสะท้อนให้เห็นทั้ง 2 มุมมอง อันเนื่องจากเราคงไม่อาจหลีกเลี่ยงต่อกระแสโลกาภิวัตน์ได้ และกระแสการเรียนรู้ตลอดชีวิตก็เป็นส่วนสำคัญของการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบัน และเพื่อที่จะนำสู่หัวข้อการศึกษา ซึ่งเป็นปัจจัยส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยเลือกเน้นศึกษานำเสนอโดยเฉพาะแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนที่เป็นแหล่งศูนย์กลางความรู้ในรูปแบบต่างๆในชุมชนที่อยู่นอกสถานศึกษา ซึ่งเป็นลักษณะของแหล่งเรียนรู้ที่มักถูกกลืนเลือนในกระแสโลกาภิวัตน์ หรือกระแสเทคโนโลยีสื่อสาร และเพื่อที่จะประยุกต์แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้เข้ากับบริบทสังคมชุมชนไทย และให้มีความเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะศึกษาเพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาและการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ให้ข้อเสนอแนะผ่านกระบวนการความคิดเห็นของชุมชนตามหลักการพัฒนาและการพัฒนาชุมชนตามกระบวนการสนับหนุนที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งองค์กรประชาชน ภาครัฐบาล ภาครัฐกิจ องค์กรเอกชน และนักวิชาการเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาเพื่อเสริมพลังของแต่ละฝ่ายให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้นในลักษณะเบญจภาคี(ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2538: 4) เพื่อนำสู่แนวทางการพัฒนาแบบพึ่งตนเองของชุมชน โดยการระดมความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิในฐานะที่เป็นตัวแทนกลุ่ม โดยการวิจัยอนาคตแบบ EDFR(Ethnographic Delphi Futures Research)

1. แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน

ความหมายของชุมชน

คำว่า “ชุมชน” ในภาษาอังกฤษตรงกับคำว่า community มีความหมายได้หลากหลาย ซึ่งในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2539: 275) ได้ให้ความหมายของชุมชน คือ หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน และในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2524 (2524: 72) ได้ให้ความหมายของคำว่า ชุมชนว่า เป็นกลุ่มย่อยที่มีลักษณะหลายประการเหมือนกับลักษณะสังคม แต่มีขนาดเล็กกว่า และมีความสนใจร่วมที่ประสานกันในวงแคบกว่า ชุมชนหมายถึง เขตพื้นที่ ระดับความคุ้นเคย และการติดต่อระหว่างบุคคลตลอดจนพื้นฐานความยึดเหนี่ยวเฉพาะบางอย่างที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ชุมชนมีลักษณะทางเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตนเองที่จำกัดมากกว่าสังคม แต่ภายในวงจำกัดเหล่านั้นย่อมมีการสังสรรค์ใกล้ชิดกว่าและความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า อาจมีเฉพาะบางประการที่ผูกพันเอกภาพ เช่น เชื้อชาติ ศาสนา

ส่วนพจนานุกรม Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (1994: 233) ให้ความหมายของชุมชนไว้ว่า หมายถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งหนึ่ง ซึ่งมีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน มีศรัทธา ความเชื่อ เชื้อชาติ การงาน หรือมีความรู้สึกนึกคิด ความสนใจที่คล้ายกัน มีการเกื้อกูลการเป็นอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการให้ความหมายของชุมชนไว้ในหลายแง่มุม อาทิเช่น บราวเนลล์ (Brownell, 1950: 195) ให้ความหมายของชุมชนสรุปได้ว่า ชุมชน คือ การกระทำที่เต็มไปด้วยความร่วมมือ ร่วมใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นสังคมที่รู้จักกันอย่างใกล้ชิด และสนิทสนม ส่วนโฮแมน (Homan, 1994 :82) ให้ความหมายของชุมชนไว้ว่า ชุมชน คือคนจำนวนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งหนึ่ง มีความเชื่อ ผลประโยชน์ กิจกรรมและมีคุณสมบัติอื่นที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้ส่งผลทำให้สมาชิกมีความตระหนักและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523 : 6-8) กล่าวว่าชุมชน หมายถึง องค์การทางสังคมอย่างหนึ่ง ที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้ ชุมชนจะต้องประกอบด้วย (1) ประชาชนจำนวนหนึ่ง (2) สถาบันทางสังคม (3) องค์การทางสังคมชนิดที่มีขนาดย่อมกว่าชุมชน เช่น ครอบครัว กลุ่มสหกรณ์ เป็นต้น (4) อาณาเขตทางภูมิศาสตร์ และอุทัย หิรัญโต(2526 : 47-48) ให้ความหมายที่สอดคล้องกันว่า ชุมชนจะต้องประกอบด้วย (1) ประชาชน หรือ คน (people) (2) อาศัยอยู่ในบริเวณหรือพื้นที่แห่งหนึ่ง (area) (3) ผู้คนที่อาศัยอยู่นั้นมีความสนใจร่วมกัน(common interest) (4) มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน (interaction) (5) มีการสัมพันธ์ต่อกัน(relationship)

กาญจนา แก้วเทพ (2538: 14) กล่าวว่าชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้าน และผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน มีความรู้สึกว่าเป็นคนในชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการดำรงรักษาคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมศาสนา ถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย ในทำนองเดียวกัน จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540: 3) กล่าวถึงชุมชนไว้สรุปว่า ต้องประกอบไปด้วยระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ ระบบการเมือง ระบบการปกครอง โครงสร้างอำนาจ รวมถึงระบบนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีด้านต่างๆซึ่งระบบเหล่านี้มีความสัมพันธ์ต่อกันและระหว่างกัน หรือเรียกอีกอย่างว่ามีความเชื่อมโยงกันชนิดที่ไม่สามารถแยกจากกันได้

ในขณะที่ ประเวศ วะสี (2537: 20) กล่าวว่า ชุมชน หมายถึงการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน อาจเป็นการรวมตัวกันตามพื้นที่ หรือไม่ใช่พื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการกระทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ และมีการจัดการ สำหรับ พระธรรมปิฎก (2539: 71-72) ก็ได้ให้ความหมายของชุมชนแตกต่างออกไปโดยเปรียบเทียบกับคำว่า “สังฆะ คือชุมชนแห่งกัลยาณมิตร คือการที่บุคคลมาอยู่

ด้วยกันเริ่มตั้งแต่ผู้นำ(พระศาสดา) เป็นกัลยาณมิตร คือผู้ที่ช่วยเหลือผู้อื่นในการพัฒนาชีวิตได้ดี ให้เป็นชีวิตที่เจริญอกงาม และผู้ที่มาอยู่ด้วย (พระภิกษุ) ก็มาช่วย เอื้ออาทรต่อกัน ให้แต่ละบุคคลพัฒนาตนให้เข้ากับชีวิตที่ดงามขึ้น เมื่อแต่ละบุคคลได้รับประโยชน์จากสังฆะ หรือชุมชน แต่ละบุคคลนั้นก็ต้องเป็นส่วนร่วมที่ดี เพื่อช่วยเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อสังฆะหรือชุมชนด้วยเช่นกัน”

นอกจากนั้น สุริชัย หวันแก้ว (2543(ก): 37-41) ได้กล่าวถึงมโนทัศน์ “ชุมชน” ในกระแสโลกาภิวัตน์ ไว้ว่าทำให้นิยามของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งเคยอ้างอิงกรอบสังคมสองแบบ คือ ชนบท-แบบเมือง มาเป็นไม่อาจแบ่งเป็นสองขั้วดังกล่าวอย่างแยกขาดและชัดเจน เพราะกระแสการเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบัน ทำให้ความเป็นเมืองกับชนบทนั้น มีอิทธิพลต่อกันและกันมากขึ้น จึงต้องพิจารณาชุมชนทั้งรูปแบบของการตั้งถิ่นฐาน กับวิถีชีวิต ซึ่งการใช้คำว่า ชุมชน ในยุคแรกส่วนใหญ่เป็นการใช้ในบริบทของการทำงานพัฒนาชุมชนชนบท และคำว่า ชุมชน ในงานบริหารของมหานครกรุงเทพ เท่าที่สังเกตงานพัฒนาชุมชนจะเน้นด้านงานชุมชนแออัด โดยยังไม่ได้จำแนกประเภทตามเกณฑ์ของคุณลักษณะอื่น ๆ เช่นชุมชนหมู่บ้านจัดสรร ฯลฯ สำหรับบริบทแห่งโลกาภิวัตน์ ปรากฏการณ์ “ชุมชน” ได้เกิดมิติใหม่ขึ้นหลายประการ เกิดการก่อรูป ก่อร่างของชุมชนขึ้นใหม่หลายรูปแบบภายใต้เงื่อนไขใหม่ๆของการสื่อสารและเทคโนโลยี แม้ว่าโดยหลักการแล้วยังคงยึดพื้นที่เป็นเกณฑ์ แต่ก็มีได้จัดวางพื้นที่จำกัดแต่ภายในเขตแดนของประเทศ เช่น ชุมชนเสมือนจริง (virtual community)

จากการศึกษาเกี่ยวกับคำจำกัดความของชุมชนดังกล่าว พบว่ามีผู้ให้ความหมายของชุมชนไว้มากมายแตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดเน้นความสนใจที่จะศึกษาในแง่มุมใด กล่าวได้ว่าความหมายโดยทั่วไป ของชุมชน หมายถึงกลุ่มคนที่รวมกันในอาณาบริเวณแห่งหนึ่ง มีลักษณะสังคมขนาดเล็ก โดยบุคคลในชุมชนนั้นมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน และมีระเบียบสังคมของตน สำหรับในที่นี้ ชุมชน หมายถึง ประชาชน หรือกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณพื้นที่เขตบางขุนเทียน ซึ่งมีความสนใจร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และมีความสัมพันธ์ต่อกัน

ความหมายของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน

นักวิชาการหลายท่านเรียกแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนว่า แหล่งวิทยาการในชุมชน ซึ่งมีความหมายค่อนข้างกว้าง คำว่าแหล่งวิทยาการในชุมชนในภาษาอังกฤษตรงกับคำว่า Community Resources สำหรับในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้คำจำกัดความของ “แหล่ง” หมายถึง ถิ่น ที่อยู่ บริเวณ ศูนย์รวม บ่อเกิด ส่วนคำว่า “วิทยา” หมายถึง ความรู้ ซึ่งมักใช้คู่กับคำอื่น เช่น วิทยาการ วิทยาศาสตร์ และวิทยาการ เป็นต้น คำว่า “แหล่งวิทยาการ” จึงหมายถึง ถิ่น ที่อยู่ บริเวณศูนย์รวมหรือบ่อเกิดของความรู้(ราชบัณฑิตยสถาน, 2539: 767-904) ดังนั้นคำว่าแหล่งวิทยาการในชุมชนควรจะหมายถึงถิ่น ที่อยู่ บริเวณศูนย์รวม หรือบ่อเกิดของความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน

สมิธ (Smith, 1962: 827) ได้ให้คำจำกัดความ แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนไว้ว่า เป็นมวลประสบการณ์ภายในสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่รอบด้าน ซึ่งจะช่วยเหลือทำให้การเรียนการสอนสมบูรณ์ขึ้น หรืออาจเป็นตัวกำหนดการเรียนรู้โดยประสบการณ์ตรงให้แก่ผู้เรียน สอดคล้องกับที่นิโคลส์ (Nichols, 1971: 341) กล่าวว่าแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนสำหรับโรงเรียนนั้นประกอบด้วยประชาชน สถานที่ สิ่งของ กิจกรรมต่าง ๆ ที่นำมาใช้ประโยชน์ต่อการศึกษาเพื่อพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นประชากรที่มีความสามารถ มีประสิทธิภาพ และ กูด(Good, 1973 :496)ให้ความหมายแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนว่า หมายถึงสถาบันและองค์กรต่าง ๆ บุคคลที่มีความสามารถในท้องถิ่น วัสดุต่าง ๆ และอำนาจทั้งหลายที่มีอิทธิพลต่อผู้เรียน โดยตรงโดยอ้อม ขณะที่ ราวน์ทรี (Rowntree, 1981: 256) ได้ให้คำจำกัดความของ แหล่งการเรียนรู้ แตกต่างออกไปว่าเป็นคำศัพท์ทางการศึกษา หมายถึง เงิน วัสดุ บุคคลที่จำเป็นสำหรับการดำเนินงานให้ดำเนินไปตามจุดหมายใดจุดหมายหนึ่ง ซึ่งตามทรรศนะของดรีเบน(Dreeben)นักสังคมวิทยาเห็นว่า การเรียนรู้ของบุคคลมาจากสิ่งที่อยู่นอกห้องเรียน เช่น ครอบครัว สื่อมวลชน ศาสนา พิพิธภัณฑสถาน หอสมุด การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลหลายประเภท ซึ่งอยู่นอกห้องเรียน เหล่านี้คือ แหล่งทรัพยากรชุมชน (สุมนทิพย์ บุญสมบัติ, 2526: 172)

สุวัฒน์ มุททเมธา(2524: 66) กล่าวถึงแหล่งวิทยาการในชุมชน ว่ามีขอบเขตกว้างขวางมากจะเป็นอะไรก็ได้ อาจเป็นสิ่งมีชีวิต หรือไม่มีชีวิต อาจเป็นสิ่งธรรมชาติหรือมนุษย์สร้างขึ้น ถ้าสิ่งเหล่านี้มีอยู่ในชุมชน นอกบริเวณโรงเรียน และโรงเรียนสามารถนำสิ่งเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ทางการศึกษาได้ ถือเป็นทรัพยากรทางการศึกษาทั้งสิ้น ทั้งนี้ ทัศนีย์ สุขเมธี(2532: 80) และนฤมล ดันตสุรเศรษฐ(2533: 12) ได้ให้ข้อสนับสนุนร่วมว่า แหล่งวิทยาการในชุมชน หมายถึง สิ่งต่างๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตที่อยู่ในท้องถิ่น อาจเป็นคน สถานที่ สิ่งของ สภาพแวดล้อมต่างๆ ที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้หรืออำนวยความสะดวกในการเสาะแสวงหาความรู้ และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อการเรียนการสอนได้ และ ภาสินี เปี่ยมพงศ์สานต์(2536: 45) ก็กล่าวว่า แหล่งวิทยาการ หมายถึง แหล่งที่จะค้นคว้าความรู้ ประสบการณ์ แนวคิด ค่านิยม ข้อสรุปมาเป็นประโยชน์ในการเรียนการสอน

นิพนธ์ สุขปริดี(2526: 358) ได้กล่าวถึง แหล่งสื่อการสอนชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแหล่งวิทยาการในชุมชนว่า คือ สถานการณ์การเรียนรู้โดยผู้เรียนรู้ได้สัมผัสโดยตรงกับคน สถานการณ์ สิ่งของที่เป็นสื่อแวดล้อมในชุมชนของตน และสื่ออื่นๆที่ผู้เรียนออกไปศึกษาหรือนำมาจากชุมชนของตนรวมถึงการไปศึกษาแหล่งสื่อในชุมชนต่างๆ เช่น สมาคม โรงงานอุตสาหกรรม แหล่งเกษตรกรรม เพื่อนบ้าน การพูดคุย การรับฟังและการสังเกตการณ์ในชุมชน และบุญเลิศ มาแสง (2532: 29) ได้ให้ความหมายของแหล่งความรู้ หรือแหล่งวิทยาการ ว่าเป็นแหล่งรวมของกิจกรรมที่กระตุ้นเตือนให้เกิดความสำนึก และตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดเวลา แหล่งความรู้จะอยู่ที่ไหน มีรูปร่างหน้าตาอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพความจำเป็นในแต่ละท้องถิ่น ในขณะที่ ชัยยงค์ พรหมวงศ์(2543: 34) ให้ความเห็น

เกี่ยวกับแหล่งข้อมูลชุมชน หรือแหล่งข้อมูลท้องถิ่น โดยกล่าวว่าหมายถึง แหล่งที่ทำให้เราได้รับความรู้ทั้งจากการฟัง การอ่าน ล้วนเป็นแหล่งข้อมูล

ชัยยศ อิ่มสุวรรณ (2544: 22) ให้ความหมายของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ว่าเป็นแหล่งที่บุคคลสามารถเรียนรู้ได้ตามความสนใจตามศักยภาพและโอกาส ตามความสามารถโดยการเรียนรู้ได้อย่างไม่เป็นทางการ แหล่งการเรียนรู้จึงเป็นการเรียนตามอัธยาศัย ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในสังคม และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 1) ให้ความหมาย แหล่งการเรียนรู้ ว่า หมายถึง “แหล่งหรือที่รวมสาระความรู้” ซึ่งอาจเป็นสถานที่ ศูนย์รวมข้อมูล ข่าวสาร หรือบุคคลที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยทั้งนี้ คณะทำงานการปฏิรูปการศึกษาตลอดชีวิต กรมการศึกษานอกโรงเรียน(2543) เสนอความหมายของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตว่า หมายถึง ที่รวมสภาพ/สถานที่/ศูนย์กลางที่มี หรือประกอบด้วยข้อมูล ความรู้ และกิจกรรมการเรียนรู้ หรือกระบวนการเรียนการสอนที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตัวเอง และหรือสามารถเรียนกันเป็นกลุ่ม หรือด้วยวิธีการที่มีผู้สอนเป็นผู้จัดขึ้น ไม่มีกำหนดเวลาหรือตารางเรียน เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และกำหนดรูปแบบและวิธีเรียนเอง ไม่มีการวัดหรือประเมินผลทางการเรียน แต่อาจมีการทดสอบผลการรับรู้บางประการ ไม่มีการสอบเพื่อประเมินผลเพื่อเลื่อนระดับเหมือนในชั้นเรียน เปิดโอกาสให้ผู้สนใจมีส่วนร่วมในการจัด และใช้บริการ ได้ศึกษาตามความสนใจและความต้องการอย่างกว้างขวาง คุ่มค่าและต่อเนื่องตลอดชีวิต (อมรา ปฐภิญโญบุรณ , 2545: 4)

กล่าวโดยสรุป แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนนั้น มีความหมายกว้างขวางและได้มีผู้รู้ใช้คำเรียกที่แตกต่างกันออกไป เช่น แหล่งความรู้ แหล่งการเรียนรู้ แหล่งข้อมูลท้องถิ่น แหล่งวิชาการในชุมชน แหล่งทรัพยากรในชุมชน แหล่งสื่อการสอนในชุมชน ตลอดจนแหล่งวิทยาการในชุมชน การให้คำจำกัดความและคำเรียกที่แตกต่างกันไปนั้นขึ้นอยู่กับจุดเน้นความสนใจที่จะศึกษาในแง่มุมใด และเมื่อพิจารณาภาพรวมแล้ว ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้คำว่า “ แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน” เป็นหลัก โดยอาจเรียกสั้นๆว่า แหล่งการเรียนรู้ หรือแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน และให้ความหมายโดยรวมว่า “ แหล่งสถานที่ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ บริเวณ ศูนย์รวม เป็นบ่อเกิดของความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งบุคคลอาจศึกษาได้ตามความสนใจและความต้องการ โดยเป็นแหล่งที่อาจเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือมนุษย์สร้างขึ้นก็ได้”

ประวัติความเป็นมาของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน ของประเทศไทย

แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยได้แก่ บ้าน วัด วัง สำหรับบ้านก็มีพ่อแม่และผู้ใหญ่ในบ้านเป็นต้นแบบถ่ายทอดความรู้ ในวัดจะมีพระ และในวังจะมีนักปราชญ์ราชบัณฑิตและผู้รู้ในด้านต่าง ๆ ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงได้ทรงสร้างพระแท่นมนังคศิลาไว้ในดงตาล เพื่อใช้เป็นสถานที่ในการสอนหนังสือ และธรรมะแก่ข้าราชการและประชาชนโดยทั่วไป

เป็นที่นัดพบระหว่างผู้รู้และผู้ใฝ่รู้ ซึ่งนับเป็นการจัดสิ่งแวดล้อมในลักษณะของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ส่วนแหล่งการเรียนรู้ที่เป็นสื่อประเภทวัสดุที่ใช้กันในสมัยนั้น ได้แก่ ศิลาจารึก สมุดไทยและใบลาน

ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตของท้องถิ่น นอกจากบ้าน วัด วังแล้ว ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีโบสถ์ฝรั่งหลายแห่ง มีโรงเรียนมิชชันนารี และโรงเรียนสอนสามเณร มีการใช้การเล่านิทานและวรรณกรรมเป็นสื่อในการเรียนรู้อย่างแพร่หลาย

ต่อมาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนได้พัฒนาอย่างรวดเร็ว มีการตั้งโรงพิมพ์ขึ้นหลายแห่ง มีการพิมพ์หนังสือพิมพ์เป็นฉบับแรกของไทย มีการตั้งโรงงานขึ้นในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเพื่อจัดอาหารเลี้ยงพระสงฆ์ สามเณรและข้าราชการ พร้อมทั้งการบริจาคพระราชทรัพย์ให้แก่คนชรา คนพิการ และมีพระธรรมเทศนาพร้อมกับสอนหนังสือวิชาการต่างๆ แก่ประชาชนทั้งหลาย มีการพัฒนาวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) ให้เป็นมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของประเทศไทยโดยการจารึกหนังสือ วิชา แพทย์ วิชาต่าง ๆ ดาราศาสตร์และวิชาทั่วไปลงบนแผ่นศิลาประดับไว้ตามกำแพงและบริเวณวัด มีทั้งภาพเขียน รูปปั้น และพืชสมุนไพรต่าง ๆ โดยมีคำอธิบายพร้อม ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนทั่วไปสามารถศึกษาได้ด้วยตนเอง

ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการปฏิรูปการจัดกิจกรรมการศึกษาครั้งยิ่งใหญ่ แหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นซึ่งส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการนั้น ไม่เพียงพอต่อการเรียนรู้ที่จะปรับตัวรับกับระบบจักรวรรดินิยมตะวันตก ดังนั้นจึงมีการตั้งโรงเรียนแบบตะวันตกขึ้นเป็นครั้งแรกของประเทศไทยและเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีบทบาทหลักในการให้การศึกษาแก่คนไทย ส่วนแหล่งการเรียนรู้ประเภทสื่อ ได้มีการพัฒนาหนังสือแบบเรียน หนังสือพิมพ์รายวันจำนวนเกือบ 30 ฉบับ มีหนังสือนิตยสารต่างๆ มีภาพยนตร์ และมีห้องสมุด นอกจากนี้ยังมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเผยแพร่เป็นความรู้อีกด้วย แหล่งการเรียนรู้เหล่านี้ได้รับการพัฒนาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะสื่ออิเล็กทรอนิกส์ มีการพัฒนาระบบโทรทัศน์ วิทยุ วิทยุกระจายเสียง คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต และระบบดาวเทียม อย่างที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ (ไพพรรณ เกียรติโชติชัย, 2541: 104-106)

กล่าวโดยสรุปประวัติของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนของประเทศไทยมีความเป็นมายาวนาน ในสมัยสุโขทัย มีบ้าน วัด และวังเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน มีพ่อแม่ ผู้ใหญ่บ้าน นักปราชญ์ ผู้รู้เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ มีการใช้ศิลาจารึก สมุดไทยเป็นสื่อการเรียนรู้ ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา มีโบสถ์ฝรั่ง มีโรงเรียนมิชชันนารี และมีการใช้การเล่านิทานเป็นสื่อในการเรียนรู้อย่างแพร่หลาย แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนพัฒนาการต่อมาเป็นบ้าน วัด และโรงเรียน จนเมื่อถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการปฏิรูปการศึกษาครั้งใหญ่ มีการตั้งโรงเรียน

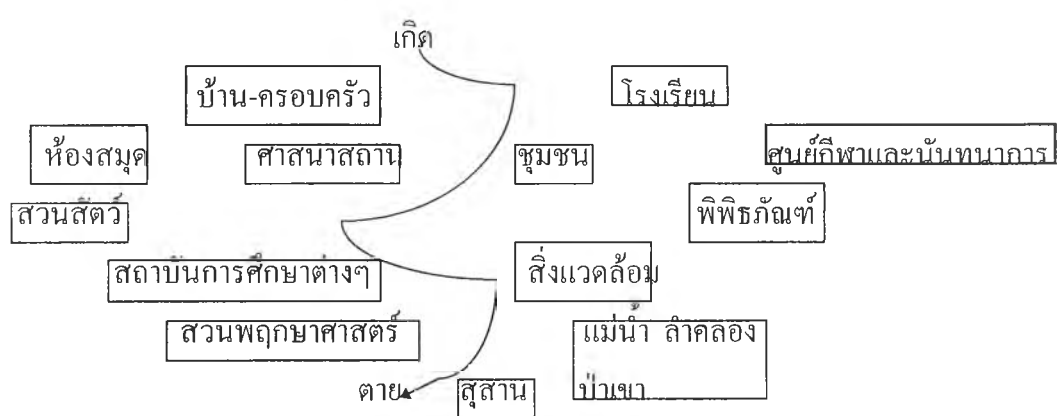
ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ และอื่น ๆ ส่วนสื่อการเรียนรู้ที่มีการพัฒนาเป็นสื่อภาพ สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ อย่างที่ปรากฏในปัจจุบันนี้

องค์ประกอบ ลักษณะสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน

องค์ประกอบสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่ควรพิจารณามีดังนี้ (ชัยยศ อิ่มสุวรรณ ,2544 : 22) คือ

- (1) ตัวแหล่งการเรียนรู้ ซึ่งเน้นไปที่สถานที่ที่จัดเป็นแหล่งการเรียนรู้
- (2) กิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการจัดกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับกลุ่ม คนกับสื่อ กลุ่มกับกลุ่ม กลุ่มกับสื่อ คนกับเหตุการณ์ กลุ่มกับเหตุการณ์ ความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นโดยลำพังเฉพาะตัวเฉพาะกลุ่ม โดยไม่สัมพันธ์กับสิ่งต่างๆก็ได้ ในขณะเดียวกันเป็นความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนการสนทนา (Conversation Base) เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อาจจะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ อาจตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ได้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์จะพาไป
- (3) นักศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งจะเป็นผู้จัดการให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ขึ้น
- (4) การบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้เกิดสภาพแวดล้อมบรรยากาศของการเรียนรู้

นอกจากนั้น ดร.รุ่ง แก้วแดง ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในการประชุมคณะอนุกรรมการการปฏิรูปการศึกษาดูแลชีวิต กรรมการศึกษานอกโรงเรียน (2543) ไว้ว่าเป็นแหล่ง(Learning resources) ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในช่วงชีวิตมนุษย์ โดยมีแผนภูมิประกอบคร่าวๆ ดังนี้ (อมรา ปฐกัญญาบุรณ์, 2545: 3)

โดยทั้งนี้ คณะทำงานการปฏิรูปการศึกษาดูแลชีวิต กรรมการศึกษานอกโรงเรียน (2543) (อมรา ปฐกัญญาบุรณ์, 2545: 7) ได้ศึกษาและวิเคราะห์พัฒนาการของการเรียนรู้ในแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต่างๆพบว่าแหล่งการเรียนรู้มีลักษณะสำคัญๆคือ (1)ดำเนินการสอดคล้องกับหลักสูตรและอิงระบบโรงเรียน(School-based and Curriculum oriented) มีการจัดการเรียนการสอนเกิดขึ้นที่แหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ดังนั้นผู้สอน(ครู)เป็นหลักและนำการเรียนรู้(Teacher-centred) (2)ดำเนินการ

โดยไม่มีหลักสูตร (Non-curriculum) แต่มีกระบวนการ หรือขั้นตอนการเรียนรู้เกิดขึ้น ดังนั้นสามารถอำนวยความสะดวกการเรียนรู้โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ(Learner-centred)ได้ด้วย (3)เอื้อต่อการเรียนร่วมหรือการมีปะทะสังสรรค์ สัมพันธ์แล้วเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน (School interaction-peer learning, collaborative learning) เช่นครอบครัวสัมพันธ์ การเรียนรู้เป็นกลุ่ม เป็นต้น (4) มีการเรียนรู้หลาย ๆ แบบเกิดขึ้นพร้อมๆกัน หรือสลับไปมาระหว่าง การเรียนรู้แบบทางการ การเรียนรู้แบบยืดหยุ่น การเรียนตามอัชฌาศัย และการเรียนด้วยความตั้งใจเฉพาะตน ด้วยตนเอง (5) ใช้ประสบการณ์เป็นฐานในการเรียนรู้(Experimental learning) หรือโยงประสบการณ์ในชีวิตจริงเข้ากับกระบวนการเรียนรู้ (Authetic learning) เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนที่ควรพิจารณา คือ ตัวแหล่งการเรียนรู้ กิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ผู้จัดการให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ขึ้น รวมทั้งการบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งพอจะสรุปได้ว่าแหล่งการเรียนรู้ประกอบด้วยลักษณะสำคัญ ดังนี้ (1) มีลักษณะทางกายภาพที่เอื้อต่อการเรียนรู้(ทั้งที่ตั้งใจจัดขึ้นหรือมีสภาพแวดล้อมเอื้อต่อการเรียนรู้เอง) (2) มีวัตถุประสงค์ทางการศึกษาเป็นหลักประกอบ (3) มีองค์ประกอบต่างๆ เช่น ข้อมูล เนื้อหา กระบวนการที่เอื้อประโยชน์ในการเรียนรู้

ประเภทของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน

เป้าหมายของการจำแนกประเภทของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนนั้น เป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการแสวงหาและเพิ่มพูนความรู้ของบุคคลและประชาชนให้เป็นผู้ทันต่อเหตุการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาในยุคสังคมแห่งการเรียนรู้ การรู้จักแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนว่ามีอะไรบ้าง มีกี่ประเภท ย่อมจะเป็นแนวทางหรือเครื่องมือที่จะช่วยนำประชาชนในชุมชนให้ก้าวไปสู่การดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขในโลกสังคมแห่งการเรียนรู้ การจำแนกประเภทของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนนั้น ได้มีนักการศึกษาจำแนกไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้

นักวิชาการหลายท่านได้จำแนกแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนตามจุดประสงค์ของการจัดตั้ง เช่น โนลส์ (Knowles, 1962: 42-60 อ้างใน William Griffith, 1970: 174) เห็นว่าแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนนั้นเป็นแหล่งจัดกิจกรรมหรือก่อให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น นอกเหนือไปจากสถานศึกษาที่จัดให้บริการแก่ชุมชนอยู่ และได้จำแนกออกเป็น 4 ประเภท คือ (1) แหล่งการเรียนรู้ที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อบริการแก่ผู้เรียนนอกระบบโดยตรง (2) แหล่งการเรียนรู้ที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อให้การศึกษาแก่เยาวชนแต่ภายหลังขยายบริการออกไปเพื่อการศึกษาอกระบบด้วย (3) แหล่งการเรียนรู้ที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อบริการชุมชน (4) แหล่งการเรียนรู้ที่จัดตั้งขึ้นโดยมิได้มุ่งการศึกษา แต่ใช้การศึกษานอกระบบเป็นแนวทางไปสู่วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และ ปีเตอร์สัน (Peterson, 1980: 18-21) ก็ให้แนวคิดในการจำแนกออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆตามจุดประสงค์ของการจัดตั้ง คือ (1) แหล่งการเรียนรู้ ที่จัดตั้งเพื่อ

การศึกษาและการเรียนรู้ (Deliberate Education and Learning) ซึ่งแบ่งเป็นลักษณะย่อย ๆ (1.1) สถานศึกษา เช่น โรงเรียนระดับต่าง ๆ วิทยาลัย มหาวิทยาลัย วิทยาลัยชุมชน ฯลฯ (1.2) องค์กรที่ไม่ใช่สถานศึกษา เช่น บริษัทเอกชน สหภาพแรงงาน โบสถ์ หน่วยทหาร สวนสาธารณะ และสวนอุทยาน ฯลฯ (1.3) แหล่งเฉพาะบุคคล เช่น คนใกล้ชิด สถานที่ท่องเที่ยว สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ฯลฯ (2) แหล่งการเรียนรู้ ซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นได้โดยไม่ตั้งใจ (Unintentional Learning) ได้แก่ บ้าน ที่ทำงาน เพื่อน สื่อมวลชน และแหล่งอื่นๆ เช่น สถานที่ท่องเที่ยว กิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน การนัดพบและการ และสถานเริงรมย์ต่าง ๆ เป็นต้น

ส่วน เบลาและสกอตต์ (Braun and Scott, 1962 อ้างในสุนทร โคตรบรรเทา, 2531: 174) ได้จำแนกประเภทแหล่งการเรียนรู้ ในชุมชนโดยยึดตามกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการเป็นหลัก คือ (1) แหล่งการเรียนรู้สำหรับประชาชนทั่วไปหรือบางส่วน (2) แหล่งการเรียนรู้สำหรับลูกจ้าง รวมทั้งอาสาสมัคร (3) แหล่งการเรียนรู้สำหรับสมาชิก (4) แหล่งการเรียนรู้สำหรับผู้รับบริการ เช่น คนไข้ หรือลูกค้า เป็นต้น สำหรับ ไบชวาส์ และแอกการ์วัล (Biswas & Aggarwal, 1971: 38) อธิบายว่าแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน คือ พิพิธภัณฑน์ ห้างสมุด โรงภาพยนตร์ สนามกีฬา บุคคลที่มีความสามารถรวมทั้งสิ่งต่าง ๆ ภายในชุมชนที่โรงเรียนสามารถใช้เพื่อจุดประสงค์ทางการศึกษาและไม่เคลติส (Michaelis, 1978) ได้ระบุถึงแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนว่าครอบคลุมสิ่งต่าง ๆ ดังนี้ คือ แหล่งประชากร แหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งภูมิศาสตร์ แหล่งรัฐศาสตร์ แหล่งทรัพยากร แหล่งอุตสาหกรรม แหล่งธุรกิจ แหล่งสถานที่สำคัญ แหล่งการคมนาคม แหล่งการสื่อสาร แหล่งการอนุรักษ์ แหล่งการศึกษา แหล่งศาสนา แหล่งกลุ่มชาติพันธุ์ แหล่งสาธารณสุข แหล่งบริการสวัสดิการ แหล่งศิลปะต่าง ๆ แหล่งปัญหามลพิษ แหล่งปัญหาเฉพาะกรณี สภาพความปลอดภัย และแหล่งอนาคต

อย่างไรก็ตาม นิโคลส์ (Nichols, 1971: 342-343) ได้แบ่งแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนออกเป็น 8 ประเภท คือ (1) ผู้ชำนาญพิเศษ (Specialists) เป็นผู้ที่มีความชำนาญ เช่น นักดนตรี จิตรกร นักกีฬา นักธุรกิจ ช่างนา ฯลฯ (2) พ่อแม่ หรือผู้ปกครอง เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด (Parent of Students) (3) ตัวแทนขององค์กรต่าง ๆ (Agency Representatives) เป็นบุคคลที่เป็นตัวแทนของสังคม เทศบาลและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม รวมทั้งพวกพนักงาน คณะกรรมการด้านธุรกิจต่าง ๆ และหน่วยงานอื่นๆ (4) ผู้แทนทางด้านธุรกิจและอุตสาหกรรม (Business and Industrial Representatives) เป็นบุคคลที่ทำงานในโรงงานต่าง ๆ การขนส่ง เหมืองแร่ การเกษตร และกิจการต่างๆ (5) ผู้แทนรัฐบาล เป็นผู้ที่ได้รับเลือกตั้ง แต่งตั้ง (Government Representatives) เช่น นายเทศมนตรี คณะกรรมการจังหวัด เจ้าหน้าที่อนามัย ฯลฯ (6) คณะกรรมการผู้มีหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำแก่ประชาชน (Citizen advisory Committees) เช่น ผู้มีหน้าที่แนะนำในโรงเรียนและครู (7) ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources) เช่น พืช สัตว์ป่า หิน ดิน น้ำ แร่ และวัตถุธรรมชาติอื่น ๆ (8) สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น (Man-made Resources) ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการสอนการ

เรียนรู้ ได้แก่ อาคารสถานที่ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ รูปปั้น ทรัพยากรที่ใช้ในโรงเรียน เช่น โต๊ะเรียน โทรทัศน์และคอมพิวเตอร์

จาร์วิส (Jarvis, 1983: 253-264) นักการศึกษาชาวอังกฤษได้ให้แนวคิดในการจำแนกประเภทแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนเป็น 4 ลักษณะ คือ (1) สถานศึกษาในท้องถิ่น (The Local Education Authorities) (2) มหาวิทยาลัย(Universities) (3) สมาคมการศึกษาสำหรับผู้ใช้แรงงาน (The Worker's Education Association) (4) แหล่งการเรียนรู้อื่นๆ สำหรับผู้ใหญ่(Some Other Providers of Education for Adults) ซึ่งครอบคลุมไปถึงพิพิธภัณฑ์ และหอศิลป์ สื่อต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุและโทรทัศน์ หน่วยงานอาสาสมัคร เช่น โบสถ์ ฯลฯ

สุวรรณ มุททเมธา (2524: 66-67) แบ่งแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนเป็น 2 ประเภท คือ (1) ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เป็นธรรมชาติทั้งหลาย ได้แก่ ดิน ไม้ ป่า ไม้ ภูเขา แม่น้ำ ทะเล หิน หินแร่ สัตว์ต่างๆ เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้มีปรากฏอยู่ทั่วไปในชุมชนทุกแห่ง แต่ละชุมชนอาจมีแตกต่างกันบ้างตามลักษณะของภูมิประเทศแต่ละแห่ง (2) ทรัพยากรทางสังคมของชุมชน ทรัพยากรทางสังคม หมายถึง บุคคล องค์กรและการจัดการที่ปวงซึ่งเป็นประโยชน์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หน่วยงานของชุมชนในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วย (2.1) บุคคลซึ่งเป็นส่วนสำคัญของชุมชน ชุมชนแต่ละชุมชนประกอบด้วยสมาชิกประเภทต่าง ๆ แตกต่างกันไป เพศ วัย ความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ วิถีชีวิต อาชีพ (2.2) สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นจัดทำขึ้นได้แก่ อาคาร สถานที่ เครื่องมือ เครื่องใช้ โบราณวัตถุโบราณสถาน บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย ตลอดจนที่ทำการของรัฐบาลและหน่วยงานต่างๆ (2.3) สิ่งที่เป็นระเบียบแบบแผนประเพณี วัฒนธรรม การปกครอง การเมือง ระบบเศรษฐกิจ ตลอดจนอาชีพ ความเป็นอยู่ของประชาชน

วาสนา ชาวหา (2533: 44-45) แบ่งแหล่งวิชาชุมชนออกเป็น 4 ประเภท คือ (1) แหล่งวิชาที่เป็นบุคคล หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ความสามารถเป็นพิเศษในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และสามารถถ่ายทอดความรู้แก่ผู้อื่นได้โดยตรง (2) แหล่งวิชาที่เป็นสถานที่ อาจเป็นสถานที่ที่มีขึ้นตามธรรมชาติเช่นภูเขา น้ำตก ทะเล ฯลฯ หรือสถานที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เช่น โรงงานสวนสัตว์ ฯลฯ ซึ่งสามารถหาความรู้ได้จากสถานที่เหล่านี้ (3) แหล่งวิชาที่เป็นวัสดุอุปกรณ์ หรือสิ่งมีชีวิตที่นำมาใช้ในการเรียนการสอนแล้วสามารถทำให้การเรียนรู้ดีขึ้น มีความหมายขึ้น (4) แหล่งวิชาที่เป็นกิจกรรม เช่น การละเล่นพื้นเมือง พิธี หรือประเพณีต่างๆ ในชุมชน

อาชัญญา รัตนอุบล (2539: 74) จำแนกแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนออกเป็น 4 ประเภท คือ (1) ประเภทบุคคล เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู หมอพื้นบ้าน (2) ประเภททรัพยากรธรรมชาติ เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า วนอุทยาน อุทยานแห่งชาติ เป็นต้น (3) ประเภทสื่อ เช่น สื่ออิเล็กทรอนิกส์ สื่อสิ่งพิมพ์ เป็นต้น (4) ประเภทวัตถุและสถานที่ เช่น ห้องสมุด โรงเรียน วัด สถานีนอนามัย พิพิธภัณฑ์ เป็นต้น นอกจากนี้ มีนักการศึกษาไทยหลายท่านได้จำแนกไว้ในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน ดังนี้ คือ ประเภทบุคคล ประเภทสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ ประเภทกิจกรรม ประเภทสถานที่และแหล่ง

ทรัพย์ากรธรรมชาติ อาทิเช่น สมาน งามสนธิ และบุญทัน ดอกไธสง (2523: 6), ลัดดา สุขปรีดี (2523: 81), มานพ กาละดี (2525: 28-29), น้อมฤดี จงพยุหะ(อ้างถึงในศรีเพชร เสมศรี, 2525: 12-12), พิณทิพย์ บริบูรณ์สุข (2525: 18-21), นิพนธ์ สุขปรีดี (2526: 358-360), กมลตา แสงสีทอง และ เทวี โพธิผละ (2530: 867-872), ทศนีย์ สุขเมธี (2532: 81), นฤมล ตันธสุรเศรษฐ (2533: 14), วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์ (2535: 271-272) , ภาสินี เปี่ยมพงศ์สานต์(2536: 48-52)

ในขณะที่ ชัยยงค์ พรหมวงศ์(2543: 34) ได้แบ่งประเภทแหล่งข้อมูลท้องถิ่นออกเป็น 4 ประเภท คือ (1) บ้าน (2) วัด โบสถ์ มัสยิด อันเป็นแหล่งอบรมศีลธรรม (3) สถานประกอบการต่างๆ และ (4) แหล่งธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นป่าเขา อุทยาน เป็นต้น และ ชัยยศ อิ่มสุวรรณ (2544 : 22) จำแนกประเภทแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตไว้ 2 ประเภท คือ (1) แหล่งการเรียนรู้ที่จัดไว้เพื่อวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ เช่น ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยาน วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น (2) แหล่งการเรียนรู้ที่จัดไว้เพื่อวัตถุประสงค์อื่นเป็นหลัก โดยมีหรือไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ เช่น หอศิลป์ ศูนย์กีฬาและนันทนาการ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ เป็นต้น

คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาตลอดชีวิต กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2543) ได้จัดแบ่งรูปแบบแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่หลากหลาย ตามการจัดบริการทางการศึกษา 3 ลักษณะ คือ

รูปแบบทางการศึกษา (Educational sources)	แบบดั้งเดิม และเป็นทางการ (Conventional/Formal)	แบบทางเลือก (Alternatives)
แบบที่กำหนดไว้เพื่อ วัตถุประสงค์ทางการศึกษา	(School/ classroom settings) * สถานศึกษา เช่น โรงเรียน วิทยาลัย ศูนย์ การศึกษานอกโรงเรียน ศูนย์ฝึกอาชีพ ศูนย์เด็กเล็ก ฯลฯ	(Non-school settings) * สถาบันและศาสนสถาน เช่น วัด โบสถ์ สุเหร่า * ศูนย์วัฒนธรรม ศูนย์ศึกษาทาง ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศูนย์ มณฑลชีวภาพ * ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
Educational Institutes	* แหล่งจัดการศึกษาพิเศษ เช่น วิทยาลัย สงฆ์ โรงเรียนท่ามาหากิน โรงเรียน วิทยาศาสตร์ * สถาบันเสริมการศึกษา และการศึกษาต่อเนื่อง เช่น โรงเรียนคอมพิวเตอร์ เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา	
Virtual education	* รายการวิทยุ-วิทยุโทรทัศน์ สำหรับ โรงเรียนวิชาวิทยาศาสตร์ * การศึกษาทางไกล(ชั้นเรียน) * การเรียนทางเว็บ (E-Learning and virtual classroom)	* รายการวิทยุ-วิทยุโทรทัศน์เพื่อ การศึกษา * รายการสารคดีวิทยาศาสตร์ * สื่ออินเทอร์เน็ต * On-line learning (Education and virtual library)

รูปแบบทางการศึกษา (Educational sources)	แบบดั้งเดิม และเป็นทางการ (Conventional/Formal)	แบบทางเลือก (Alternatives)
<p>การเรียนรู้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ</p> <p>Educative Institutes</p>	<ul style="list-style-type: none"> * ห้องสมุด * หอจดหมายเหตุ/หอประวัติศาสตร์ * หอสังเกตการณ์ หอดูดาว * พิพิธภัณฑ์/ หอศิลป์/ห้องนิทรรศการ วิทยาศาสตร์ * อุทยานวิทยาศาสตร์ * พิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี * ศูนย์ศึกษาสิ่งแวดล้อม * ศูนย์วิทยาศาสตร์ * พิพิธภัณฑ์เด็ก * ศูนย์สร้างสรรค์สำหรับเด็ก * พิพิธภัณฑ์สัตว์ต่างๆ สัตว์น้ำ ผีเสื้อ แมลง ผึ้ง ฯลฯ <p style="text-align: center; border: 1px solid black; display: inline-block; padding: 2px;">เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา</p> <ul style="list-style-type: none"> * รายการศึกษาทางไกลผ่านเครือข่าย โทรคมนาคม และสารสนเทศ * สื่อการศึกษาสำเร็จรูป CD-Rom * ชุดการเรียนรู้ (ด้วยตนเอง) 	<ul style="list-style-type: none"> * แหล่งอนุรักษ์ทางวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ * โบราณสถาน โบราณคดี * สวนสัตว์ประเภทต่างๆ * สวนพฤกษศาสตร์ * อุทยานและวนอุทยานแห่งชาติ * ศูนย์กีฬาและนันทนาการ * ศูนย์ศึกษาสัตว์ พันธุ์พืช สิ่งมีชีวิตต่างๆ * แหล่งเพาะพันธุ์พืชและสัตว์ * ศูนย์ศึกษาตามแนวพระราชดำริ <p style="text-align: center; border: 1px solid black; display: inline-block; padding: 2px;">เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา</p> <ul style="list-style-type: none"> * รายการสารคดีต่างๆ * สื่อสารมวลชนด้านวิทยาศาสตร์ * ท่องโลกอินเทอร์เน็ตด้านวิทยาศาสตร์ * เกมคอมพิวเตอร์
<p>การเรียนรู้เป็นส่วนมาประกอบ ไม่ได้ตั้งใจ หรือจงใจ</p> <p>(Unintentional sources)</p> <p>Informative & Edutainment</p>	<ul style="list-style-type: none"> * ผู้รู้และบ้านผู้รู้ * แหล่งข้อมูลชุมชน * สถานประกอบการต่างๆ * ศูนย์ข้อมูลสารสนเทศ * โรงมโหรี โรงละคร โถงแสดงดนตรี * องค์กรสาธารณะ * ตลาด/ศูนย์กลางแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการต่างๆ <p style="text-align: center; border: 1px solid black; display: inline-block; padding: 2px;">เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา</p> <ul style="list-style-type: none"> * รายการสารคดี * สื่อสารมวลชน 	<ul style="list-style-type: none"> * Home School * ครอบครัวสัมพันธ์ * ชุมชน * สาธารณสถาน ทางสัญจร ลานวัด ลานกีฬา ลานโล่งแจ้ง * งานชุมนุม เทศกาลต่างๆ * นิทรรศการ * กิจกรรมการศึกษา เช่นการอภิปราย สาธิต การบรรยาย ประชุม สัมมนา * ค่ายกิจกรรมเยาวชน <p style="text-align: center; border: 1px solid black; display: inline-block; padding: 2px;">เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา</p> <ul style="list-style-type: none"> * รายการบันเทิงเชิงสารคดี * อินเทอร์เน็ต สื่อเสริมความรู้ * เกมคอมพิวเตอร์ ฯลฯ

โดยทั้งนี้อาจสรุปได้ว่าแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตสามารถจัดแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ (1) แหล่งหรือสภาพที่มีลักษณะการก่อตั้งหรือกำเนิดโดยธรรมชาติ (Natural environments) และ (2) ที่มนุษย์สร้างขึ้น (Human-made environments และ Societal settings) (อมรา ปฐภิญโญบุรณ, 2545 :4-6)

นอกจากนั้นตามนัยของมาตรา 25 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 นั้น รูปแบบของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ได้แก่ ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์กีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542: 14)

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาและประมวลแนวคิดในการจำแนกแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในชุมชนดังกล่าว พบว่าการจัดจำแนกเหล่านี้ยังไม่อาจแบ่งแยกกันได้อย่างเด็ดขาดและชัดเจน โดยยังคงมีการซ้ำซ้อนกันอยู่ ทั้งนี้เพราะแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนมีลักษณะผสมผสาน ซึ่งสามารถจัดเข้าได้หลายประเภทของแหล่งเรียนรู้และมีอยู่มากมายล้อมรอบตัวเราอยู่แทบทุกอย่างที่เราพบเห็นหรือสัมผัสในชีวิตประจำวันสามารถเป็นแหล่งการเรียนรู้ได้ทั้งสิ้น สำหรับการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะศึกษาเฉพาะแหล่งสถานที่ในชุมชนซึ่งเป็นศูนย์รวม หรือบ่อเกิดของความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนที่อยู่นอกสถานศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งอาจจำแนกประเภทตามลักษณะของแหล่งการเรียนรู้ คือ (1) แหล่งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (2) แหล่งการเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้น

จุดมุ่งหมายในการสำรวจแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน

โดยทั่วไปจุดมุ่งหมายของการศึกษาและสำรวจแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนนั้น มีดังนี้ คือ (สุวัฒน์ มุทท เมธา, 2524: 73-74)

(1) เพื่อต้องการรู้ว่าชุมชนมีแหล่งการเรียนรู้อะไรบ้าง สำคัญต่อชุมชนอย่างไร มีมากน้อยประมาณใด

(2) เพื่อต้องการรู้วิธีการใช้แหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งชุมชนแต่ละแห่งจะมีแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ มากมาย การใช้แหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญที่ครูผู้สอนจะต้องรู้มีคนจำนวนมากใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชนอย่างไม่เหมาะสมและไม่ถูกต้อง ทำให้เป็นผลเสียหายแก่แหล่งการเรียนรู้เหล่านั้นๆ

(3) เพื่อทราบความคิดเห็นความเชื่อเจตคติเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้ชุมชน การใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชน เพื่อจะได้วางแนวทางแก้ไข ปรับปรุง ส่งเสริม เพื่อให้ การใช้แหล่งเป็นไปในทางที่ถูกต้องเหมาะสมยิ่งขึ้น

(4) เพื่อต้องการรู้ว่าประชาชนในชุมชนมีความรู้เรื่องคุณค่าประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ชุมชนเพียงใด

(5) เพื่อจะรู้ว่ามิระเบียบ กฎหมาย ประเพณีในการควบคุมคุ้มครองแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ของชุมชนหรือไม่เพียงใด ประชาชนให้ความสนใจร่วมมือในการปฏิบัติตามระเบียบกฎหมาย ประเพณีต่างๆ เหล่านั้นเพียงใดหรือไม่ เพื่อโรงเรียนจะได้วางแผนแนวทางแก้ไข ปรับปรุง ส่งเสริมได้ ถูกต้องและเหมาะสม

(6) เพื่อทราบว่าคุณภาพโรงเรียนมีความรู้ เข้าใจและปฏิบัติเรื่องการสงวนแหล่งการเรียนรู้เพียงใด โรงเรียนจะได้พิจารณาว่าจะวางแผนในการให้การศึกษาอย่างไร จึงจะทำให้การสงวนแหล่งการเรียนรู้ชุมชนได้ผลดียิ่งขึ้น

(7) เพื่อทราบว่ามีปัญหาในเรื่องการใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชนหรือไม่เพียงใด แหล่งการเรียนรู้ชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตในสังคม โรงเรียนมีบทบาทอย่างสำคัญในการปรับปรุง และสร้างเสริมเพื่อให้การใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชนเป็นไปอย่างถูกต้องและเหมาะสม

กล่าวโดยสรุป การสำรวจแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนนั้น เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะสำหรับชุมชน ครูผู้สอน นักการศึกษาตามอัชฌาศัย และผู้เรียนรู้อื่นๆ ที่จะประยุกต์ ใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน เพื่อที่จะได้วางแผนการให้มีการใช้ประโยชน์ แหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ให้ได้เต็มศักยภาพ ตลอดจนจะได้ทราบเกี่ยวกับกฎเกณฑ์วิธีการใช้แหล่งการเรียนรู้ นั้น ๆ เพื่อที่จะได้ใช้แหล่งการเรียนรู้ได้ถูกต้องเหมาะสม ทั้งยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ อันดีระหว่างโรงเรียนกับชุมชนอีกด้วย

ความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนต่อการศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ

แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนมีบทบาทเป็นอย่างมากในการช่วยพัฒนาคุณภาพของคนในยุคที่ความรู้ใหม่ ๆ เกิดขึ้นและพัฒนาอย่างรวดเร็ว ไมเคิลลิส (Michaelis, 1978) ซึ่งเป็นนักสังคมศึกษา เห็นว่าแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาวิชาสังคม โดยเฉพาะสังคมประชาธิปไตย และได้มีผู้รวบรวมประโยชน์หรือความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ไว้ อย่างหลากหลายซึ่งผู้วิจัยขอนำเสนอในประเด็นที่น่าสนใจไว้ดังต่อไปนี้

เสรี วงษ์มณฑา (2529 : 702-708) ได้สรุปรวบรวมให้ความเห็นว่าแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน มีความสำคัญ คือ

(1) เป็นแหล่งให้ข่าวสาร เปิดโลกทัศน์ของผู้ศึกษาให้กว้างไกลกว่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นของตน ช่วยให้เกิดความสนใจในเรื่องที่สำคัญ ช่วยยกระดับความทะเยอทะยาน โดยการเสนอภาพในอุดมคติหรือเสนอผลสำเร็จ และความก้าวหน้าของงานและบุคคลต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยสร้างบรรยากาศของการพัฒนาด้วย

(2) ช่วยเปลี่ยนทัศนคติค่านิยมให้เกิดการยอมรับสิ่งใหม่ๆ แนวความคิดใหม่ๆ เกิดมุมมองใหม่ ๆ ขึ้น

(3) เป็นสื่อการสอนสมัยใหม่ที่ให้ความรู้ก่อให้เกิดทักษะ ช่วยให้การเรียนรู้เร็วขึ้น

(4) เป็นแหล่งการศึกษาตลอดชีวิตที่ประชาชนจะมีปฏิสัมพันธ์เพื่อหาความรู้ต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองตลอดเวลาโดยไม่จำกัดเพศวัย

(5) เป็นแหล่งที่ช่วยเสริมการเรียนการสอนการศึกษาในระบบโรงเรียน

(6) เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อหาความรู้จากแหล่งกำเนิดได้ เช่น การเข้าไปศึกษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศาสนสถาน การศึกษาพันธุ์ไม้ หรือการศึกษาพันธุ์สัตว์ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสัตว์ชนิดต่าง ๆ ถึงแหล่งที่อยู่อาศัยในป่า

(7) เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง หรือลงมือปฏิบัติจริงได้ เช่น การแก้เครื่องยนต์ การประดิษฐ์เครื่องใช้ต่าง ๆ อาทิ โต๊ะ เก้าอี้ การทำอาหาร ขนม หรือดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น

(8) เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับวิทยาการใหม่ ๆ ที่มีการคิดค้นขึ้นและยังไม่มีของจริงให้เห็น เช่น การศึกษาถึงประดิษฐ์กรรมชิ้นใหม่โดยดูจากวิดิทัศน์ ภาพยนตร์ นิทรรศการหรือสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะแหล่งการเรียนรู้หรือแหล่งวิทยาการประเภทนี้จะเป็นสื่อต่าง ๆ หลายๆ ด้าน

(9) เป็นแหล่งที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในท้องถิ่นกับโรงเรียนในการทำกิจกรรมการศึกษาร่วมกันจะช่วยกันสร้างความรู้สึกร่วมกัน การเป็นส่วนหนึ่งของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในท้องถิ่น

(10) การใช้แหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุดของนักเรียนในโรงเรียนต่าง ๆ ในท้องถิ่นเป็นการประหยัดเงินงบประมาณของโรงเรียนได้

ชลทิศย์ เอี่ยมสำอางค์และวิศณี ศิลตระกูล(2533 : 233) ได้กล่าวว่าแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นมีประโยชน์หลายประการดังต่อไปนี้

(1) เป็นแหล่งที่ชาวบ้านสามารถเพิ่มพูนความรู้ และประสบการณ์ของตนเอง

(2) ช่วยให้เกิดการประหยัด ผู้คนในท้องถิ่นสามารถศึกษาหาความรู้ โดยไม่ต้องเดินทางไปไกล จึงเสียค่าใช้จ่ายถูกกว่า และประหยัดงบประมาณ เพราะ ผู้ทรงคุณวุฒิที่อุทิศตนมาให้บริการ เช่นนี้ ได้ช่วยแบ่งเบาภาระโดยไม่คิดค่าบริการ หรือคิดค่าบริการในราคาถูก

(3) เป็นการเสริมสร้าง สังคมแห่งการเรียนรู้ ช่วยให้ประชาชนมีความกระตือรือร้น สนใจใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ สามารถแก้ปัญหาได้สอดคล้องและทันต่อเหตุการณ์ มองการณ์ไกล พร้อมทั้งจะปรับเปลี่ยนไปสู่สิ่งที่ดีกว่า

(4) ส่งเสริมคุณธรรมการอยู่ร่วมกัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือกัน ใจกว้าง ความคิดอิสระ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ช่วยสร้างความผูกพันระหว่างผู้คนในท้องถิ่น

(5) ช่วยให้เกิดการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างคุ้มค่าต่อผู้คนในท้องถิ่น

(6) ช่วยให้ประชาชนสามารถใช้เวลาร่วมกันให้เกิดประโยชน์โดยการศึกษาหาความรู้ เพิ่มพูนทักษะ โดยการฝึกอบรมที่ตนสนใจ ซึ่งอาจนำไปสู่การเพิ่มรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว

(7) ช่วยให้เกิดการอนุรักษ์ของดีมีคุณค่าในชุมชนหรือฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นขึ้นมา เป็นการสร้างความผูกพันต่อท้องถิ่นทำให้ประชาชนในท้องถิ่นสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมนั้นๆต่อไป

(8) เป็นการสร้างโอกาสให้ท้องถิ่นเกิดการพึ่งพาตนเองได้ รู้จักประสานประโยชน์เพื่อดำเนินการแหล่งการเรียนรู้ท้องถิ่น

นอกจากนี้ยังมีผู้กล่าวถึงประโยชน์และคุณค่าของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน ต่อการเรียนการสอนไว้อีกมากมาย พอสรุปรวบรวมได้ดังนี้ (วรลักษณ์ รัตติกาลชลากร, 2525 : 35-36; ทศนีย์ ศุภเมธี, 2532: 82; สุมาลี สังข์ศรี, 2533: 166-167; นฤมล ตันธสุเรศรฐ, 2533: 7; วาสนา ชาวหา, 2533: 87; สุนทร สุนันท์ชัย, 2533: 127; วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวช, 2535: 191; สวัสดิ์ สุวรรณอักษร, 2535: 127; ภาสินี เปี่ยมพงศ์สานต์, 2536: 47; ทวีศักดิ์ จินดานุรักษ์ และบุญเลิศ ส่องสว่าง, 2537: 47; โสรจจ์ หงลดารมภ์, 2541: 67)

(1) ประโยชน์ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนต่อผู้เรียน คือ

ก. ช่วยให้เกิดการเรียนรู้แก่บุคคลทั้งทางตรงและทางอ้อม ช่วยให้ผู้คนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ช่วยให้ผู้คนได้เรียนรู้ตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง

ข. ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักการสังเกต การสืบสวนค้นคว้าโดยอาจได้รับความรู้จากการสังเกตสิ่งต่างๆรอบๆตัว ก่อให้เกิดความงอกงามทางความคิดและสติปัญญา

ค. ช่วยให้ผู้คนได้รับความรู้ที่ทันสมัยต่อเหตุการณ์ได้รับความรู้เพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับวิทยาการใหม่ๆนอกเหนือจากการเรียนในหลักสูตร เพิ่มพูนความรู้ให้กว้างขวางและสมบูรณ์ขึ้น

ง. ช่วยให้ผู้เรียนได้มีความรู้ประสบการณ์ดีขึ้น เพราะได้รับประสบการณ์ตรงที่เป็นรูปธรรมได้เห็นหรือสัมผัสกับของจริง หรือได้ลงมือปฏิบัติจริง

จ. ทำให้การเรียนการสอนน่าตื่นเต้น เป็นสิ่งเร้าให้ผู้เรียนมีความสนใจในเนื้อหาวิชาที่กำลังศึกษาอยู่ ผู้เรียนจะได้รับการเสริมแรงในการเรียนมากขึ้น เพราะการศึกษาสิ่งต่างๆจากสภาพความเป็นจริงย่อมทำให้ผู้เรียนสามารถพิสูจน์ความรู้ในบทเรียนได้ด้วยตนเอง จึงทำให้เข้าใจบทเรียนได้ง่ายขึ้นอันจะก่อให้เกิดเจตคติจินตนาการความคิดสร้างสรรค์ที่ดี เกิดความคิดรวบยอดทำให้ชีวิตการเรียนการสอนมีชีวิตชีวาและมีความหมายต่อผู้เรียนมากกว่าเรียนโดยนามธรรม

ฉ. ช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสได้ร่วมกิจกรรมการเรียนการสอน ทำให้การเรียนมีคุณค่าต่อตนเองและ แหล่งการเรียนรู้ต่างๆ เป็นการเพิ่มพูนความสมบูรณ์ของเนื้อหาที่เรียนในห้องเรียน

ช. ช่วยให้ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเองได้ สามารถศึกษาได้เมื่อมีเวลาว่าง ตลอดเวลาโดยไม่จำกัดเพศและวัย

ซ. ทำให้ผู้เรียนมีความรู้และประสบการณ์กว้างขวางขึ้นตามหลักสูตรและความมุ่งหมายของการศึกษา ช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์ ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็นและแก้ปัญหาเป็น และมีความพยายามที่จะพัฒนาตนเองให้ได้ตามเป้าหมายที่ตนปรารถนา

ฉ. ช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทักษะในวิชาสังคม วิทยาศาสตร์ ฯลฯ เพิ่มบทบาทของผู้เรียนที่มีต่อกิจกรรมการเรียนการสอนมากยิ่งขึ้น เปิดโอกาสให้ได้มีโอกาสพบปะสมาคมกับบุคคลต่างๆ หลายอาชีพ จึงทำให้มีทัศนคติต่อชีวิตกว้างขึ้น

ญ. เป็นการฝึกการทำงานกับหมู่คณะ ฝึกความอดทน ส่งเสริมให้เกิดความรับผิดชอบ

ฎ. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้นำประสบการณ์ที่ศึกษาจากห้องเรียนไปใช้ ช่วยให้ได้เปลี่ยนบรรยากาศทางการเรียนในการศึกษาสิ่งใหม่ๆ แปลกๆ

ฏ. ช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนการสอนกับชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน และชีวิตประจำวันของผู้เรียน ทำให้มีความรู้ คู่กันเคยกับสภาวะแวดล้อมของชุมชน สามารถนำความรู้ที่ได้จากโรงเรียนมาใช้กับชุมชนในชีวิตจริงที่ตนอาศัยอยู่ เป็นการส่งเสริมให้นักเรียนสามารถแก้ไขปรับปรุงชุมชนของตนเองได้ในอนาคต

ฐ. ทำให้ผู้เรียนคุ้นเคยเกิดความรักความหวงแหนและเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม และช่วยกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติเพื่อใช้ประโยชน์ในชุมชนของตนเองอย่างเต็มที่ รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและภูมิใจในชุมชน

ฑ. แหล่งการเรียนรู้จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจถึงสภาพความเป็นจริงและความเป็นไปได้ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสมสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และดำเนินชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างเป็นสุข

(2) ประโยชน์ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนต่อผู้สอน มีดังต่อไปนี้ คือ

ก. ช่วยให้การเรียนการสอนที่จัดขึ้นเป็นไปตามวัตถุประสงค์

ข. ช่วยให้ผู้ครมีความรู้เรื่องชุมชน สามารถนำความรู้ที่ได้มาปรับปรุงการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพขึ้น ช่วยส่งเสริมให้ผู้ครได้พัฒนานักเรียนได้ดีกว่าสอนตามหนังสือ

ค. ช่วยครูในการแก้ปัญหาในเรื่องความรู้ ประสบการณ์ และสื่อการเรียนการสอนที่ครูไม่มีความถนัดใช้ และเป็นการเพิ่มประสบการณ์ให้ครูอันเป็นประโยชน์ต่อการสอนเป็นอย่างดี

ง. ช่วยนำครูให้คิด และทำการเรียนการสอนที่ต่อเนื่อง และทำให้บทเรียนสนุกสนาน น่าสนใจขึ้น เช่น การศึกษาค้นคว้า การรายงาน การอภิปราย การจัดนิทรรศการ การสาธิต ตลอดจนการแสดงความคิดที่ได้จากแหล่งการเรียนรู้

(3) ประโยชน์ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนในด้านอื่นๆ

ก. เป็นแหล่งช่วยเสริมการเรียนการสอนในระบบ สามารถทำได้กับการเรียนการสอนทุกรูปแบบ ทั้งที่เป็นการเรียนแบบชั้นเรียน แบบกึ่งชั้นเรียนและไม่เป็นชั้นเรียน และโดยหน่วยงานทุกหน่วยงาน ช่วยกระจายโอกาสทางการศึกษาอย่างทั่วถึง ช่วยให้เกิดความเท่าเทียมกันในด้านคุณภาพการจัดการศึกษา ช่วยประหยัดงบประมาณในการจัดการศึกษา

ข. เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชน สังคมส่วนอื่น ได้มีส่วนช่วยส่งเสริมและให้การศึกษ

ค. เป็นแหล่งที่จะช่วยประสานความรู้ภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ให้มีความสัมพันธ์ สอดคล้อง และชัดเจนยิ่งขึ้น

ง. ช่วยแก้ปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนอุปกรณ์การสอน ช่วยลดปัญหาการขาดแคลน วิทยากรและสื่อการเรียน ให้ความสะดวกในการศึกษา คั่นคว่า เพราะเป็นแหล่งที่อยู่ใกล้โรงเรียน ไม่ต้องเดินทางไกลและไม่ต้องสิ้นเปลืองมาก

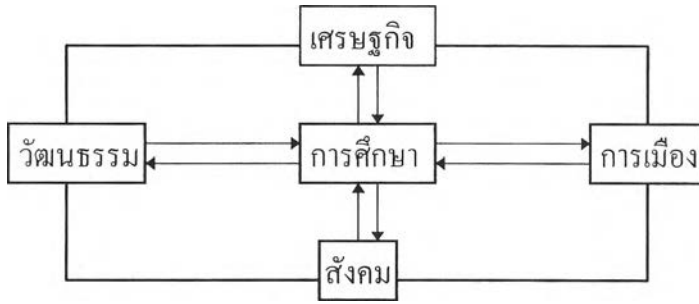
จ. เป็นการส่งเสริมความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียน หรือสถาบัน การศึกษากับชุมชน

ฉ. เป็นการส่งเสริมความเชื่อมั่นให้แก่ท้องถิ่น ทำให้เห็นว่าท้องถิ่นเป็นแหล่งการเรียนรู้ สามารถผลิตวิทยากรขึ้นได้เองซึ่งมีคุณค่าเหมาะสมในการนำมาใช้ ทั้งยังไม่เป็นสิ่งที่แปลกปลอมที่ ชาวบ้านรับไม่ได้ด้วย เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้ผู้ทรงความรู้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา

ช. สร้างความเข้าใจที่ดีต่อสภาพชีวิตความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ก่อให้เกิด ความเข้าใจซึ่งกันและกันเป็นอันเดียวกันในสังคม ช่วยส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างคนในชาติ และชุมชนยังอาจนำมาใช้เพื่อการแก้ปัญหาค่าแรงชีวิต หรือเป็นแหล่งรายได้สำคัญของชุมชน ได้

ผลจากการรวบรวมประโยชน์หรือความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน อย่างหลากหลายดังกล่าวนี้ พบว่าแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนมีประโยชน์และคุณค่าทั้ง ทางตรงและทางอ้อมต่อการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัยของประเทศ โดยเฉพาะมี ประโยชน์ต่อผู้เรียนในแง่การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในการเรียนการสอนให้ครอบคลุมจุดประสงค์ทั้ง 3 ด้านตามแนวคิดของ Benjamin Bloom (เชียร์ พานิช, 2544: 134-135) อันได้แก่ พุทธิพิสัย เป็น จุดประสงค์ด้านความคิด ประกอบด้วยความสามารถ 6 ชั้น คือ 1) ความรู้ความจำ 2) ความเข้าใจ 3) การนำไปใช้ 4) การวิเคราะห์ 5) การสังเคราะห์ 6) การประเมินค่าจิตพิสัย เป็นจุดประสงค์เกี่ยวกับ ความสนใจ ความซาบซึ้ง ความเชื่อ ความศรัทธา ค่านิยม ตลอดจนจนถึงการจัดระเบียบ ลักษณะนิสัย 5 ชั้น คือ 1) การรับรู้ 2) การตอบสนอง 3) การเห็นคุณค่า 4) การจัดระบบ 5) การสร้างลักษณะนิสัย และทักษะพิสัย เป็นจุดประสงค์ที่เกี่ยวกับความสามารถในการปฏิบัติงาน แบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ 1) การเลียนแบบ 2) การปฏิบัติตามแบบ 3) การปฏิบัติที่ถูกต้อง 4) การปฏิบัติที่ต่อเนื่อง 5) การ ปฏิบัติที่เป็นกิจนิสัย

ในการวิเคราะห์พื้นฐานการศึกษาในเชิงมหภาค (macro analysis) ตามแผนภาพดังต่อไปนี้ ได้แสดงให้เห็นว่าการศึกษามีความสัมพันธ์ กับ มิติต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และ วัฒนธรรม (ชนิตา รักษ์พลเมือง, 2534 :31) และพบได้ว่าวัฒนธรรมซึ่งเป็นส่วนสำคัญของแหล่ง การเรียนรู้ตลอดชีวิตในท้องถิ่นนั้นเป็นมิติสำคัญที่มีความเกี่ยวพันกับการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง และมีความสัมพันธ์ เชื่อมโยงประสานร้อยเรียงมิติด้านอื่น ๆ ที่ส่งผลกับการศึกษาเข้าด้วยกัน ดังนั้นการ จัดการศึกษาจึงต้องคำนึงถึงรากฐานทางวัฒนธรรมและแหล่งการเรียนรู้ในท้องถิ่นเป็นสำคัญ

ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ควรพิจารณาก็คือ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในท้องถิ่น กับ การศึกษา อันได้แก่ การนำวัฒนธรรมพื้นเมืองและแหล่ง การเรียนรู้ตลอดชีวิตในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์เพื่อการจัดการศึกษาสู่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อที่จะสามารถนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นของชุมชนนั้น ๆ และประเทศชาติอย่างยั่งยืน และทำให้เยาวชนของชาติสามารถเรียนรู้ประยุกต์เทคโนโลยี เข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถเรียนรู้ สร้างเสริมภูมิปัญญาด้วยตนเอง สามารถสร้างสรรค์เทคโนโลยีใหม่ ๆ ขึ้นได้ด้วยตนเอง เป็น ภูมิปัญญาไทย ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาวิกฤติทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นได้ ทั้งนี้ เพราะวัฒนธรรมเป็นพลังผลักดันการเปลี่ยนแปลงสังคม และมีส่วนสำคัญมากในการกำหนด แนวทางการเปลี่ยนแปลงนั้น (ฉัตร ทิพย์ นาดสุภา, 2540: คำนำ)

อย่างไรก็ตามในเชิงนโยบาย ปัจจุบันรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ก็ได้ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนเพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งสนับสนุนการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และยังมีผลทำให้เกิด พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นการ ปฏิรูประบบการศึกษาไทยครั้งยิ่งใหญ่ และเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนทรรศน์ (Paradigm shift) ในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ โดยมีสาระสำคัญหลัก คือ ให้ชุมชน ประชาชนมีส่วนร่วม ในการจัดการศึกษา ให้การจัดการศึกษาต้องคำนึงถึงวัฒนธรรม ภูมิปัญญา แหล่งการเรียนรู้ ตลอดชีวิตในท้องถิ่น และพัฒนาสาระ กระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ให้เป็นการศึกษา ตลอดชีวิตสำหรับประชาชน

ในการแก้ปัญหาการพัฒนาของสังคมไทยด้วยการศึกษาเช่นนี้ เป้าหมายแรกจะต้องเริ่มที่ตัว มนุษย์ซึ่งต้องเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา (พระธรรมปิฎก , 2542: 237) โดยเริ่มจากการศึกษาเพื่อ เสริมต่อภูมิปัญญาแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีอยู่แล้วในชุมชน เพื่อเป็นการฟื้นฟูศักยภาพของ ชุมชนอันดับแรก การศึกษาจึงต้องตั้งเป้าหมายอยู่ที่ความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ขอบข่าย ในการจัดการศึกษาในชุมชน ต้องจัดให้ทุกระดับโดยเฉพาะการศึกษาพื้นฐาน ซึ่งเป็นการศึกษาของ คนส่วนใหญ่ และเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชนที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างความรู้ ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตในสังคมนั้นรวมทั้งในการวิจธะดี ๑๒๖๓๓ ซึ่ ๒ โยง

เป็นองค์ประกอบทางการศึกษาร่วมกัน เพื่อสนองความต้องการอย่างครบวงจรต่อชีวิตเศรษฐกิจของสังคมชุมชน ซึ่งการจัดการศึกษาในลักษณะเช่นนี้ โครงสร้างพีระมิดการศึกษาที่จะยังคงมีอยู่ตามระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคล แต่ขณะเดียวกันก็เป็น โครงสร้างพีระมิดที่แต่ละระดับการศึกษามีทิศทาง และเนื้อหาสาระสอดคล้องต่อสภาพความเป็นจริงของชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง ดังนั้น สิ่งที่จะเห็นได้ชัดที่สุดก็คือ จะต้องมีการคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ซึ่งเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน เป็นสำคัญในการจัดการศึกษา

แนวคิดในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับวัฒนธรรม ภูมิปัญญา แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนท้องถิ่นดังกล่าวจะสำเร็จได้ด้วยดีนั้นย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ ซึ่งต้องอาศัยพลังอำนาจ ความร่วมมือ จากบุคคลและองค์กรหลายฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ชาวบ้าน ชุมชนท้องถิ่น ที่จะเป็นแกนกลางในการพัฒนาและการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นสำคัญ

กล่าวโดยสรุป แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนมีประโยชน์และคุณค่าทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการศึกษาทั้งในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยในชุมชน ทำให้ประชาชนและเยาวชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้รับความสะดวก ประสบการณ์ตรงในการศึกษาค้นคว้า โดยไม่ต้องเดินทางไกล ไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากโดยผู้เรียนจะได้รับความรู้ทั้งด้านเนื้อหาความรู้ ทักษะ และเจตคติจากแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน และเกิดการเรียนรู้ได้อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นได้ตามหลักสำคัญ 4 ประการของการศึกษาตลอดชีวิต คือ การเรียนเพื่อรู้ การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง การเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่ร่วมกัน และการเรียนรู้เพื่อชีวิต (ยูเนสโก, 2541: 121) อันจะส่งผลต่อการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน

ปรัชญาการศึกษา กับ การพัฒนาและการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน

ความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษาในการปฏิรูปการศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศตามแนวคิดของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 นั้นเน้นการสร้างองค์ความรู้ อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยให้เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ , 2542: 2-6) เมื่อพิจารณาแล้วสอดคล้องกับหลักการของปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งมีความเชื่อว่าการศึกษามีความจำเป็นสำหรับชีวิตตั้งแต่เกิดถึงตาย การศึกษาเป็นสิ่งที่คู่กับชีวิต เพราะฉะนั้นบุคคลจึงควรได้รับการศึกษาอย่างเป็น

กระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต สุนทร สุนันท์ชัย (2532: 9) กล่าวว่า การศึกษาตลอดชีวิต เป็นการศึกษารวมของชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย มุ่งให้บุคคลปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบัน และพัฒนาต่อเนื่องไปให้เต็มศักยภาพของบุคคลแต่ละคน เป็นการศึกษาที่เกิดจากแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเองจากแหล่งการเรียนรู้ทุกชนิด ทั้งในระบบ นอกระบบ และไม่เป็นทางการ

การปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้เป็นการศึกษาตลอดชีวิตหรือให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชนตามหลักปรัชญาดังกล่าว ย่อมต้องอาศัยปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลสามารถที่จะเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ปัจจัยเกื้อหนุนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมเช่นนี้ ก็คือ แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน หลักการในการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน ก็คือ การมีอิสระในการศึกษาหาความรู้ตามความต้องการของแต่ละบุคคล การยอมรับว่า การลงมือปฏิบัติ การมีประสบการณ์ และการได้มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เป็นบ่อเกิดหรือศูนย์รวมความรู้ จะทำให้เกิดพัฒนาการทางด้านความรู้และเกิดความรู้ใหม่ ๆ ขึ้น ซึ่งตรงกับปรัชญาการศึกษา 2 แนว ดังนี้ (นฤมล ตันธเศรษฐ, 2533: 9; ไพพรรณ เกียรติโชติชัย, 2541: 116)

(1) ปรัชญาการศึกษาแบบมนุษยนิยม (Humanistic Education) เน้นที่ความเป็นเอกลักษณ์บุคคล เป็นสำคัญให้ความสำคัญกับความแตกต่างของบุคคล ความต้องการ ความสนใจ และความปรารถนาของผู้เรียน โดยเชื่อว่าถ้ามนุษย์อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา มนุษย์จะเป็นผู้กำหนดความต้องการของตนเอง มีความคิดริเริ่ม มีความตั้งใจ รู้จักตัดสินใจ มีเสรีภาพและความรับผิดชอบในอันที่จะก้าวไปสู่สิ่งที่ดีที่สุดในท่าทีที่คนจะเป็นไปได้ (Elias and Merriam, 1980 : 109-115) การศึกษาในแนวนี้จึงเน้นให้ผู้เรียนมีความเป็นตัวของตัวเอง มีเสรีภาพในการเลือก มีความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเลือกที่ตนกระทำ ถ้าเป็นการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้วจะยึดเอานักเรียนเป็นศูนย์กลาง ครูเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนการสอน และการเรียนรู้จะต้องเกิดจากการลงมือทำงานค้นพบด้วยตนเอง(บรรจง จันทรสา, 2522: 168-173) ซึ่งสอดคล้องกับการปฏิรูปแนวทางการจัดการศึกษาตามนัยมาตรา 22 พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542: 12)

(2) ปรัชญาการศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยม (Progressive Education) เน้นให้ผู้คนหันมาพิจารณาถึงสิ่งที่เป็นจริงเท่าที่มนุษย์สามารถที่จะมีประสบการณ์ได้ในชีวิตจริง ถือว่าโลกที่เราอาศัยอยู่คือ โลกแห่งประสบการณ์ การศึกษาแนวนี้ถือว่าประสบการณ์การเรียนรู้ การปฏิบัติของผู้ศึกษาเป็นสิ่งสำคัญ (วิจิตร ศรีสอาน, 2523: 40) เพราะการปฏิบัติย่อมก่อให้เกิดประสบการณ์กับผู้ปฏิบัติเอง การปฏิบัตินี้จะเกิดขึ้นที่ไหนก็ได้ในห้วงปฏิบัติการ ในโรงงาน ในห้องสมุดถือเป็นการปฏิบัติการทั้งสิ้น นอกจากนี้การออกไปศึกษานอกสถานที่ การอภิปรายกลุ่ม ก็ถือว่าการปฏิบัติการด้วย ฯลฯ โดยทั้งนี้เมื่อได้ปฏิบัติมาแล้วก็นำประสบการณ์นั้นมาพิจารณาว่าถูกต้องเหมาะสมดีหรือไม่ แก้ปัญหาได้หรือไม่ทำให้เกิดการเรียนรู้อะไรใหม่ ๆ หรือเป็นการย่ำให้เกิดความเชื่อถือในความรู้เก่าที่เรียนรู้มาจากประสบการณ์เดิมมากขึ้น (สาโรช บัวศรี, 2530: 184)

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับการพัฒนาและการใช้ประโยชน์แห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน คือปรัชญาการศึกษาแบบมนุษยนิยม และแบบพัฒนาการนิยม ซึ่งส่งเสริมความมีอิสระในการแสวงหาความรู้ เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และเน้นการเรียนรู้โดยประสบการณ์นั่นเอง

แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืน

เป้าหมายของการเรียนรู้ของชุมชนโดยการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืนพอสังเขปดังนี้

ปัจจุบันในวงการพัฒนาได้มีการนำคำว่า “การพัฒนาแบบยั่งยืน” (Sustainable development) มาใช้อย่างแพร่หลาย ซึ่งพอจะกล่าวได้ว่า กระแสแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนนี้ มาจาก 2 แหล่ง อย่างเป็นทางการ คือ

แหล่งที่ 1 เป็นแนวคิดที่มีจุดกำเนิดจากคณะกรรมการโลก เรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา World Commission on Environment (WECD) องค์การสหประชาชาติ

แหล่งที่ 2 เป็นแนวคิดที่มีจุดกำเนิดมาจากองค์การศึกษาศาสตร์ และวัฒนธรรมของสหประชาชาติ (UNESSCO)

แหล่งที่ 1 เป็นแนวคิดที่มีจุดกำเนิดจากองค์การสหประชาชาติ ได้แต่งตั้งให้คณะกรรมการโลก เรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ซึ่งเรียกว่า World Commission on Environment (WECD) เพื่อทำการศึกษาในเรื่องการสร้างสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2526 (ค.ศ. 1983) ซึ่งมีจัดประชุมครั้งแรกเมื่อประมาณเดือนตุลาคม พ.ศ. 2527 และได้ตีพิมพ์รายงานชื่อ Our Common Future ในเวลาต่อมา ซึ่งเป็นการรายงานสถานะแวดล้อมของโลกที่เกิดขึ้นจากการทำลายล้างโดยระบบอุตสาหกรรมของมนุษย์ เอกสารฉบับนี้ได้เรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่ฟุ่มเฟือยและเปลี่ยนแปลงวิถีทางในการพัฒนาเสียใหม่ ในลักษณะที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม และให้สอดคล้องกับข้อจำกัดธรรมชาติให้มากยิ่งขึ้น และมนุษยชาติสามารถทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นได้

การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงมีความหมายว่า เป็นความสามารถที่จะตอบสนองความต้องการของคนยุคปัจจุบัน โดยไม่ขัดขวางหรือทำลายความสามารถของคนยุคต่อ ๆ ไปที่จะตอบสนองความต้องการของตน อย่างไรก็ตามคณะกรรมการโลก เรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (1980) ได้ให้คำนิยาม การพัฒนาแบบยั่งยืน ไว้ดังนี้...“การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการในปัจจุบัน โดยปราศจากการประนีประนอมในความสามารถของคนรุ่นต่อไปที่จะบรรลุถึงความ

ต้องการของพวกเขา (Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs) ” และหนังสือ Global Ecology Handbook ได้ให้ความหมายที่มีมิติ (Concept) เช่นเดียวกันไว้ว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ นโยบายที่สนองความต้องการของประชาชนในปัจจุบัน โดยไม่ทำลายทรัพยากรซึ่งจะเป็นที่ต้องการในอนาคต”

การพัฒนาที่ยั่งยืน แนวทางนี้ให้ความสำคัญแก่สิ่งแวดล้อมเป็นตัวเด่น และเน้นมิติทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการพัฒนา นั่นคือ เป็นการเปลี่ยนแนวคิดทางวิทยาศาสตร์จากเดิมที่มุ่งค้นหาความรู้ ที่จะเอามาสร้างเทคโนโลยี สำหรับทำการผลิตเพื่อจะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ มาเป็นการค้นหาความรู้เพื่อนำมาใช้ป้องกัน แก้ปัญหา และแก้ดูแลสิ่งแวดล้อม ส่วนเทคโนโลยีก็ต้องเปลี่ยนทิศทางใหม่ คือ ทั้งผลิตและใช้ในความมุ่งหมายใหม่ ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น เทคโนโลยีปิรรวด (recycle) ในขณะเดียวกัน กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่มีการผลิต และบริโภคก็ต้องเป็นไปในแนวทางที่ไม่ทำลายทรัพยากร ไม่ก่อของเสียมากเกินไป และมีการแบ่งปันเฉลี่ยรายได้สม่ำเสมอ ซึ่งถือว่าการพัฒนาที่มีลักษณะเป็นบูรณาการ (integration) คือทำให้เกิดองค์รวม (holistic) หมายถึง องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องประสานกันครบองค์ และมีลักษณะเกิด คุณภาพ (balanced) ขึ้น...หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือการทำให้อัตลักษณ์ของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนาแบบที่ยั่งยืน

กล่าวได้ว่า แนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนในกระแสที่หนึ่งนี้ ให้ความสำคัญกับหลักการความยั่งยืนเชิงนิเวศ ซึ่งจะต้องมีมิติความเสมอภาคทางสังคมด้วย หมายถึงความเสมอภาคระหว่างชน 2 รุ่น คือ ปัจจุบันและอนาคต รวมทั้งความเสมอภาคภายในรุ่นปัจจุบันนั่นคือ สดช่องว่างระหว่างคนจน และคนรวย ในแง่ของการพัฒนาและการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเพื่อการเรียนรู้ที่ยั่งยืนของชุมชนนั้น ย่อมหมายถึง ความเสมอภาคของการเข้าถึงความรู้ของประชาชน ทั้งนี้เพราะแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนมีความสำคัญต่อการศึกษาด้านการช่วยให้เกิดการกระจายโอกาสทางการศึกษา การทำให้การศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต (สุมาลี สังข์ศรี, 2533 :167) การพัฒนาแบบใหม่นี้จึงมีทั้งหมด 4 มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี

แหล่งที่ 2 เป็นแนวคิดที่มีจุดกำเนิดมาจากการที่ องค์การศึกษาศาสตร์ และวัฒนธรรมของสหประชาชาติ (UNESCO) โดยอาศัยมติของสมัชชาใหญ่ ได้ประกาศให้ปี พ.ศ. 2531-2540 (ค.ศ.1988-1999) เป็นทศวรรษโลกเพื่อพัฒนาเชิงจริยธรรม (World Decade for Cultural Development) เนื่องมาจากแนวทางการพัฒนาแต่เดิมนั้นทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ทั้งด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นแนวคิดนี้จึงเป็นแนวคิดที่ปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาโดยใช้มิติทางวัฒนธรรมของสังคมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา

กล่าวได้ว่าการพัฒนาตามแนวทางนี้เป็นการให้ความสำคัญกับมนุษย์และวัฒนธรรมกับการให้ถือคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรมเป็นแกนกลางในการพัฒนา ในแง่ของการพัฒนาการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเพื่อการเรียนรู้ของชุมชนอย่างยั่งยืนตามแนวทางนี้ย่อมเป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพของคนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลัก

ในการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อการพัฒนาอนาคตแบบยั่งยืน ที่พิจารณาจากยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาแบบยั่งยืนที่ให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาตลอดชีวิต (Mutanyatta, 1994 อ้างถึงใน วิศนีย์ ศิลตระกูล, 2541: 58) และจากของการศึกษาเพื่อความยั่งยืน:วาระสำหรับการปฏิบัติ (Education for Sustainability: An Agenda for Action) ซึ่งเป็นหลักการที่สร้างขึ้นจากการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วม (common visions)ที่ได้จากการระดมความคิดจากผู้เชี่ยวชาญหลายสาขามากกว่า 100 คน โดยความร่วมมือกันระหว่าง the National Science and Technology กับ U.S. Department of Education ทำเนียบประธานาธิบดีสหรัฐ ใน ค.ศ.1994 ซึ่งสรุปนิยามการศึกษาเพื่อความยั่งยืนว่า คือกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่นำไปสู่การเป็นพลเมืองที่ได้รับข้อมูลและเข้าร่วม (informed and involve citizenry) มีทักษะการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ รู้หนังสือเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และสังคม และมีพันธกิจ ที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบในลักษณะของปัจเจก และโดยให้ความร่วมมือกระทำการ ที่จะช่วยให้อุ่นใจว่ามีสิ่งแวดล้อมที่ดีและเศรษฐกิจที่มั่นคงในอนาคต

การศึกษาเพื่อความยั่งยืน : วาระสำหรับการปฏิบัตินี้ ได้เน้นถึงแกนเรื่องหลัก 6 ประการ

1. การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong learning) ซึ่งต้องจัดการศึกษาทั้งในระบบ นอกกระบบ ตามอัธยาศัย เพื่อเพิ่มศักยภาพในการเรียนรู้เกี่ยวกับความยั่งยืนตลอดช่วงชีวิตของคน การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นเสมือนสะพานเชื่อมโยงการศึกษาทั้งในระบบ นอกกระบบ ตามอัธยาศัย โดยเน้นการผสมผสานธรรมชาติของการศึกษาทุกชนิด ตลอดช่วงชีวิตของคน รูปแบบการศึกษาทั้ง 3 ระบบดังกล่าวนี้ ต้องเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต
2. วิธีการสหวิทยาการ (Interdisciplinary approach) การศึกษาเพื่อความยั่งยืน จัดแนวเรื่องที่หลากหลาย เพื่อผสมผสานเนื้อหา และประเด็นต่าง ๆ ข้ามศาสตร์ และหลักสูตรต่าง ๆ
3. การคิดอย่างเป็นระบบ(System thinking) ให้โอกาสในการพัฒนาและการฝึกปฏิบัติด้วยวิธีการผสมผสานอย่างมีระบบ
4. หุ้นส่วน(Partnership) หุ้นส่วนเกิดจากสถาบันการศึกษาและชุมชนที่กว้างขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นกุญแจไปสู่ความก้าวหน้าทางการศึกษาเพื่อความยั่งยืน
5. สาระที่ผสมผสานวัฒนธรรมที่หลากหลาย(Multicultural perspectives) การบรรลุถึงความยั่งยืนขึ้นอยู่กับความเข้าใจสาระทางด้านวัฒนธรรมและวิธีการแก้ปัญหาอย่างหลากหลาย

6. การสร้างพลัง(Empowerment) การเรียนรู้ตลอดชีวิต วิธีการสหวิทยาการ การคิดอย่างเป็นระบบ หุ้นส่วน และสาระที่ผสมผสานวัฒนธรรมที่หลากหลาย เพิ่มพลังให้กับบุคคล และสถาบันเพื่อมีส่วนร่วมช่วยให้เกิดความยั่งยืน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาเพื่อความยั่งยืน (วิศนี ศิลตระกูล, 2541: 60-61.)

จากแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อการพัฒนาอนาคตแบบยั่งยืน ด้วยแกนหลัก 6 ประการดังกล่าว นั้น พบได้ว่าเน้นประเด็นความสัมพันธ์ไปที่การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นสำคัญ ซึ่งการสร้างพลัง(Empowerment) ของการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนนั้นจะมีโอกาสประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ความสามารถของชุมชนในการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนให้ได้อย่างเต็มศักยภาพเพื่อที่จะประยุกต์เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

สำหรับประเทศไทยนั้น มีนักวิชาการศึกษาหลายท่านที่ให้ความสนใจศึกษาเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจะขอนำเสนอแนวคิดที่น่าสนใจ อาทิเช่น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ค้นคว้าและเขียนเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับหลักการทางศาสนาและบริบทของสังคมไทย ซึ่งการพัฒนาประเทศตามทัศนะของท่านนั้นจะต้องพัฒนาไปสู่สังคมที่ยั่งยืน และจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการบูรณาการองค์ประกอบทั้ง 4 อย่าง คือ มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยี เข้าด้วยกันเป็นระบบสัมพันธ์อันเดียวกัน ทั้งนี้โดยเอากระบวนการพัฒนามนุษย์ที่เน้นการพัฒนาในเชิงจริยธรรมมาเป็นองค์แกนกลางที่จะทำหน้าที่เป็นปัจจัยตัวกระทำให้สำเร็จเกิดเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน

พระราชวรมุนี (ประยูร ฐม มจิต โต) ให้ทัศนะเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนในเชิงพุทธศาสตร์ว่าควรใช้คำว่า “สัมมาพัฒนา” คือการพัฒนาที่ชอบ ด้วยการมีเป้าหมายที่ชอบ ที่ถูกต้อง เป็นไปเพื่อความดีงามของสังคมซึ่งต่างจากมิจฉาพัฒนา ซึ่งเป็นการพัฒนามีผิดทางซึ่งทำให้เกิดวงจรชั่วร้าย (Vicious Circle) ที่มาทำลายตัวเอง ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายโลก และสัมมาพัฒนาต้องมีใช้การพัฒนาเฉพาะส่วน แต่ต้องเป็นบูรณาการการมีปัญญา คือ กายภาวนา จิตภาวนา ศิลภาวนา และปัญญาภาวนา และการพัฒนานั้นต้องเป็น “สมพัฒนา” อันหมายถึงการพัฒนาอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอรอบด้าน มีลักษณะเป็นบูรณาการ ไม่เน้นด้านใดด้านหนึ่ง คือต้องพัฒนาทั้งมนุษย์ เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ต้องไปพร้อม ๆ กัน

ประเวศ วะสี(2537) ให้ทัศนะว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนเริ่มต้นในแวดวงของนักอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประมาณต้นศตวรรษที่ 1990 โดยเน้นการสร้างระบบของการใช้ทรัพยากรและพลังงานในลักษณะลดความสิ้นเปลือง สูญเปล่า และมีการบำรุงรักษา การใช้ในปริมาณและลักษณะที่ไม่ทำให้ธรรมชาติเสียหาย แต่เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและสภาพแวดล้อมกับระบบอื่นๆในชีวิตคนได้แก่ระบบเศรษฐกิจสังคม จะพบว่าทุกระบบล้วนเกี่ยวข้องกัน การเสียสมดุลในระบบหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อระบบอื่น ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงการ

พัฒนายั่งยืนจึงจำเป็น ต้องมองถึงมิติทั้งในระบบนิเวศ เศรษฐกิจและสังคมโดยทุกระบบจะต้องมี สมดุลและเชื่อมโยงกัน

สีลาภรณ์ นาคทรพรพ (2539) ได้กล่าวว่า “การพัฒนาทั้งในมิติด้านเศรษฐกิจ สังคมและ ระบบนิเวศ ให้เกิดความยั่งยืนได้อย่างแท้จริง ต้องอาศัยการศึกษาเพื่อพัฒนาจิตสำนึก ภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถคนให้สามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้”

กล่าวได้ว่า แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่เน้นการพัฒนาแบบ องค์กรร่วม ให้มีความสำคัญกับทุกด้าน และเน้นการพัฒนามนุษย์เป็นสำคัญ ทั้งเชิงจริยธรรมและปัญญา และเมื่อพิจารณาแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในลักษณะนี้ ในแง่การพัฒนาการใช้ประโยชน์ แหล่งการ เรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนให้เต็มศักยภาพนั้น ย่อมจะต้องเป็นไปในแนวทางที่ประกอบไปด้วย ความรับผิดชอบของชุมชน ต่อเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมธรรมชาตินั่นเอง

กล่าวโดยสรุป แนวทางที่นำไปสู่หลักการศึกษเพื่ออนาคตแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นเสมือน เป้าหมายของการเรียนรู้ของชุมชน จะเกิดขึ้นได้ต้องมีการค้นหาความรู้แนวทางการพัฒนาและการ ใช้ประโยชน์ แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน นำมาป้องกันและแก้วิกฤตสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเป็ นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นการสร้างพลัง ความร่วมมือระหว่างการศึกษาและชุมชน เป็นการเรียนรู้ ตลอดชีวิต โดยวิธีการสหวิทยาการ ยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ให้ ความสำคัญกับการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ทั้งในระบบการศึกษาอย่างเป็นทางการและ ไม่เป็นทางการ ดังนั้นเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าว แนวทางการพัฒนาและการใช้ประโยชน์ แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนอย่างเต็มศักยภาพนั้น ควรต้องพิจารณาศึกษาการศึกษาในระบบ โรงเรียนนอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัยที่อยู่ในชุมชน และควรต้องอยู่ในกรอบของ ความรับผิดชอบต่อเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

โดยทั่วไปการพัฒนา เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง หรือการเปลี่ยนแปลงที่ ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้าแล้ว ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นจะต้องเป็นของดีสำหรับกลุ่มหรือชุมชน ที่สร้างขึ้น(สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2523 : 5; ปฐม มณีโรจน์ อ้างถึงในวิรัช วิรัชนิภาวรรณ,2536 :33) กระบวนทรรศน์ใหม่ในการพัฒนา (New Development Paradigm) มองว่าการพัฒนาควรมีลักษณะ ดังนี้ (ปาริชาติ วลัยเสถียร,2538 :4) คือ

(1) การพัฒนา ที่จะทรงพลัง มีประสิทธิภาพและได้ผลสูงสุดต้องเป็นการรวมพลัง สร้างสรรค์ ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องบนพื้นฐานของความรู้รักสามัคคี

(2) การพัฒนา ที่พึงปรารถนาของทุกฝ่าย คือ การพัฒนาที่บูรณาการ นำมาซึ่งคุณภาพ ชีวิตและสังคมที่ดี มีองค์ประกอบที่ครบถ้วน สมดุลย์และสามารถดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน

(3) การพัฒนาที่จะเป็นบูรณาการได้ต้องมีประชาชนและชุมชนเป็นแกนหลัก โดยเป็นผู้กำหนดความต้องการในการพัฒนา เป็นผู้ดำเนินการให้เกิดการพัฒนา เป็นผู้รับผลของการพัฒนา

(4) องค์กรชุมชน และการศึกษาเรียนรู้ของชุมชน คือกลไกและกระบวนการสำคัญที่จะให้เกิดการพัฒนาที่เหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์ มีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีการปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

(5) กระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและคุณภาพ ถูกต้อง สอดคล้องกับความเป็นจริงในมิติต่าง ๆ ตลอดจนสามารถปรับเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสมตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป ได้แก่ การเรียนรู้ร่วมกัน และซึ่งกันและกันจากการปฏิบัติจริง

จากกระบวนการหรือนวัตกรรมใหม่ในการพัฒนานั้น การพัฒนาถือเป็นกระบวนการความคิดที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย คือ องค์กรประชาชน ภาครัฐบาล ภาคธุรกิจ องค์กรเอกชน และนักวิชาการ เข้ามาร่วมในกระบวนการพัฒนาเพื่อเสริมพลังของแต่ละฝ่ายให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้นในลักษณะเบญจภาคี ถือเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาที่ประสบความสำเร็จ โดยการคิดและเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีปฏิสัมพันธ์ โดยการปฏิบัติอย่างจริงจัง (Interactive Learning Through Action) ซึ่งทุกฝ่ายต้องร่วมมือกันปฏิบัติบนรากฐานของความรัก ความเมตตาโดยไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2538: 4) กระบวนการหรือนวัตกรรมใหม่ในการพัฒนานี้เริ่มสามารถเห็นได้ในประเทศจากกลยุทธ์การพัฒนาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่8(สุรัชย์ หวันแก้ว, 2543(ข): 20)เป็นต้นมา

ส่วนการพัฒนาชุมชนนั้น องค์กรสหประชาชาติได้ให้คำจำกัดความไว้ว่าการพัฒนาชุมชนหมายถึง ความร่วมมือระหว่างประชาชนและรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้ดีขึ้น และทำให้ชุมชนนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถเอื้ออำนวยต่อความก้าวหน้าของประเทศ (คณะอนุกรรมการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน, 2543: 115) สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523 : 10-13) ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่า “ การพัฒนาชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นอยู่ (ไม่พึงปรารถนา) ไปสู่สภาพที่กำหนดไว้ กล่าวคือ เป็นการจงใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชนเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่าง ๆ ในชุมชน จากสภาพไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้” และยังได้จำแนกลักษณะของการพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้คือ

(1) การพัฒนาชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ตั้งใจก่อให้เกิดขึ้น มิใช่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาโดยธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์ก่อขึ้น

(2) การพัฒนาชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีเป้าหมาย ทิศทาง

(3) การพัฒนาชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีแผนการ หรือโครงการ

(4) การพัฒนาชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีสมาชิกของชุมชนเข้าร่วม หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การพัฒนาชุมชนเป็นงานที่มีประชาชนเข้ามีส่วนร่วม ด้วยเหตุผลอย่างน้อย 2

ประการ คือ ประการที่หนึ่ง เมื่อการพัฒนาชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ประชาชนจงใจก่อขึ้น ย่อมเป็นสิ่งจำเป็นที่ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงนี้ ประการที่สอง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงชุมชน ก็ย่อมที่จะเกี่ยวข้องกับประชาชน เพราะประชาชนเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของชุมชน ในแง่การเข้าร่วมของประชาชนจึงอาจมีลักษณะเป็นการรับมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายดำเนินการ กระนั้นก็ตาม ประชาชนก็ยังมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอยู่นั่นเอง

(5) การพัฒนาชุมชนเป็นการเปลี่ยนแปลงชุมชนที่มีการควบคุมการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะการดำเนินการพัฒนาชุมชนต้องที่มีแผนการ หรือโครงการสำหรับเป็นแนวทาง ซึ่งจะควบคุมการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านระยะเวลา และด้านประเภทของการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือจะให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านใดบ้างและเปลี่ยนแปลงเร็วช้าเพียงใดรวมตลอดถึงการควบคุมในการเปลี่ยนแปลงดำเนินไปอย่างได้คู่ระหว่างด้านต่าง ๆ เช่น ด้านที่เป็นวัตถุ และด้านที่ไม่ใช่วัตถุ เพื่อป้องกันมิให้เกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรมและเพื่อให้สามารถดำรงความมั่นคงของชุมชน

แซนเดอร์ (Sanders, 1958 : 407) ได้พิจารณาจำแนกการพัฒนาชุมชนออกเป็นประเด็นสำคัญ ๆ ดังนี้

(1) การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Community Development as a Process) หมายถึงเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมีระบบ มีขั้นตอนจากสถานการณ์หนึ่งไปยังอีกสถานการณ์หนึ่ง เป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นโดยยึดมาตรการอย่างใดหนึ่งโดยเฉพาะเป็นหลักเกณฑ์

(2) การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ (Community Development as a Method) ที่จะนำไปสู่จุดหมายปลายทาง (mean to end) อย่างหนึ่งอย่างใดโดยเฉพาะตามที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) จะกำหนด ในส่วนวิธีการอย่างอื่น เช่นการเปลี่ยนแปลงโดยกฎข้อบังคับทางการเงิน ซึ่งอาจเป็นเพียงวิธีการที่จะช่วยการพัฒนาชุมชนให้ดำเนินตามกระบวนการ (Process) เป็นขั้น ๆ ต่อไปจนสำเร็จ

(3) การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการ (Community Development as a Program) โดยเริ่มต้นด้วยการวางระเบียบแบบแผนรายละเอียดต่าง ๆ ซึ่งระบุถึงกิจกรรม (activities) ไว้ โครงการพัฒนาชุมชนจะปรากฏออกมาในรูปกิจกรรมในลักษณะพิเศษของงาน

(4) การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการ (Community Development as a Movement) ถือว่าเป็นเรื่องการเปลี่ยนแปลงในทางจิตใจที่เกิดขึ้นแก่ประชาชน กล่าวคือมีการเคลื่อนไหวทางจิตใจในทางนิยมชมชื่น หรือไม่เห็นด้วย การเปลี่ยนแปลงนี้ วัดและศึกษาได้จากการยอมรับในเรื่องคุณค่า (Values) และวัตถุประสงค์ (Goal) ของการเปลี่ยนแปลง

นอกจากนั้นได้มีนักวิชาการหลายท่าน อาทิ เช่น ปรีชา กลิ่นรัตน์ สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์ และ อารมณ์พันธ์ จันทร์สว่าง ฯลฯ ได้ให้คำจำกัดความไว้แตกต่างกันออกไปตามจุดเน้นต่างๆของการศึกษา ซึ่งสามารถสรุปใจความสำคัญได้ว่า การพัฒนาชุมชนต้องอยู่บนฐานของการพัฒนาคน หรือคุณภาพของคน โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ทุกขั้นตอน ตั้งแต่การปรึกษาปัญหา

ร่วมกัน การวางแผน การตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา ตลอดจนการขยายผล เพื่อพัฒนาตนเองและชุมชนต่อไป (ทวี ทิมจำ, 2528 : 3 ; สนธยา พลศรี, 2537: 6) ทั้งนี้โดยเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาคน ให้มีคุณภาพและคุณธรรม ในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2532 :10)

ดังนั้น การพัฒนาชุมชนจึงเป็นกระบวนการแห่งการกระทำทางสังคม ซึ่งราษฎรในชุมชนนั้น ๆ ร่วมกันจัดวางแผน และลงมือปฏิบัติตามแผนเอง กำหนดว่ากลุ่มของตนและแต่ละบุคคลมีความต้องการอย่างไร และมีปัญหาาร่วมกันอะไรบ้าง แล้วจัดทำแผนการของกลุ่มและของแต่ละบุคคล เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ และสามารถแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ดำเนินตามแผนเหล่านี้โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมากที่สุด แล้วเสริมทรัพยากรเหล่านี้ด้วยบริการ และวัสดุจากองค์การรัฐบาลและเอกชนที่อยู่นอกชุมชน (องค์การบริหารเทศกิจของสหรัฐอเมริกา (AID) อ้างถึงใน สนธยา พลศรี, 2537: 3)

สำหรับหลักการพัฒนาชุมชนนั้น สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523: 90-91) ได้นำเสนอหลักการพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้ คือ

(1) หลักการช่วยตนเอง คือ สนับสนุนให้ประชาชนได้มีการช่วยเหลือตนเอง การช่วยเหลือจากภายนอกให้อยู่ในขอบเขตที่จะเป็นการช่วยให้เขาได้ช่วยตนเองได้เท่านั้น ดังนั้นเพื่อที่จะให้เขาช่วยตนเองได้ จึงควร (1.1) เริ่มจากภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ของประชาชน (1.2) เริ่มจากสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ และสิ่งง่าย ๆ ไปหายาก (1.3) ไม่รีบเร่งทำโครงการดำเนินการ แต่ค่อยทำค่อยไป เพื่อให้โอกาสเขาได้เรียนรู้จากการทำงานนั้น (1.4) พยายามใช้ทรัพยากรท้องถิ่นให้มากที่สุด

(2) หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในกิจการทุกอย่างให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อให้เขาได้เป็นผู้ตัดสินใจทำงาน ลงมือทำงานตามที่เขาได้ตัดสินใจไปแล้วด้วยตนเอง ซึ่งจะเป็นการทำให้เขาได้ปฏิบัติตามความสนใจและความต้องการของเขา การที่ได้มีส่วนร่วมในโครงการจะทำให้มีโอกาพัฒนาตนเอง และการดึงประชาชนเข้ามีส่วนร่วมนั้นต้องมาจากชนทุกชั้นของสังคม

(3) หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน หมายถึง ในการดำเนินงานใดนั้นทุกคนต้องมีสิทธิมีเสียงเท่าเทียมกัน

(4) หลักการใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นมักเป็นบุคคลในท้องถิ่นที่มีผู้เคารพนับถือ ไว้วางใจ มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และการตัดสินใจของมหาชนในชุมชน จึงสามารถเป็นผู้ช่วยเหลืองานเผยแพร่ให้เกิดความนิยมพอใจประชาชนให้มาร่วมด้วยอย่างมีประสิทธิภาพ บางครั้งยังอาจเป็นวิทยากรในบางสาขาให้ได้อีกด้วย

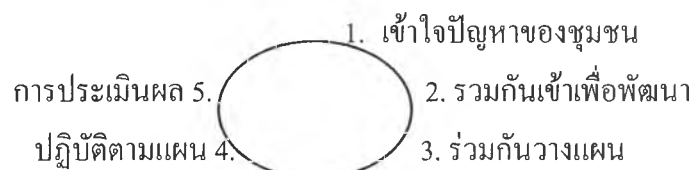
(5) หลักความเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ละท้องถิ่นย่อมมีขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นเป็นของตนเองทั้งที่เหมือน และแตกต่างกันออกไป ซึ่งนักพัฒนาจำต้องทราบ และยึดถืออย่างน้อยในขั้นแรก ๆ ของการเข้าสู่ชุมชนนั้น ต้องวางโครงการการดำเนินงานที่สอดคล้อง

กับความเชื่อดังกล่าวไปก่อน ต่อเมื่อภายหลังเห็นว่าสิ่งใดควรดัดแปลงแก้ไข จึงค่อยคิดค่อยทำทีละเล็กละน้อย โดยต้องให้ชาวบ้านเห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ

(6) หลักการประเมินผล เป็นหลักการเพื่อตรวจสอบดูว่าโครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ ภายหลังที่ได้ดำเนินการไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง ได้ดำเนินไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคขัดขวางการดำเนินงานอย่างไรบ้างแล้วจะได้หาทางแก้ไขข้อบกพร่องและหาวิธีดำเนินการที่ดีกว่า เพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายของโครงการนั้นต่อไป

ที อาร์ แบทเทน (T.R. Bantten อ้างถึงใน กรมพัฒนาชุมชน, 2530: 25-26) กล่าวว่าโดยทั่วไปนักพัฒนาควรยึดหลักการพัฒนาชุมชน ดังนี้คือ 1) ต้องพัฒนาชุมชนทุกๆด้านไปพร้อมกัน ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ 2) ยึดประชาชนเป็นหลักในการพัฒนา 3) การดำเนินงานต้องค่อยเป็นค่อยไป 4) ต้องคำนึงถึงวัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลัก 5) ต้องพยายามใช้ทรัพยากรในชุมชนให้มากที่สุดในการพัฒนา 6) ต้องยึดหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน 7) ต้องใช้หลักการประสานงาน 8) เริ่มต้นทำงานกับกลุ่มผู้นำก่อน 9) การดำเนินงานต้องให้สอดคล้องกับนโยบายของชาติ

สำหรับ ขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาชุมชน คณะอนุกรรมการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน(2543: 115) ได้ศึกษาวิจัยนำเสนอวิธีการขั้นตอนที่ทำให้ชุมชนมีความเข้าใจกระบวนการพัฒนาชุมชนดีขึ้น จะทำให้การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งขึ้นดังต่อไปนี้ คือ สมาชิกในชุมชนนั้น 1) สำนึกและมีความเข้าใจถึงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนนั้น 2) รวมกันเข้าเพื่อจะพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ในชุมชนนั้นในบางประการ 3) ร่วมกันวางแผนทำงานอย่างหนึ่งอย่างใด ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ในชุมชนนั้นให้ดีขึ้น 4) ร่วมกันปฏิบัติตามแผนงานที่ได้วางไว้แล้วนั้น โดยอาศัยสิ่งช่วยเหลือจากภายนอกให้น้อยที่สุด 5) ร่วมกันประเมินผลงานที่ได้ทำไปแล้ว ซึ่งสามารถเขียนเป็นรูปวงจรแห่งกระบวนการพัฒนาชุมชนได้ดังนี้

เมื่อปฏิบัติตามแนวคิดหลักการพัฒนาชุมชน ผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นต่อชุมชนมี 2 ประการคือ (1) ผลที่เห็นได้แจ้งชัด อาจเป็น สภาพสุขภาพอนามัยของชุมชนจะดีขึ้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจอาจดีขึ้น ซึ่งเหล่านี้จะช่วยให้ความเป็นอยู่ของชีวิตในชุมชนดีขึ้น (2) ผลที่เห็นไม่แจ้งชัด ได้แก่ (2.1) อาจมีความรู้ความเข้าใจถึงสภาวะความเป็นอยู่มากขึ้น อาจรู้ถึงเหตุที่ทำให้เกิดความยากจน การไม่รู้หนังสือ เกิดโรคภัยไข้เจ็บ อาจรู้ถึงวิธีการแก้ไข (2.2) มีความมั่นใจมากขึ้นและมีแรงจูงใจ ว่าสมาชิกของชุมชน อาจทำการช่วยพัฒนาต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงชีวิตของตนให้ดีขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนฝึกอบรมและช่วยเหลือจากพลังภายนอกเพียงเล็กน้อย (2.3) การรวมตัวกันเข้าและร่วมมือกันอย่างจริงจัง และมีทักษะเพิ่มขึ้น อาจช่วยสมาชิกในชุมชนได้ (2.4) สามารถที่จะช่วยกัน

แก้ปัญหาที่ยากและสลับซับซ้อนได้ด้วย (2.5) มองเห็นแหล่งพลังอื่นที่แฝงอยู่ที่น่านำมาใช้ให้เป็นประโยชน์

ด้วยวิธีการนี้ชุมชนร่วมกันสร้างพลังอันยิ่งใหญ่ขึ้น ภายในพลังนี้สมาชิกทุกคนจะมีชีวิตอยู่อย่างมีความรับผิดชอบ มีจุดมุ่งหมาย จะได้สัมฤทธิ์ผล ชุมชนเรียนรู้วิธีแก้ปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ด้วยตนเอง หากจำเป็นอาจมีพลังภายนอกมาช่วยบ้าง สมาชิกทุกคนรับเอาความรับผิดชอบนี้ไว้เพื่อที่จะสร้างอนาคตที่ทุกคนจะมีความภูมิใจ (คณะอนุกรรมการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน, 2543: 116) ทั้งนี้แนวคิดหลักการพัฒนาชุมชนดังกล่าวเน้นการช่วยเหลือตนเอง ชีดความสามารถของชุมชนและรัฐ การร่วมมือระหว่างรัฐและประชาชน ความคิดริเริ่มของชุมชน ความสมดุลในการพัฒนา และการศึกษาภาคชีวิต (พัฒนา สู่จังก์ และคณะ, 2525: 21-22) โดยเฉพาะรวมถึงการเน้นความพยายามให้ใช้ทรัพยากรแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนให้มากที่สุดในการพัฒนา

กล่าวโดยสรุปการพัฒนาและการพัฒนาชุมชนตามกระบวนทรรศน์ใหม่นั้น ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งองค์กรประชาชน ภาครัฐบาล ภาคธุรกิจ องค์กรเอกชน และนักวิชาการเข้ามาร่วมในกระบวนการพัฒนาเพื่อเสริมพลังของแต่ละฝ่ายให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้นในลักษณะเบญจภาคี และการพัฒนาชุมชนถือเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน การให้การศึกษาแก่ชุมชนและกระบวนการกลุ่ม ให้ประชาชนเป็นหลักในการพัฒนาและให้บุคคลมีศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนาตนเองและกลุ่ม หรือชุมชน โดยต้องพัฒนาให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งต้องใช้ทรัพยากรแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์และใช้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ดังนั้นในการพัฒนาชุมชนจึงควรแสวงหาแนวทางการพัฒนาและการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนให้ได้อย่างเต็มศักยภาพ และยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม

เมื่อพิจารณาแนวคิดหรือทัศนะพื้นฐานใหม่ในการพัฒนาและการพัฒนาชุมชน จากที่กล่าวมาแล้วนั้นพบได้ว่า ยึดหลักการการมีส่วนร่วมของประชาชน หรือขององค์กรชุมชนในการพัฒนา ซึ่งความหมายของการมีส่วนร่วม (participation) นั้น เป็นคำที่มีความหมายกว้าง และยังใช้ในบริบทที่แตกต่างกัน นักการศึกษาใช้คำนี้ในการอ้างอิงถึงการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรม หรือโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา นักรัฐศาสตร์ใช้คำนี้ในความหมายของการเข้าร่วมกับสถาบันทางการเมืองของชุมชน เช่นการออกไปเลือกตั้ง นักสังคมวิทยาใช้ในความหมายของการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ใช้คำนี้ในความหมายของการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ (Douglass, 1970: 90) ทัศนะเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมจึงมีความแตกต่างกัน

ขึ้นอยู่กับกรอบแนวคิดของการมีส่วนร่วม เป้าหมายและกระบวนการของการพัฒนาแต่ละงานหรือโครงการค่อนข้างมาก

สหประชาชาติ(United Nations, 1981: 5) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม(participation) ว่า หมายถึง การสร้าง โอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและสมาชิกในสังคมที่กว้างกว่าสามารถเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือ และเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนา รวมทั้งมีส่วนในการได้รับประโยชน์จากผลของการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน ในส่วนของสภาเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Economic and Social Council States) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมนั้นต้องการการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องตามแบบประชาธิปไตย จากประชาชนอย่างสมัครใจในเรื่อง 3 ประการ คือ (1) เป็นเรื่องที่สนับสนุนส่งเสริมต่อการพัฒนา (2) มีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นผลจากการพัฒนานั้นอย่างเสมอภาคกัน (3) มีความเชื่อถือในการตัดสินใจ เพื่อกำหนดเป้าหมาย กำหนดนโยบายและแผน รวมทั้งการนำโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไปสู่การปฏิบัติ (Midgley and others, 1986: 25)

องค์การยูนิเซฟ (UNICEF, 1982 อ้างถึงใน Midgley and others, 1986: 27) ให้ความหมายเชิงปฏิบัติการของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง ความเชื่อมั่นในตนเอง ความมีอิสระในตนเอง และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยโครงการนั้นจะประสบความสำเร็จเมื่อชุมชนเป็นผู้กำหนดความต้องการ และใช้ประโยชน์จากโครงการนั้น ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ และเมื่อบุคคลภายนอกที่เข้ามาเกี่ยวข้องได้ถอนตัวออกไปแล้ว โครงการนั้น ๆ ก็ยังคงดำรงต่อไปได้

กุสตาโว(Gustavo, 1992: 4) กล่าวว่า โดยทั่วไปการมีส่วนร่วมหมายถึงการเข้าไปมีหน้าที่หรือมีส่วนรับผิดชอบในบางสิ่งบางอย่าง แต่ต่อมาความหมายของการมีส่วนร่วมมีความชัดเจนและลึกกลงไปกว่าเพียงการมีความรับผิดชอบ เมื่อการมีส่วนร่วมนี้เชื่อมลงไปสู่กระบวนการในการเข้าไปมีความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลหรือกระบวนการในการเปลี่ยนแปลงในภาพรวม

ไนเยรีเย (Nyerere, อ้างถึงในอุ่นตา นพคุณ, 2528: 104) ประธานาธิบดีแห่งประเทศแทนซาเนีย (Tanzania) ให้ความเห็นว่าการมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่มนุษย์สามารถกระทำการเปลี่ยนแปลงและควบคุมสภาพแวดล้อมของตน ทั้งนี้เพราะประชาชนไม่ใช่วัตถุหรือสิ่งของที่จะถูกระทำ ไม่ใช่ผู้ที่ถูกพัฒนาหรือถูกผู้อื่นสอนได้ ประชาชนเองเท่านั้นที่จะพัฒนาและเรียนรู้ด้วยกระบวนการคิดไตร่ตรอง หาทางเลือก หาทางแก้ไขปัญหาและลงมือกระทำการเอง เป้าหมายของกระบวนการนี้คือ การปลดปล่อยตัวเองจากข้อจำกัดต่าง ๆ และเพิ่มทักษะของตนเองในการควบคุมสภาพแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ อภิชัย พันธเสน(2539 : 138-169) ว่าแท้ที่จริงการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ได้แก่ การมีอำนาจตัดสินใจ ในส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจและการควบคุม

เฮิร์ช (Hirsch, 1990: 229) มีความเห็นว่า การพัฒนาโดยการมีส่วนร่วม (Participatory development) หมายถึงการทำให้ประชาชนซึ่งถูกกีดกันออกไปให้เข้ามามีส่วนร่วมในการที่จะได้

รับประโยชน์จากทรัพยากรและสังคมร่วมกัน โดยนัยสำคัญเป็นการเน้นให้ยุทธศาสตร์ที่จะทำให้ประชาชนมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในสังคมที่กว้างขึ้น อันจะส่งผลต่อวิถีชีวิตที่เขาเป็นอยู่ มากกว่าการใช้ยุทธศาสตร์ที่กำหนดมาจากบุคคลอื่น และการรวมตัวกันเพื่อร่วมกันพัฒนาจะเป็นวิถีทางที่ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ซึ่งจุมพล สวัสดิ์ยากร (โอคเลย์และมาร์สเดน, 1987: คำแถลง) ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่าในการพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมนี้ จะต้องเน้นให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดร่วมกันค้นหาปัญหา หาวิธีการแก้ไข การวางแผน การตัดสินใจ และลงมือปฏิบัติ ซึ่งจะเป็นการใช้อำนาจแท้จริงในการพัฒนาตนเอง ที่จะช่วยสร้างความมั่นใจ ความคิดอันเป็นอิสระและความกล้าแข็งที่จะยืนหยัดขึ้นมาสร้างชุมชนของตนและพึ่งพิงตนเองได้อย่างจริงจัง

โอคเลย์และมาร์สเดน.(1987 : 19-21) กล่าวสรุปว่าความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างกว้างๆ คือ การมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจ การให้ประชาชนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจและกระบวนการดำเนินงานของโครงการตลอดจนการร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ ซึ่งจะสามารถบ่งบอกได้ว่าโครงการนั้นมีการกำหนดวัตถุประสงค์และขั้นตอนดำเนินงานอย่างไร ในส่วนของความหมายของการมีส่วนร่วมที่ระบุค่อนข้างเฉพาะเจาะจง ได้แก่ การให้ประชาชนมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้ามาร่วมแก้ปัญหาของเขาให้ เขาเป็นผู้มีความคิดริเริ่มและมุ่งใช้ความพยายามและความเป็นตัวของตัวเองเข้าดำเนินการและควบคุมทรัพยากรตลอดจนระเบียบในสถาบันต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ ซึ่งเป็นการแสดงถึงสภาพการมีส่วนร่วมที่เน้นให้กลุ่มดำเนินการ และมีจุดสำคัญที่จะให้การมีส่วนร่วมนั้นเป็นการปฏิบัติอย่างแข็งขัน มิใช่มีส่วนร่วมพอเป็นพิธีเท่านั้น

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์(2527: 183-185) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (mental and emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม(group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้(contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น และทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกับกลุ่มด้วย ซึ่งสามารถสรุปไว้ในรูปสมการว่า

$$\begin{aligned} \text{การมีส่วนร่วม} &= \text{ความร่วมมือร่วมใจ} + \text{การประสานงาน} + \text{ความรับผิดชอบ} \\ \text{participation} &= \text{cooperation} + \text{coordination} + \text{responsibility} \end{aligned}$$

สำหรับ องค์ประกอบของการมีส่วนร่วมในการพัฒนา นั้น ผลจากงานวิจัยที่สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมแห่งสหประชาชาติ (UNRISD) พบว่าการมีส่วนร่วมมีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ (1) การแบ่งสรรอำนาจและการได้รับทรัพยากรที่ขาดแคลนหายาก (2) การมีความพยายามอย่างจริงจังโดยกลุ่มชนที่จะควบคุมชะตาชีวิตของตนเองและปรับปรุงสภาพที่เป็นอยู่ (3) การเปิดโอกาสให้บุคคลที่อยู่ในกลุ่มชั้นล่าง(From below) ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา (โอคเลย์และมาร์สเดน, 1987: 28) ในทัศนะของการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมจะต้องประกอบด้วย การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของประชาชน 4 ประการ ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่า

จะทำอะไร และทำด้วยวิธีการอย่างไร (2) มีส่วนในการดำเนินโครงการ ตัดสินใจในการให้ทรัพยากรสนับสนุน โครงการและความร่วมมือกับองค์กรหรือกลุ่มกิจกรรมเป็นเฉพาะ รวมถึงการมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา การลงมือปฏิบัติการตามที่ได้ตัดสินใจ (3) มีส่วนในการแบ่งปันผลประโยชน์อันเกิดจากโครงการพัฒนา และ (4) มีส่วนในการประเมินผลโครงการ (Cohen and Uphoff, 1977: 6 ; White, 1982 อ้างถึงในกรมพัฒนาชุมชน, 2529: 11)

ส่วน ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการพัฒนา นั้น ทนงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ (2534 : 77-78) เห็นว่าประชาชนควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกขั้นตอน คือนับตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการคิด การศึกษาปัญหาและความต้องการ การวางแผนและจัดทำโครงการ การปฏิบัติตามโครงการ จนถึงการติดตามและประเมินผลโครงการ ดิเรก ฤกษ์ห่วย (2527: 73-74) เห็นว่า ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นขอบเขตที่สำคัญมี 6 แบบ คือ การวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชนหรือของกลุ่ม การกำหนดแนวทางการดำเนินการให้บรรลุผลในการแก้ปัญหาหรือบรรลุเป้าหมาย การระดมทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชน การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ การควบคุมติดตามและประเมินผล และการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างยุติธรรม นอกจากนี้ อคิน รพีพัฒน์ (2527: 100-101) และเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และคณะ(2527: 272-273) ได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วมจากประสบการณ์ภาคสนามในประเทศไทยว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงนั้นน่าจะมี 4 ขั้นตอน คือ ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุ ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

โกลด์และมาร์สเดน (1987: 96) จัดลำดับขั้นตอนของการมีส่วนร่วมโดยเริ่มจากชั้นล่างสุดของการเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นไปโดยการจัดการให้เกิดขึ้น ถือว่าอยู่ลำดับล่างสุดหรือขั้นต้น ๆ ส่วนในระดับกลาง การเกิดการมีส่วนร่วมเป็นไปโดยการให้ความรู้ ความคิด การให้คำปรึกษาหารือหรือการร่วมมือกันในทางหนึ่งทางใด สำหรับการมีส่วนร่วมระดับสูง คือการเป็นหุ้นส่วนกันโดยการกระจายอำนาจ การไม่ควบคุมประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ชาคิดและคณะ (Shadid and others, 1982: 356) ให้ความเห็นว่าแนวคิดที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายที่สุด คือ แนวคิดของ โทเฮน และ อัฟฮอฟฟ์ ซึ่งได้จำแนกขั้นตอนของการมีส่วนร่วมดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจ (decision making) ในกระบวนการนี้ สิ่งแรกที่จะต้องทำคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วม ในการดำเนินการ (implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครทำประโยชน์ให้โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้ด้วยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและการประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วม ในการรับผลประโยชน์(benefits) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ในโครงการนี้รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ในทางบวก และผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วม ในการประเมินผล (evaluation) สิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกตก็คือ ความเห็น (views) ความชอบ(preference) และความคาดหวัง(expectations) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆได้

ในด้าน รูปแบบของการมีส่วนร่วมในการพัฒนา นั้น นักวิชาหลายท่านได้จำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้หลายแง่มุม ทักษะเกี่ยวกับเรื่องนี้ มีความแตกต่างกันไป เช่น โอคเลย์และมาร์ สเคน (1987: 18) ได้แจกแจงรูปแบบของการมีส่วนร่วม โดยแบ่งเป็นการมีส่วนร่วมแบบเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แบบชักนำ และแบบบังคับ ในขณะที่ดัสเซลดอร์ฟ (Dusseldorp, 1981: 18-19) เสนอรูปแบบการมีส่วนร่วม จำแนกตามวิธีการมีส่วนร่วม คือ (1) การมีส่วนร่วมทางตรง เป็นการมีส่วนร่วมที่บุคคลเข้าไปมีกิจกรรมในกระบวนการพัฒนาด้วยตนเอง เช่นการเข้าประชุมร่วมอภิปราย การใช้แรงงาน และการลงคะแนนเสียง เป็นต้น (2) การมีส่วนร่วมทางอ้อม ซึ่งประชาชนไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมทางตรง แต่อาจจะมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน ส่วนโคเฮนและอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1980 : 223) แบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ประเภท คือ (1)พิจารณาจากองค์การ ว่าเป็นองค์การรูปนัย หรือองค์การอรูปนัย (2) พิจารณาว่าเป็นการมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม (direct participation or indirect representation)

สมาคมสาธารณสุขของสหรัฐอเมริกา (American Public Health Association, 1983: 35) ได้เสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วม 3 ระดับ คือ (1)ระดับการตัดสินใจ(decision-making) ในระดับนี้ประชาชนจะเข้ามามีส่วนในการวางแผนและจัดการกับกิจกรรมการพัฒนาด้วยตนเอง จึงถือว่าการมีส่วนร่วมระดับนี้เป็นระดับการรับผิดชอบด้วยตนเอง(level of responsibility by themselves) (2) ระดับความร่วมมือ (cooperation) ในระดับนี้ประชาชนจะให้ความร่วมมือต่อแผนงานที่ริเริ่มโดยหน่วยงานภายนอก ซึ่งอาจต้องการความเสียสละจากประชาชน ในด้านเวลา ทรัพย์สินและแรงงาน เพื่อช่วยให้โครงการประสบผลสำเร็จ การมีส่วนร่วมในระดับนี้ถือว่าการมีส่วนร่วมในระดับที่ยอมรับได้ (acceptable level of participation) (3)ระดับการใช้ประโยชน์ (utilization) ในระดับนี้

ประชาชนจะยอมรับและใช้ประโยชน์จากการบริการที่วางไว้ให้ เป็นการมีส่วนร่วมในระดับการยอมรับบริการเท่านั้น

อาร์นสไตน์ (Arnstein, 1969: 216) เสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมโดยพิจารณาความเข้มของการมีส่วนร่วมในแง่ของการมีอำนาจในการตัดสินใจของประชาชน จากขั้นต่ำสุดไปถึงขั้นสูงสุด เขาเห็นว่าการมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นบันไดการมีส่วนร่วม (participation ladder) 8 ขั้น ดังภาพต่อไปนี้

8	ขั้นควบคุมโดยประชาชน(citizen control)	การมีส่วนร่วมระดับ
7	ขั้นใช้อำนาจผ่านตัวแทน(delegated power)	อำนาจเป็นของประชาชน
6	ขั้นเป็นหุ้นส่วน(partnership)	(degree of citizen control)
5	ขั้นปลอบใจ(placation)	การมีส่วนร่วมระดับพิธีกรรม
4	ขั้นปรึกษา(consultation)	(degree of tokenism or
3	ขั้นรับฟังข่าวสาร (informing)	partial participation)
2	ขั้นบำบัดรักษา(therapy)	การมีส่วนร่วมเทียมหรือไม่มีส่วนร่วม
1	ขั้นถูกจัดกระทำ(mantipulation)	pseudo- participation or non- participation

(ที่มา: Journal of American Institute of Planners, July 1969 p.216)

การแบ่งการมีส่วนร่วม 8 ขั้นนี้มีความละเอียดและครอบคลุม แต่ในทางปฏิบัติทำได้ยาก เขาจึงได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วมทั้ง 8 ขั้นของตนให้เป็น 3 ขั้นใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นการแบ่งที่ทำคู่ขนานไว้ในบันได 8 ขั้น ได้แก่

ระดับที่ 1 ระดับการมีส่วนร่วมเทียม (pseudo- participation) การมีส่วนร่วมระดับนี้ ผู้เข้าร่วมไม่มีอำนาจใดๆในการตัดสินใจ แต่เป็นฝ่ายกระทำตามการตัดสินใจของบุคคลอื่นเท่านั้น

ระดับที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมบางส่วน (partial participation) การมีส่วนร่วมระดับนี้ ผู้เข้าร่วมมีส่วนในการเสนอความคิดเห็น แต่อำนาจในการตัดสินใจอยู่ที่บุคคลอื่น

ระดับที่ 3 ระดับการมีส่วนร่วมแท้ (genuine participation) การมีส่วนร่วมระดับนี้ ความคิดเห็นของบุคคลที่เข้าร่วมได้รับการรับฟัง และยอมรับเป็นส่วนใหญ่ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ผู้เข้าร่วมนั่นเอง

นอกจากนั้น ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2531 : 24-30) ได้เสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมโดยแบ่งระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 7 ระดับ คือ (1) ถูกบังคับ ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการเพราะถูกบังคับ ถือว่าไม่มีส่วนร่วมเลย (2) ถูกล่อ ลักษณะนี้ประชาชนจะถูกล่อด้วยผลประโยชน์ในรูปค่าจ้าง แรงงาน หรือความสะดวกสบายบางอย่าง ถือว่ามีส่วนร่วมน้อย (3) ถูกชักชวน การมี

ส่วนร่วมลักษณะนี้ ส่วนมากเป็นโครงการที่ทางราชการคิดขึ้นเองเรียบร้อยแล้ว แล้วพยายามชักชวนให้ประชาชนร่วมมือ โดยอาศัยการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ ถือว่ามีส่วนร่วมน้อย (4) สัมภาษณ์แล้ววางแผนให้ การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ ปรากฏว่า ปัญหาความต้องการของประชาชนจะได้รับการเอาใจใส่ขึ้นบ้าง กล่าวคือผู้วางโครงการจะสำรวจปัญหาความต้องการของชาวบ้านด้วยการเรียกประชุม สอบถาม สัมภาษณ์ แต่การตัดสินใจปัญหาของชาวบ้านคืออะไร ควรแก้ไขด้วยวิธีใด ยังคงเป็นเรื่องของทางราชการ ถือว่ามีส่วนร่วมปานกลาง (5) มีโอกาสแสดงความคิดเห็น การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ ประชาชนจะเริ่มเข้าไปมีส่วนในการเสนอความเห็นที่เกี่ยวกับโครงการและการดำเนินการตามโครงการ แต่การตัดสินใจยังคงเป็นของส่วนราชการ ถือว่ามีส่วนร่วมปานกลาง (6) มีโอกาสเสนอโครงการ ในระดับนี้ทางราชการกับประชาชนจะมีการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด ประชาชนจะมีโอกาสตัดสินใจว่าปัญหาของตนคืออะไร จะแก้ไขได้อย่างไร วิธีใดดีที่สุดจนกระทั่งมีสิทธิ์เสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติด้วยถือว่าการมีส่วนร่วมระดับสูง (7) มีโอกาสตัดสินใจในระดับนี้ ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจในทุกเรื่อง ตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติตามแผน และการประเมินผลโครงการ ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมในอุดมคติ

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์(2527: 183-190) ได้เสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ลักษณะ คือ (1) การมีส่วนร่วมโดยตรง เป็นการมีส่วนร่วมโดยตรงในองค์กรจัดตั้งของประชาชน (inclusive organization) เช่นการรวมกลุ่มของเยาวชนต่าง ๆ (2) การมีส่วนร่วมโดยอ้อม เป็นการมีส่วนร่วมที่ผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน (representative organization) เช่น กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน (3) การมีส่วนร่วมโดยการมีส่วนร่วม (non representative organization) เป็นการมีส่วนร่วมโดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ตัวแทนของประชาชน เช่น สถาบัน หรือหน่วยงานที่เชิญชวน หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ทุกเวลา อย่างไรก็ตามเขาเห็นว่าการที่บุคคลเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ หรือการสร้างโบสถ์วิหาร บางครั้งอาจเกิดจากความเกรงใจต่อบุคคลที่ตนเคารพนับถือ หรือมีเกียรติยศ ตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีความศรัทธาหรือเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ขอแรงผู้น้อยก็ช่วยแรง เป็นต้น นอกจากนี้ อาจเกิดจากอำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมโดยทั่วไป หมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนตัดสินใจในกิจการใด ๆ ที่มีผลกระทบต่อตัวประชาชน โดยมีองค์ประกอบหลัก คือ การแบ่งสรรอำนาจการได้รับทรัพยากรที่ขาดแคลนหายาก การมีความพยายามอย่างจริงจังของประชาชนที่จะควบคุมชะตาชีวิตของตนเองและปรับปรุงสภาพที่เป็นอยู่ การเปิดโอกาสให้บุคคลที่อยู่ในกลุ่มชั้นล่างได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ส่วนขั้นตอนของการมีส่วนร่วมนั้นประชาชนควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกขั้นตอน นับตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการคิด การศึกษาปัญหา ความต้องการ

การวางแผนและจัดทำโครงการ การปฏิบัติตามโครงการ จนถึงการติดตามและประเมินผลโครงการ สำหรับรูปแบบของการมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นได้มีการจำแนกไว้หลายแง่มุม ตามทัศนะที่ความแตกต่างกันไป แต่มีจุดเด่น 3 ประการหลักๆ คือ ในด้านบริบท(Context) เป็นการนำคนในท้องถิ่นที่รู้จักสังคมและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนอย่างแท้จริง ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาซึ่งน่าจะช่วยให้สามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ด้านการปฏิบัติ(Practical) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ทำให้คนในท้องถิ่นมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาและทำให้ประชาชนมีโอกาสใช้ความสามารถของตนเองในการร่วมกันทำงาน ทั้งในรูปความคิด การตัดสินใจ และการกระทำอย่างเต็มที่ รวมทั้งมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของชุมชนและต้องการร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชน ด้านจิตใจ (Moral) ทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีสิทธิในการตัดสินใจในสิ่งที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของตน ในการศึกษาเพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาและการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเขตบางขุนเทียนครั้งนี้ ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมโดยการสำรวจความคิดเห็นเบื้องต้น และโดยการระดมความคิดเห็นในกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ ในฐานะเป็นตัวแทนของชุมชน โดยการวิจัยอนาคตแบบEDFR

แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชนและการกระจายอำนาจ

แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยที่ผ่านมาเน้น ส่งผลต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และได้สร้างสังคมไทยให้ปรากฏเป็นสังคมทวิลักษณ์ ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างสูง โดยมุ่งพัฒนาภาคธุรกิจอุตสาหกรรม สร้างความร่ำรวยให้กับนายทุนและผู้ประกอบการซึ่งเป็นคนส่วนน้อยในสังคม ไม่สามารถที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในภาคเกษตร หรือภาคชนบทให้ดีขึ้น และยังก่อให้เกิดความล่มสลายของสังคมชนบท อันเนื่องมาจากการสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ในภาคเกษตรและการระดมทรัพยากรมาใช้ในภาคอุตสาหกรรม ทำให้ทรัพยากร ป่าไม้ แหล่งน้ำ ดิน มีความเสื่อมโทรมลง เกิดปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อมตามมา อีกทั้งแนวคิดเกี่ยวกับกฎหมายในการจัดการทรัพยากร การอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรเป็นของรัฐโดยการโอนทรัพยากรมาเป็นของรัฐ รวมถึงการรวมศูนย์อำนาจบริหารจัดการมาอยู่ที่ส่วนกลาง ถือเป็น การลดทอนสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น

ผลของการพัฒนาที่ขาดความสมดุลย์ การลดทอนสิทธิชุมชนและการรวมอำนาจที่ผ่านมา รวมทั้งทวิลักษณ์ของยุทธศาสตร์การพัฒนา ในประเทศไทย อันได้แก่ความขัดแย้งทางความคิดและทางอุดมการณ์ระหว่างยุทธศาสตร์ โลกานวัตกรรมพัฒนา กับ ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา มีแนวโน้มลดทอนลง เมื่อมีความพยายามในการร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 8 (2540-2544) โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาสังคมมากขึ้น และยึดประชาชนเป็นตัวตั้งในการวางแผนพัฒนา

(รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์, 2542: (11)) ตลอดจนกระทั่งสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และได้กำหนดนโยบายและมาตรการในการสนับสนุนชุมชนให้มีความเข้มแข็ง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นจุดมุ่งหมายหลักของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 9 (2545-2549) (เศรษฐกิจพอเพียงช่วยชุมชน, 2544:2) ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชนและการกระจายอำนาจเริ่มได้รับการพิจารณามากขึ้น แนวความคิดเกี่ยวกับความสมดุลของการพัฒนาและทรัพยากรสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น และการกระจายอำนาจให้ชุมชนมีสิทธิในการเลือกที่จะตัดสินใจในการพัฒนาและจัดการทรัพยากรแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้นทั้งนี้เพื่อเป็นการกระจายอำนาจในการบริหารจัดการ และการกระจายรายได้แก่ท้องถิ่น

สิทธิชุมชน เป็นวิถีคิดที่มีพื้นฐานมั่นคงอยู่ในวัฒนธรรม ความผูกพันทางสังคม ทางศีลธรรมเป็นพื้นฐานที่ชุมชนใช้ในการกำหนดสิทธิตามประเพณีในการควบคุมจัดการและปกป้องดูแลทรัพยากรของตน เพราะสามารถปรับเปลี่ยนและผลิตซ้ำสืบเนื่องมาเป็นเวลานาน ทั้งนี้เพราะได้อุ้มหลักการสำคัญของการใช้ทรัพยากร คือ สิทธิการใช้ และหลักการพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ คือสิทธิตามธรรมชาติที่มุ่งเน้นการยังชีพ หลักการต่างๆข้างต้นเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม เพราะช่วยให้ทุกคนในชุมชน มีสิทธิในการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างเป็นธรรม ขณะเดียวกันก็รักษาความสมดุลของระบบนิเวศเอาไว้ เพราะการตัดสินใจใช้ทรัพยากรชุมชนจะเชื่อมโยงระหว่างความมั่นคงทางสังคมของชุมชนในระบบนิเวศกับสถานะแวดล้อมอยู่เสมอจึงทำให้เกิดความเป็นธรรมต่อระบบนิเวศมากกว่าการใช้ทรัพยากรของบุคคลนอกระบบนิเวศที่มักจะไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (เสนห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ, 2536(ก): 61)

สิทธิชุมชน หมายถึง สิทธิร่วมเหนือทรัพย์สินของชุมชน...ให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว แม้ว่าโดยทฤษฎีแล้วสมาชิกของชุมชนทุกคนจะมีสิทธิตามธรรมชาติในการใช้ทรัพยากรส่วนรวมแต่ชุมชนก็สามารถใช้อำนาจออกกฎเกณฑ์ โดยคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคม และระบบการผลิตของชุมชนเป็นสำคัญ(เสนห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ, 2535(จ):165)

วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์ (2536: 35) เห็นว่าแนวความคิดสิทธิชุมชนมุ่งเน้นถึงพันธะหน้าที่ความรับผิดชอบร่วมกันภายในชุมชนเอง และระหว่างชุมชนที่เกี่ยวข้องในการดูแลรักษาทรัพยากรและธรรมชาติแวดล้อม โดยนัยนี้สิทธิชุมชน จึงเป็นเสมือนหนึ่งเครื่องมือหรือกลไกของความสมดุลต่อกระแสอำนาจและผลประโยชน์จึงเท่ากับเป็นหลักประกันการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนในที่สุด

กล่าวได้ว่าสิทธิชุมชนนั้นเกิดจากรากฐานแนวความคิดเชิงกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและระบบกรรมสิทธิ์ ซึ่งเป็นแนวคิดรัฐตะวันตกไปสู่ความขัดแย้งและแย้งชิงทรัพยากรในลักษณะที่รุนแรงและซับซ้อนมากจึงจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนแนวความคิดจากการที่ถือว่าทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดเป็นของรัฐและองค์กรของรัฐเท่านั้นที่มีสิทธิในการควบคุมและจัดการ มาสู่แนวคิดที่มองว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นของปวงชน รัฐ และชุมชนท้องถิ่น มีสิทธิและหน้าที่ร่วมกันในการอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและเป็นธรรม (เสนห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ, 2536 (ก): 197) ทั้งนี้ สิทธิชุมชนท้องถิ่นจะต้องได้รับการสถาปนาส่งเสริมจากรัฐ ด้วยการกระจายอำนาจหน้าที่ การบริหารจัดการ และความสามารถในการแสดงออกซึ่งสิทธิและเสียงตามกฎหมายชุมชน รวมถึงการยอมรับจารีต ประเพณี วัฒนธรรม องค์กรชุมชนในการจัดการดูแลทรัพยากรแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนให้เหมาะสมกับท้องถิ่นต่อไป

ส่วนการกระจายอำนาจเป็นเรื่องที่ส่วนกลางได้แบ่งปันอำนาจโดยการโอนความรับผิดชอบให้ส่วนท้องถิ่นมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น มีความเป็นอิสระในการดำเนินงานตามที่ท้องถิ่นต้องการ เพราะชุมชนท้องถิ่นจะเข้าใจถึงสภาพปัญหา ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นหรือความต้องการของท้องถิ่นที่ส่วนกลางไม่สามารถตอบสนองได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง รวมถึงความแตกต่างในด้านพื้นที่ วัฒนธรรม ที่ต้องการมีการบริหารจัดการให้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น

ลิขิต ชีรเวคิน(2535: 3) ได้ให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจ โดยกล่าวว่า การกระจายอำนาจการปกครองมีความสำคัญในทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม โดยสรุปได้ 2 ประเด็นใหญ่ ดังนี้

- (1) การกระจายอำนาจเป็นรากแก้วของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เนื่องด้วยประชาธิปไตยประกอบด้วยโครงสร้างส่วนบน คือ ระดับชาติ และโครงสร้างส่วนฐานคือระดับท้องถิ่น การปกครองตนเองในรูปแบบการปกครองท้องถิ่นอย่างแท้จริง คือ รากแก้ว เป็นฐานเสริมสำคัญยิ่งของการพัฒนาระบบการเมืองการปกครองในระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย
- (2) การกระจายอำนาจ มีความสำคัญในทางเศรษฐกิจและสังคม ในด้านการพัฒนาชนบท โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ก็จะต้องมีการกระจายอำนาจอย่างแท้จริง

การกระจายอำนาจมีลักษณะ คือ มีการแยกหน่วยงานออกไปเป็นองค์กรนิติบุคคลอิสระจากการบริหารส่วนกลาง เช่น องค์กรบริหารส่วนจังหวัด องค์กรบริหารส่วนตำบล มีการเลือกตั้งเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานขององค์กรนั้นเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการ

ปกครองตนเองอย่างใกล้ชิด และมีอิสระในการดำเนินกิจการต่าง ๆ ตามที่ได้รับมอบหมายมาจาก
ราชการบริหารส่วนกลาง (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, สาขาวิชาศิลปศาสตร์, 2539: 294)

ประหยัด หงษ์ทองคำ(2523 : 16-17) เห็นว่าการกระจายอำนาจปกครองสู่ท้องถิ่น มีลักษณะ
สำคัญ ดังนี้ คือ

- (1) มีการจัดตั้งองค์กรเป็นนิติบุคคลเพิ่มขึ้นจากส่วนกลาง องค์กรส่วนท้องถิ่นเหล่านี้มี
เจ้าหน้าที่ มีงบประมาณ และทรัพย์สินเป็นของตนเองต่างหากและไม่ขึ้นตรงต่อการ
บริหารจากส่วนกลาง ส่วนกลางเป็นแต่คอยควบคุมดูแลให้ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมาย
- (2) มีการเลือกตั้งสภาท้องถิ่นและผู้บริหารท้องถิ่นทั้งหมดหรือบางส่วน เพื่อเปิดโอกาสให้
ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครองตนเองได้อย่างใกล้ชิด
- (3) มีอำนาจในการปกครองตนเองได้ตามสมควร การกระจายอำนาจปกครองนั้นต้อง
กำหนดให้องค์กรท้องถิ่นมีอำนาจอิสระในการบริหารงานหรือจัดทำกิจการที่ได้รับ
มอบหมายได้เองตามสมควร
- (4) มีงบประมาณและรายได้เป็นของท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งแยกจากส่วนกลางโดยมีรายได้
จากการจัดเก็บภาษีอากรค่าธรรมเนียมต่าง ๆ และทรัพย์สินตลอดจนเงินอุดหนุน เพื่อ
เป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินการต่างๆ
- (5) มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานที่เป็นท้องถิ่น หมายถึง เป็นคนพื้นที่ การกระจายอำนาจปกครอง
นั้นจะต้องมีเจ้าหน้าที่อันเป็นพนักงานของตนเองหรือเป็นส่วนใหญ่

ส่วน ปรีชญา เวสารัชช์ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, สาขาวิชารัฐศาสตร์, 2539: 825-
826) ได้กล่าวถึงลักษณะของการปกครองท้องถิ่นที่สำคัญ คือ

- (1) เป็นนิติบุคคล คือต้องมีองค์กรนิติบุคคลตั้งขึ้น โดยกฎหมายแยกออกจากส่วนกลาง และ
สามารถก่อพันธะทางกฎหมาย เช่นทำสัญญา เป็นหนี้ หรือทำนิติกรรมรูปอื่นได้ และมี
เจ้าหน้าที่ของตนเอง มีคณะบริหารของตนเอง เพื่อดำเนินกิจการของท้องถิ่นได้ภายใน
ขอบเขตที่สมควร
- (2) ประชาชนมีส่วนมีเสียงในการปกครอง ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทั้งทางตรงทางอ้อม
กล่าวคือประชาชนเข้าเลือกตัวแทนทำหน้าที่บริหารกิจกรรมท้องถิ่น เช่น เข้าร่วม
กำหนดนโยบาย ควบคุม ตรวจสอบ เป็นต้น
- (3) มีอำนาจอิสระบางประการในการบริหารกิจกรรม เช่นมีอำนาจอิสระในการกำหนด
นโยบาย ในการตัดสินใจดำเนินการภายในขอบเขตข้อบังคับของกฎหมาย และในการ
บริหารงานบุคคล
- (4) มีอำนาจในการจัดหาและใช้จ่ายอย่างอิสระ คือมีแหล่งรายได้ของตนเอง มีงบประมาณ
ของตนเอง สามารถกำหนดรายจ่ายและตัดสินใจใช้จ่ายเงินภายในขอบเขตทรัพยากรที่มี
อยู่ได้ คือ มีสิทธิที่จะใช้จ่ายรายได้ที่ตนมีอย่างเสรีภายในขอบเขตอำนาจของตน

สำหรับการกระจายอำนาจบริหารประกอบด้วยมาตรการสำคัญ3ประการ(พรชัย รัศมีแพทย์, 2535 : 38) คือ

- (1) กำหนดเขตแดนและจำนวนประชากร ท้องถิ่นจะสามารถจัดทำบริการสาธารณะได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นต้องมีพื้นที่และจำนวนราษฎรอยู่กันหนาแน่นพอสมควร
- (2) กำหนดกิจการให้ดำเนินการ กิจการที่มอบให้ท้องถิ่นดำเนินการโดยทั่วไปเป็นกิจการที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของราษฎร ซึ่งเป็นผลประโยชน์โดยตรงของราษฎรในท้องถิ่นนั่นเอง และเป็นกิจการที่ต้องควบคุมอย่างใกล้ชิดจึงจะสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากส่วนกลางดำเนินการเองจะไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร เพราะไม่สามารถควบคุมโดยใกล้ชิด กิจการที่กำหนดให้ท้องถิ่นดำเนินการนั้น นอกจากเป็นผลประโยชน์โดยตรงของราษฎรในท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นกิจการที่สามารถแยกออกไปดำเนินการเฉพาะแต่ละท้องถิ่นได้เป็นเอกเทศ และบางกิจการยังมีลักษณะแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น
- (3) ให้ความเป็นอิสระ (autonomy) ความเป็นอิสระของท้องถิ่น จึงหมายถึงความเป็นอิสระภายใต้มาตรการ 5 ประการ ซึ่งสัมพันธ์กันดังนี้
 - (3.1) มีบุคลากรของตนเอง
 - (3.2) มีรายได้ของตนเอง
 - (3.3) มีฐานะเป็นนิติบุคคล
 - (3.4) อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของส่วนกลาง
 - (3.5) มีการควบคุมความชอบด้วยกฎหมายของการกำกับดูแล

ในการกระจายอำนาจให้องค์กรท้องถิ่นโดยเฉพาะ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งมีความใกล้ชิดกับประชาชนในท้องถิ่นมากที่สุด องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นรากฐานการปกครองในระบอบประชาธิปไตย มีเพื่อให้้องค์กรประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจในการแก้ไขปัญหาตำบลของตนเอง เพื่อระดมทุน งบประมาณ รายได้ ทรัพย์สินและทรัพยากรอื่น ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์กับท้องถิ่น หรือเพื่อเป็นสภาของประชาชนในการบริหารงานพัฒนาตำบล พัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่น และเพื่อจัดหรือจัดการให้มีกิจกรรมในตำบลตามกฎหมายเพื่อความเจริญก้าวหน้าของชุมชน เช่น การรักษาความสะอาด การพัฒนาสตรี เด็ก เยาวชน บำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (โกวิทย์ พวงงาม และปรีดี โชติช่วง, 2539: 3-4)

กล่าวโดยสรุปแนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนและการกระจายอำนาจนี้ สามารถนำเสนอสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาและการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดขึ้นอย่างเต็มศักยภาพ โดยให้ชุมชนท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่ม หรือชมรมต่างๆ มีสิทธิใน

การจัดการทรัพยากรท้องถิ่น หรือแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน คือ ร่วมกันจัดสรรทรัพยากรท้องถิ่นให้เกิดความเป็นธรรม เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นด้วยกฎเกณฑ์หรือภูมิปัญญาของท้องถิ่น

แนวทางการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน

โดยทั่วไปประชาชนอาจใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนในลักษณะต่าง ๆ ด้วยกัน ได้แก่ การเข้ารับบริการโดยตรง เช่น การเข้ารับการศึกษา การเข้าร่วมประชุม สัมมนา ร่วมปฏิบัติการหรือใช้บริการจากวัสดุ อุปกรณ์ หรือสิ่งของที่จัดไว้ในแหล่งบริการนั้น ๆ เป็นต้น (ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์และวิศนี ศิลตระกุล, 2533: 232) ทั้งนี้แนวทางการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน มีดังต่อไปนี้ (สุนทร สุพันธ์ชัย, 2533: 124-127)

(1) ศึกษาว่ามีแหล่งการเรียนรู้ใด อยู่ที่ใดในชุมชนโดยใช้บัญชีแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนที่ได้สำรวจไว้แล้ว

(2) ศึกษาหลักสูตร หรือจุดมุ่งหมายของการฝึกอบรม และการประสานงานกับคณะผู้สอน และวิทยากรเพื่อใช้แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนในกิจกรรมการเรียนการสอน

(3) จัดให้มีการฝึกอบรมผู้สอน วิทยากรให้เข้าใจการใช้แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

(4) เผยแพร่บัญชีแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ให้สมาชิกในชุมชนทราบเพื่อผู้ที่ก็จะศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง จะได้ทราบแหล่ง และเข้าใช้ศึกษา

(5) เตรียมการเพื่อนำผู้เรียนออกไปนอกสถานที่ ในกรณีของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน บางอย่าง เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าศึกษาให้ถึงแหล่งของสื่อ นั้น ๆ ซึ่งการเตรียมการโดยกำหนดวัตถุประสงค์และสถานที่ที่จะไปศึกษา สำรวจและหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับสถานที่ที่จะไปศึกษา จัดรายการเดินทางให้เหมาะสม ทำหนังสือขออนุญาตตามระเบียบของสถานที่ศึกษานั้น ๆ ติดต่อประสานงาน เตรียมผู้เรียนให้รู้จักตั้งคำถามต่อวิทยากรในระหว่างศึกษานอกสถานที่ รวมถึงควรมีการรายงาน อภิปรายร่วมกันเกี่ยวกับปัญหาและสิ่งที่ได้รับจากการไปศึกษานั้นๆ

(6) ควรสนับสนุนการศึกษาด้วยตนเองของผู้เรียน แม้ว่าจะไม่เป็นตามหลักสูตร หรือโครงการที่มีอยู่ แต่ผู้เรียนเลือกเรียนด้วยความมุ่งหมายที่จะแสวงหาความรู้ เพื่อตอบสนองความต้องการบางอย่างของตนเอง ในกรณีนี้แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนจะเป็นแหล่งความรู้

(7) สนับสนุนการใช้สื่อในท้องถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะวิทยากรชาวบ้านที่มีความรู้ ชำนาญ

(8) ประสานงานในการใช้แหล่งการเรียนรู้กับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้ทราบว่า หน่วยงานใดมีแหล่งการเรียนรู้ใดและมีการแลกเปลี่ยน หยิบยืมสื่อจากแหล่งการเรียนรู้ นั้น ๆ

โอลเซน(Olsen, 1960: 73) ได้เสนอแนะวิธีการใช้แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนประกอบการเรียนการสอนไว้ดังนี้คือ นำเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆจากภายนอกโรงเรียนมาให้นักเรียนค้นคว้าศึกษาในโรงเรียน นำอุปกรณ์ต่างๆจากชุมชนมาใช้ประกอบการเรียนการสอนในชั้นเรียน เชิญวิทยากรมาบรรยายในโรงเรียน ให้นักเรียนสัมภาษณ์ผู้มีความรู้ในชุมชน พานักเรียนไปศึกษา

นอกสถานที่ การสำรวจแหล่งความรู้ต่างๆในชุมชน การตั้งค่ายพักแรม และการจัดให้มีประสบการณ์จากการฝึกงาน

ไมเคิลลิส (Michaelis, 1978) ได้กล่าวถึงการใชแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนประกอบการเรียนการสอนไว้ดังนี้ การทัศนศึกษาไปยังสถานที่ต่าง ๆ เช่น สนามบิน ฟาร์มโคนม หนังสือพิมพ์ เชิญผู้มีความรู้มาพูดหรือสาธิตในโรงเรียน การใช้ประโยชน์จากวิทยุและโทรทัศน์ การใช้วัสดุสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และโสตทัศนูปกรณ์ในท้องถิ่น เช่น หนังสือพิมพ์ หอสมุด ฯลฯ การสัมภาษณ์บุคลากร การให้นักเรียนไปร่วมในโครงการบริการชุมชน การตั้งค่ายพักแรม การใช้ทรัพยากรในโรงเรียน การใช้แหล่งทรัพยากรที่ใช้สำหรับพักผ่อนหย่อนใจในชุมชน เป็นต้น

นอกจากนั้นยังมีผู้ศึกษาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน เพื่อประกอบการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน (ลัดดา สุขปริณี, 2523: 81 ; สุวัฒน์ มุทระเมธา, 2524 : 75; ประทีป สยามชัย, 2526: 75; วาสนา ชาวหา, 2533: 88) ซึ่งโดยทั่วไปอาจทำได้ 2 ลักษณะ คือ

(1) การนำแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนมาสู่ผู้เรียน คือ การนำเอาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนซึ่งอาจเป็นบุคลากร วัสดุอุปกรณ์ หรือสิ่งมีชีวิต ซึ่งอาจเป็น พืช สัตว์ เข้ามาประกอบการเรียนการสอนในโรงเรียนหรือในห้องเรียน ซึ่งในสิ่งแวดล้อมรอบตัวนั้นมีวัสดุ อุปกรณ์ที่ครูสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาทักษะต่างๆของนักเรียนได้อย่างดี เช่น อาจนำเมล็ดพืชสองชนิดมาจากป่าไม้ข้าง ๆ โรงเรียนมาให้นักเรียนเปรียบเทียบและบันทึกข้อแตกต่างเพื่อฝึกทักษะการสังเกตของนักเรียน เป็นต้น (Carin, 1990 :10) หรือ อาจเชิญผู้รู้หรือวิทยากรมาบรรยายให้ข้อคิดหรือสาธิตให้ผู้เรียนได้ฟังหรือชม การใช้รายการวิทยุโทรทัศน์ เป็นต้น

(2) การนำผู้เรียนไปสู่แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน คือ การพานักเรียนไปศึกษาหาความรู้จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ ในกรณีที่ไม่สามารถนำแหล่งการเรียนรู้เข้ามาใช้ในห้องเรียนได้ เนื่องจากแหล่งการเรียนรู้นั้นเป็นสถานที่ หรือมีน้ำหนักรเคลื่อนไม่ได้ หรือเหตุผลอื่น ๆ จำเป็นต้องนำผู้เรียนไปยังแหล่งการเรียนรู้ นั้น ๆ ซึ่งจะต้องใช้การเดินทาง เช่น พาไปดูภูมิประเทศในชุมชนประกอบบทเรียน พาไปชมพิพิธภัณฑ์ โบราณวัตถุ แม่น้ำลำคลอง ฯลฯ หรือการที่ครูแนะนำนักเรียนให้ออกไปค้นคว้าหาความรู้จากห้องสมุดภายนอก หรือไปซักถามสัมภาษณ์ผู้ที่มีความรู้ในชุมชน หรือการที่ครูแนะนำให้นักเรียนไปร่วมกิจกรรมของชุมชน เป็นต้น

ทั้งนี้ในการใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน โดยเฉพาะที่เป็นสถานที่หรือแหล่งทรัพยากรธรรมชาตินั้น จำเป็นต้องนำผู้เรียนไปยังสถานที่นั้น ๆ เนื่องจากสถานที่ที่เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้ จึงต้องมีการเดินทาง ซึ่งอาจเป็นการเดินทางโดยทำในระยะเวลาใกล้ ๆ ไม่ต้องอาศัยพาหนะ หรืออาจเป็นการเดินทางในระยะไกลที่ต้องอาศัยพาหนะ หรืออาจมีการพักค้างคืน การเดินทางเพื่อการศึกษาหาความรู้ในสิ่งต่าง ๆเช่นนี้ เรียกว่า ทัศนศึกษา หรือการศึกษานอกสถานที่ (วาสนา ชาวหา, 2533: 88) ในเบื้องต้นนั้น ครูควรสำรวจและรวบรวมแหล่งที่เหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนที่สุด จากนั้นบันทึกรายการสถานที่ ตำแหน่งและ

คุณค่าเพื่อความสะดวกในเวลาที่ต้องการเลือกมาใช้ (ภาสินี เปี่ยมพงศ์สานต์, 2536: 53) นอกจากนั้น จะต้องมีการกำหนดจุดประสงค์ที่แน่นอนชัดเจน มีการวางแผนอย่างระมัดระวัง ซึ่งสถานที่ที่ครู สามารถใช้เป็นแหล่งการเรียนรู้เพื่อการเรียนการสอนนั้นก็มากมายในชุมชน (ทวีศักดิ์ จินดานุรักษ์ และบุญเลิศ ส่องสว่าง, 2537: 301-309) ทั้งนี้ มาร์ติน และคณะ (Martin et al, 1994: 370) ได้ให้ ข้อเสนอแนะไว้ว่าหลังทัศนศึกษาครูและนักเรียนควรจัดนิทรรศการแสดงความรู้และวัสดุต่างๆ ที่ได้ รวบรวมมาจากการศึกษานอกสถานที่ เพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้ให้กับผู้ที่ไม่มีโอกาสร่วมเดินทาง ไปด้วย

อย่างไรก็ตามการใช้แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนประกอบการเรียนการสอนให้เกิด ประสิทธิภาพควรดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้ คือ (Allen, 1979: 31-32) สำรวจและค้นหาแหล่ง การเรียนรู้ในชุมชน (Search out community resources) เตรียมการใช้ (Prepare the individuals concerned) ประเมินผลการใช้ (Evaluation the effectiveness) ซึ่ง โคร โนวิทซ์ (Kronowitz, 1996: 27-30) กล่าวถึงขั้นตอนการใช้แหล่งการเรียนรู้ไว้ดังนี้ คือ

- เมื่อครูมีโอกาสไปเยี่ยมชมสถานที่ต่างๆ ในชุมชน เช่น ศูนย์สื่อ (Media center) ห้อง หลักสูตร (Curriculum library) ครัวบ้านที่รายการวัสดุ อุปกรณ์ ที่มีอยู่ในสถานที่เหล่านั้นไว้ และ ควรศึกษาระเบียบวิธีการใช้บริการ เพื่อความสะดวกในเวลาที่ต้องการมาเยี่ยมในโอกาสต่อไป

- ติดต่อสอบถามหน่วยงาน หรือสถานศึกษาในชุมชน เช่น พิพิธภัณฑ์ ห้องสมุด โรงเรียนมัธยมศึกษาอื่น ๆ มหาวิทยาลัย เพื่อขอยืมวัสดุอุปกรณ์บางอย่างที่ต้องการนำมาใช้ หรือ อาจจะติดต่อเพื่อพานักเรียนไปศึกษาค้นคว้าโดยตรงจากสถานที่เหล่านั้น

- ขอความร่วมมือจากผู้ปกครอง โดยอาจขอยืมหรือขอบริจาควัสดุ อุปกรณ์บางอย่างที่ โรงเรียนไม่มี อธิบายเกี่ยวกับสิ่งที่ผู้เรียนกำลังศึกษาอยู่ในชั้นเรียน ให้ผู้ปกครองทราบว่า กิจกรรม การเรียนการสอนในเนื้อหาอันมีความจำเป็นต้องใช้วัสดุ อุปกรณ์นั้นๆ

นอกจากนั้น ครูจำเป็นต้องรู้ว่าชุมชนของตนมีกิจกรรม วัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมใด บ้างที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ต้องมีการสำรวจติดตามข่าวสารเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมใน ชุมชน หาวิธีใช้ประโยชน์จากกิจกรรมเหล่านั้นและวางแผนการใช้อย่างรอบคอบ ปฏิบัติตาม ขั้นตอนที่วางไว้ทั้งนี้เพื่อให้การใช้กิจกรรมนั้นๆบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ตัวอย่างเช่น ทวี หอมขง (2531: 8) ได้กล่าวถึงการใช้กิจกรรมทางวิทยาศาสตร์ว่า เป็นแหล่งการเรียนรู้ประกอบการ เรียนการสอน ครูต้องสำรวจว่าเมื่อใดจะมีกิจกรรมทางวิทยาศาสตร์เกิดขึ้นในชุมชน กิจกรรม นั้นจะเกิดขึ้นที่ไหน ช่วงระยะเวลาจัดนานเท่าใด มีกิจกรรมชนิดใดบ้างและมีระเบียบวิธีการอย่างไร ในการพานักเรียนไปเข้าร่วม เข้าชมกิจกรรมเหล่านั้นหลังจากที่พิจารณาอย่างรอบคอบและตัดสินใจ แล้วว่าจะใช้กิจกรรมวิทยาศาสตร์ประกอบการเรียนการสอน ครูควรติดต่อกับหน่วยงานซึ่งเป็น ผู้จัดกิจกรรมเหล่านั้นล่วงหน้า ปฏิบัติตามระเบียบวิธีที่ผู้จัดกำหนดไว้และเตรียมการเพื่อการใช้ กิจกรรมให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอนมากที่สุด

สำหรับสภาพการใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเพื่อการศึกษา
นอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย (สุมาลี สังข์ศรี, 2533: 175-186) มีลักษณะดังนี้

(1) กิจกรรมการศึกษาประเภทให้ความรู้พื้นฐาน ส่วนใหญ่มักจะใช้วิทยากรเป็นบุคลากรในท้องถิ่น หรือชาวบ้านด้วยตนเอง กิจกรรมให้ความรู้พื้นฐานแก่การดำรงชีวิตประจำวัน ที่เรียกว่า การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐานนั้นผู้สอนก็คือครูโรงเรียนประถมศึกษาที่อยู่ในหมู่บ้าน ถ้าเรียนเกี่ยวกับเรื่องป่าไม้ ก็มีการพาไปดูพันธุ์ไม้ต่างๆในป่าไม้จริง บางกิจกรรมอาจใช้สื่อหลายชนิดร่วมกัน สำหรับการสอนอ่าน-เขียนสำหรับผู้ไม่รู้หนังสือ อาจมีการใช้แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นวัตถุควบคู่ไปกับสื่อเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น เนื้อหาบางเรื่องเช่น เรียนเรื่องปลาชนิดต่าง ๆ อาจนำผู้เรียนไปดูสถานที่ประมง หรือสถานที่เพาะเลี้ยงปลาชนิดต่างๆ เป็นต้น

(2) กิจกรรมให้ความรู้ทักษะอาชีพ ทั้งการฝึกอาชีพระยะสั้นและยาว เช่น ช่างวิทยุ การเลี้ยงปลาวิทยากรอาจเป็นครู เจ้าหน้าที่ของหน่วยราชการ ผู้ประกอบอาชีพที่ประสบผลสำเร็จในอาชีพนั้นผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งมีความชำนาญในวิชาชีพนั้นๆ มาก่อน หรืออาจเป็นชาวบ้านในหมู่บ้านอื่นที่ประสบความสำเร็จในอาชีพเกษตรกรรมบางอย่าง การฝึกปั้นดินเป็นรูปต่างๆ ก็ใช้ดินเป็นแหล่งการเรียนรู้ การฝึกอบรมเรื่องการทำนาเกลือก็ต้องอาศัยน้ำทะเลเป็นแหล่งการเรียนรู้ เพราะผู้เข้าอบรมจะต้องเรียนรู้วิธีการเตรียมพื้นที่หรือเตรียมนา ฯลฯ ซึ่งมีการใช้สื่อหลากหลาย ช่วยประกอบการฝึกอบรม กรณีการให้ความรู้ที่ไม่ซับซ้อน อาจดำเนินการผ่านสื่อไปยังผู้รับโดยตรง เช่น การสอนวิธีทำอาหารทางโทรทัศน์ ฯลฯ ในการฝึกอบรมเรื่องการทอผ้า ก็จะต้องมีวัสดุอุปกรณ์ในการทอผ้าจริง ๆ การฝึกอบรมเกี่ยวกับช่างซ่อมเครื่องยนต์ ก็จะต้องได้ศึกษารายละเอียดของเครื่องยนต์นั้นๆ เป็นต้น

(3) กิจกรรมให้ความรู้ข่าวสารข้อมูล ได้แก่ การให้ความรู้โดยเชิญผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญมาบรรยายให้ฟัง การประชุมลูกบ้าน การให้ความรู้โดยพระภิกษุเมื่อประชาชนไปทำบุญ การพูดคุยสนทนาระหว่างชาวบ้านด้วยตนเอง และการถ่ายทอดความรู้ทักษะเฉพาะด้านของแต่ละชุมชน เช่น บางชุมชนมีผู้เชี่ยวชาญเรื่องยาแผนโบราณ ศิลปะวัฒนธรรม ฯลฯ กิจกรรมให้ความรู้ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวเหตุการณ์ ปัจจุบันต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เรื่องราวของแม่น้ำ ป่าไม้ ฯลฯ อาจจะมีการเชิญชวนให้บุคคลเข้ามาหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งการเรียนรู้แหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งส่วนใหญ่มีการใช้สื่อชนิดต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เช่น การให้ความรู้ข่าวสารทางวิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ หรือการที่ประชาชนไปเที่ยวพักผ่อนไปเยี่ยมชมเมืองโบราณ ก็จะได้รับความรู้เกี่ยวกับการสร้างบ้านเรือนหรือสถานที่ต่างๆในแต่ละยุคแต่ละสมัย เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ประชาชนอาจใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนในลักษณะต่าง ๆ ด้วยกัน ซึ่งอาจเป็นการเข้ารับบริการ หรือเข้าใช้ประโยชน์โดยตรง เช่น การฝึกงาน การฝึกอบรมสัมมนา การศึกษาค้นคว้า การเยี่ยมชมฟังคำบรรยาย การท่องเที่ยวทัศนศึกษา การทำมาหากิน

การประกอบกิจกรรมชุมชนใช้ในพิธีกรรมประเพณีศาสนา ฯลฯ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้อาจเป็นการใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ได้ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยในชุมชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนนั้นมีความเกี่ยวข้องกับความร่วมมือร่วมใจ การประสานงาน และความรับผิดชอบ ดังนี้ คือ (สมประสงค์ วิทยเกียรติ, 2533: 155-157)

(1) ด้านความร่วมมือร่วมใจ เป็นความตั้งใจของประชาชนที่พร้อมใจกันช่วยให้การใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องต่อไปนี้

(1.1) การดูแลร่วมกัน ประชาชนทุกคนควรต้องมีส่วนช่วยดูแลแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนร่วมกัน

(1.2) การจูงใจให้ประชาชนมาใช้บริการ ความมุ่งหมายสำคัญของการมีแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนคือ การให้ประชาชนมาใช้ประโยชน์ ดังนั้นการจูงใจให้ประชาชนมาใช้บริการจึงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่ทุกคนต้องให้ความร่วมมือร่วมใจ

(1.3) การแก้ไขปัญหา ประชาชนเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหา เพราะประชาชนเองย่อมรู้ปัญหาที่เกิดขึ้น มีสาเหตุอะไร น่าจะแก้ไขอย่างไรดีที่สุด

(2) ด้านการประสานงาน เป็นการติดต่อประสานสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชนกับประชาชนหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา เพื่อให้การสนับสนุนด้านต่างๆ ด้านทรัพยากรต่าง ๆ ให้แก่แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ ให้นำสนใจและเป็นประโยชน์ เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพของการใช้ประโยชน์ แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน อันจะช่วยจูงใจให้ประชาชนมาใช้ประโยชน์ แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนมากขึ้น

(3) ด้านความรับผิดชอบ เป็นความรู้สึสึกผูกพันในการกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างเต็มความสามารถเพื่อให้งานหรือภารกิจประสบผลสำเร็จ ในเรื่องการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนนั้น หากประชาชนในชุมชนนั้นมีส่วนร่วมรับผิดชอบก็จะทำให้การใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล การมีส่วนร่วมรับผิดชอบของประชาชนในชุมชนนั้นเกี่ยวข้องกับเรื่องต่อไปนี้

(3.1) การช่วยกันดูแลรักษาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

(3.2) การช่วยกันในการควบคุมการดำเนินงานให้แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนได้ถูกใช้ประโยชน์ ให้ตรงกับความมุ่งหมายที่ตั้งไว้

(3.3) การติดตามผลงานโดยประชาชนควรจะเป็นผู้ส่งข้อมูลย้อนกลับให้แก่ผู้รับผิดชอบ
แหล่งการเรียนรู้ทราบถึงผลการดำเนินงานว่าเป็นอย่างไร ต้องแก้ไขอย่างไรบ้าง

กล่าวโดยสรุป ประชาชนควรมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน
ด้วยการให้ความร่วมมือร่วมใจในการดูแล การจูงใจประชาชนด้วยตนเองให้มาใช้ประโยชน์และ
ช่วยกันแก้ไขปัญหา มีการประสานงานกับประชาชน และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ช่วย
สนับสนุน รวมถึงการมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการควบคุมดูแลติดตามงานของแหล่งการเรียนรู้
ตลอดชีวิตในชุมชนด้วย

แนวทางการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน

โดยทั่วไปแนวทางการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนนั้น ควรดำเนินการ
ดังต่อไปนี้ คือ (สุนทร สุนันท์ชัย, 2533: 121-123)

(1) ตั้งคณะกรรมการเพื่อพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนจาก
หน่วยงานต่างๆ และประชาชน โดยมีหน้าที่วางแผนและดำเนินการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ใน
ชุมชน เพื่อประโยชน์ในการศึกษาหาความรู้ของประชาชนในชุมชน ซึ่งเป็นการส่งเสริมการมี
ส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

(2) จัดทำบัญชีรวบรวมแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนไว้โดยแยกตามประเภทต่างๆของแหล่ง
การเรียนรู้ เพื่อให้ทราบว่าแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนประเภทใดอยู่แล้วบ้าง

(3) เสนอแนะแหล่งการเรียนรู้ในหน่วยงานที่จัดการศึกษาทั้งในระบบ โรงเรียนและ
นอกระบบโรงเรียน เช่น โรงเรียนประถม มัธยม หน่วยงานเผยแพร่ของรัฐและเอกชนที่อยู่ใน
ท้องถิ่น เพื่อจะได้ใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนนั้น ๆ

(4) จัดหา จัดทำ จัดสร้าง ให้เกิดแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการที่จะ
เรียนรู้ของบุคคลและชุมชน เช่น จัดให้มีหนังสือประจำหมู่บ้าน ฯลฯ

(5) พัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนโดยการสัมมนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างผู้มี
ความรู้สาขาเดียวกันซึ่งอยู่ในชุมชน จัดวิทยากรภายนอกมาเพิ่มเติมความรู้ใหม่ ๆ ให้ จัดส่งเอกสารที่
เป็นประโยชน์ไปให้อ่านเพื่อเพิ่มเติมความรู้

(6) ศึกษาความรู้จากแหล่งวิทยากรบางประเภทเพื่อบันทึกไว้อย่างเป็นระบบ และ
เผยแพร่ออกไปในรูปเอกสาร และสื่ออื่น ๆ

(7) ร่วมมือกันทะนุบำรุงแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนให้อยู่ในสภาพที่ใช้การได้เสมอ เช่น การ
รักษาทรัพยากรธรรมชาติให้อยู่ในสภาพที่ดี ฯลฯ ซึ่งปกติมักมีผู้ซึ่งไม่เข้าใจในคุณค่าของแหล่ง
การเรียนรู้เหล่านี้ทำให้เกิดความชำรุดทรุดโทรมแก่แหล่งการเรียนรู้ □

ที่ควรเป็นประโยชน์ต่อประชาชนสูญเสียสภาพการใช้ประโยชน์ไป

(8) จัดให้มีการยกย่องบุคคลที่เป็นแหล่งการเรียนรู้ เช่น บุคคลที่ประสบความสำเร็จในอาชีพต่างๆ ผู้ที่มีประสบการณ์ความรู้ความสามารถที่อาจใช้ประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ เพื่อส่งเสริมกำลังใจบุคคลเหล่านี้ทำให้คิดที่จะพัฒนาความรู้ความสามารถที่ตนเองมีอยู่ให้ดีขึ้น และเต็มใจที่จะถ่ายทอดความรู้ความชำนาญให้แก่ผู้อื่นต่อไป โดยทั้งนี้ควรเป็นหน้าที่ของชุมชนและของรัฐบาล

(9) จัดให้มีเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน เพื่อทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์ วิเคราะห์ เผยแพร่ ส่งและรับข่าวสารข้อมูลในระหว่างประชาชน

(10) สนับสนุนส่งเสริมให้หน่วยงานที่ทำหน้าที่ด้านการศึกษาได้ประสานงานใกล้ชิดกับแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อส่งเสริมให้แหล่งการเรียนรู้ได้เป็นประโยชน์แก่ชุมชนมากขึ้น

(11) ส่งเสริมระบบการเรียนรู้ของท้องถิ่น (indigenous learning systems) ซึ่งเป็นระบบถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชนที่มีมาแต่อดีตก่อนที่จะมีระบบโรงเรียนแบบตะวันตกขึ้นในสังคมไทย ซึ่ง คูมส์(Coombs,1973:41-43)กล่าวไว้ว่า “ระบบการเรียนรู้ของท้องถิ่น ได้ถูกนักวิชาการที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตกมองข้าม..การฝึกทักษะแบบท้องถิ่นนั้นสามารถปรับให้เข้ากับวิธีการแบบใหม่ๆ ได้ โครงการทางศาสนาบางโครงการ ได้มีส่วนส่งเสริมการศึกษาให้อ่านออกเขียนได้ และวิชาการพื้นฐานต่างๆ”

การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน ไม่ได้หมายความว่าเพียงเฉพาะการปรับปรุงแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ในชุมชนที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้นเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการสร้างขึ้นใหม่ด้วยสำหรับในพื้นที่หรือชุมชนที่ไม่มีแหล่งการเรียนรู้เลย โดยทั่วไปแล้วการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้เพื่อการจัดการศึกษาในชุมชนนั้นอาจดำเนินตาม 4 ขั้นตอนหลัก ๆ คือ (สุมาลี สังข์ศรี, 2533: 192-195)

(1) ขั้นสำรวจ ได้แก่ (1.1) ทำการสำรวจว่าชุมชนนั้นมีแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนใดอยู่บ้าง (1.2) เมื่อสำรวจแล้วควรจัดทำบัญชีรวบรวมไว้ (1.3) สำรวจสภาพของแหล่งการเรียนรู้ ว่าที่มีอยู่นั้นอยู่ในสภาพที่ใช้การได้เพียงไร อาจระบุลงในบัญชีรวบรวมรายชื่อแหล่งการเรียนรู้ ตั้งแต่แรกว่าประเภทใดใช้การได้ดี ประเภทใดต้องปรับปรุง และประเภทใดใช้การไม่ได้แล้ว (1.4) สำรวจความต้องการทางด้านกิจกรรมการศึกษาในชุมชนนั้น อาจใช้การสำรวจหลาย ๆ ด้าน เช่น สำรวจสภาพปัญหาความต้องการของชุมชน สอบถามความต้องการจากชาวบ้านโดยตรงเพิ่มเติมว่าพวกเขาต้องการความรู้ ต้องการฝึกอาชีพ หรือต้องการความช่วยเหลือด้านใดบ้าง จากนั้นนำข้อมูลที่ได้รวบรวมมาเป็นพื้นฐาน จัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมการศึกษาที่จะจัดแก่ชาวบ้านในชุมชน

(2) ขั้นวางแผน แบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ

(2.1) วางแผนเพื่อพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่แล้วในชุมชนให้ดีขึ้น หมายถึง เมื่อได้ข้อมูลว่ามีแหล่งการเรียนรู้ ปัจจุบันอะไรบ้าง มีสภาพเป็นอย่างไรแล้ว ต้องดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อรับผิดชอบจัดลำดับความสำคัญก่อนหลังของแหล่งการเรียนรู้ ที่จะทำการพัฒนา วางแผนว่าจะพัฒนาในส่วนใดบ้าง กำหนดผู้รับผิดชอบ และผู้รับผิดชอบร่วมกันกำหนดขั้นตอนที่จะพัฒนาปรับปรุง รวมถึงการวางแผนเกี่ยวกับงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ต่างๆที่จะนำมาใช้

(2.2) วางแผนเพื่อจัดสร้าง จัดหาพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ที่ยังไม่มีอยู่ในชุมชนอาจดำเนินการดังนี้คือ จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อรับผิดชอบ จัดลำดับว่าจะจัดสร้างแหล่งการเรียนรู้ใดก่อนหลัง กำหนดขั้นตอนสำหรับการจัดสร้างจัดหา กำหนดผู้รับผิดชอบ รวมทั้งวางแผนเกี่ยวกับงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ต่างๆที่จะนำมาใช้ในการจัดสร้างแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน

(3) ขั้นตอนดำเนินการ ขั้นตอนนี้ขึ้นอยู่กับขั้นการวางแผนการดำเนินงานจัดทำแผนที่ได้วางไว้เป็นขั้นที่จะดำเนินการตามรายละเอียดที่กำหนดไว้แต่ละขั้น ซึ่งมักกำหนดไว้ในรูปของตารางแสดงรายละเอียดของกิจกรรมการศึกษานั้น ๆ

(4) ขั้นตอนติดตามและประเมินผล อาจกระทำคู่ขนานไปกับขั้นดำเนินการได้ หรือเมื่อเริ่มมีการดำเนินการจัดสร้างจัดหาแหล่งการเรียนรู้ ไปได้ระยะหนึ่งอาจมีการติดตามผลเพื่อคว่าได้ทำตามขั้นตอนตามที่กำหนดไว้ เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคใด มีสิ่งใดที่ต้องการปรับปรุงแก้ไข มีการติดตามประเมินผลต่อไปถึงขั้นการดูแลรักษา ตลอดจนการประเมินว่าสามารถใช้งานให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาแก่ประชาชนในชุมชนมากน้อยเพียงใด และนำข้อมูลที่ได้รับจากการติดตามนี้มาพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนนั้น ๆ ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

ในการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนนั้น ควรจัดให้มีศูนย์ประสานงานการศึกษาตลอดชีวิตขึ้นในหมู่บ้าน โดยใช้สิ่งที่มีอยู่แล้วในหมู่บ้าน เช่น วัด โรงเรียน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ศาลาประชาคม ห้องสมุด สถานีอนามัย สถานีเกษตรกรรม เป็นศูนย์ประสานงานการบริหารงานทั้งหมดให้อยู่ในความรับผิดชอบของประชาชนในหมู่บ้าน หน่วยงานต่างๆต้องผ่านศูนย์ประสานงานให้ทำหน้าที่ประสานให้ หน่วยงานที่จะไปจัดกิจกรรมในหมู่บ้านจะต้องไปต่อรองเสียก่อนว่าชาวบ้านจะรับหรือไม่(โกวิทย์ วรพิพัฒน์, ม.ป.ป.) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้มีลักษณะส่งเสริมให้มีโครงสร้างของระบบการศึกษาในลักษณะที่เป็นเครือข่ายของการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการเน้นความสำคัญของการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ต่างๆในชุมชน เครือข่ายของการเรียนรู้ เป็นสิ่งที่ช่วยเสริมความรู้ความสามารถซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เพราะไม่มีบุคคลคนใดคนหนึ่ง หรือองค์กรใดองค์กรหนึ่งจะเป็นผู้ผูกขาดความรู้แต่ผู้เดียว แต่ปัญหาปัจจุบัน อยู่ที่ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกทำลาย คนในท้องถิ่นขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ทางแก้ไขปัญหา คือ จำเป็นต้องเข้าไปฟื้นฟูศักยภาพของคนในท้องถิ่น เริ่มจากความรู้และภูมิปัญญาที่ชาวบ้านมีอยู่เดิมแล้วเริ่มนำความรู้ใหม่ที่ไม่ทำลายความรู้ที่ดีมีมาแต่เดิมไปเสริมฐานความรู้เดิมที่มีอยู่ (อภิชัย พันธเสน, 2533: 12)

การฟื้นฟูศักยภาพของคนในท้องถิ่น เสริมสร้างภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่เดิมได้นั้น จำเป็นต้องพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน ประกอบกับการส่งเสริมให้ประชาชนใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนขึ้น ซึ่งในการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชนได้นั้น ควรต้องมีการส่งเสริมให้มีเครือข่ายการเรียนรู้ขึ้นในชุมชน โดยต้องดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้ “แหล่งการเรียนรู้” มีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษาแก่ผู้เรียนได้และมีจำนวนเพียงพอ ประชาชนทุกกลุ่มเป้าหมายสามารถ

เข้าถึงแหล่งความรู้ได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปพัฒนาตนเองได้ตามธรรมชาติเต็มศักยภาพ รวมทั้งทุกหน่วยของสังคมต้องเห็นความสำคัญเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสาระกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้อย่างแท้จริง ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545:1) ได้ร่างนโยบายส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ดังนี้

1. ส่งเสริมและสร้างความตระหนักถึงความสำคัญและบทบาทของแหล่งการเรียนรู้ในการพัฒนาวัฒนธรรมใฝ่รู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต
2. สร้างความตระหนักให้ชุมชนเห็นความสำคัญของการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้เพื่อการศึกษาตลอดชีวิต
3. พัฒนาแหล่งการเรียนรู้ให้มีบทบาทการถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่ผู้เรียนทุกระดับและสามารถเชื่อมโยงกับการศึกษาได้ทุกรูปแบบทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย
4. สนับสนุนการศึกษา ค้นคว้า วิจัย เพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาในแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลายสอดคล้องกับความต้องการและศักยภาพของผู้เรียน
5. ส่งเสริมสถานศึกษา ชุมชน และประชาชนในพื้นที่ให้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาและบริหารจัดการแหล่งการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ

กล่าวโดยสรุปการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนนั้น สามารถทำได้ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยทั่วไปควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการจากผู้แทนจากหน่วยงานต่างๆ และประชาชนเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน จัดทำบัญชีรวบรวม จัดทำ จัดทำ จัดสร้าง ให้เกิดแหล่งเรียนรู้ในชุมชน การเสนอแนะแหล่งการเรียนรู้ในหน่วยงานที่จัดการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน การสัมมนา แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างผู้รู้ในชุมชน การร่วมมือทะนุบำรุงแหล่งเรียนรู้ การจัดให้มีการยกย่องบุคคลที่เป็นแหล่งการเรียนรู้ การจัดให้มีเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน การสนับสนุนส่งเสริมให้หน่วยงานที่ทำหน้าที่ด้านการศึกษาได้ประสานงานใกล้ชิดกับแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชน และส่งเสริมระบบการเรียนรู้ของท้องถิ่น

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน

ประชาชนในชุมชนเป็นกำลังสำคัญในการมีส่วนร่วมพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเอง และสามารถจะสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ชุมชนได้ โดยทั่วไปอาจทำได้ 2 ลักษณะ คือ (สมประสงค์ วิทย์เกียรติ, 2533: 157-159)

(1) ประชาชนอาจเป็นเจ้าของพื้นที่ในแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนโดยตรง เช่น ผู้ประสานงาน ผู้ควบคุมดูแล คณะทำงาน ซึ่งส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับค่าตอบแทน ถือเป็นกลุ่มที่มีส่วนร่วมพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนโดยตรงและด้วยความเต็มใจ

(2) ประชาชนในชุมชนไม่ได้เป็นเจ้าของพื้นที่ในแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนโดยตรง แต่อาจมีส่วนร่วมด้วยการเสนอความคิดเห็นในการพัฒนา การให้แรงงานช่วยในการพัฒนา หรือให้ทรัพยากรสนับสนุน เช่น เงิน วัสดุอุปกรณ์ สิ่งของต่างๆ เป็นต้น

การมีส่วนร่วมของของประชาชนในการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนนั้นสามารถกระทำได้หลายด้านด้วยกัน ทั้งการพัฒนาด้านรูปธรรมและด้านนามธรรม

(1) การพัฒนาด้านรูปธรรม ได้แก่ การที่ประชาชนช่วยในการพัฒนาด้านวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ และการพัฒนาด้านอาคารสถานที่ในแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน

(2) การพัฒนาด้านนามธรรม เป็นการพัฒนาเกี่ยวกับความรับผิดชอบ ความร่วมมือ ความรู้ ประสบการณ์ การศึกษารูปแบบการจัดแหล่งการเรียนรู้ที่ดีๆ เป็นแบบฉบับที่จะเผยแพร่ต่อไปได้

สุมาลี สังข์ศรี(2533:196-199)ได้นำเสนอแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนไว้ว่า ประชาชนในท้องถิ่นสามารถช่วยสำรวจหรือแสวงหาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนแต่ละประเภทไม่ว่าจะเป็น วัตถุ บุคคล อาคาร สถานที่ หรือแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเองได้ ว่ามีอะไรบ้างในท้องถิ่นของตน ทั้งนี้เพราะประชาชนจะรู้ว่าในท้องถิ่นของตนมีอะไรบ้าง มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งชุมชนใด ใครมีความเชี่ยวชาญในเรื่องใด กรณีไม่มีแหล่งเรียนรู้อยู่แล้ว ประชาชนก็อาจส่งเสริมให้มีขึ้นได้โดยการช่วยสำรวจว่าใครที่ดำเนินกิจการหรือประกอบอาชีพอะไรอยู่ที่ใดว่ามีแนวทางที่จะก้าวหน้า ก็ส่งเสริมโดยการประสานงานให้หน่วยงานหรือผู้รู้มาให้ความรู้เพิ่มเติม หาเงินสนับสนุน ฯลฯ หรืออาจช่วยส่งเสริมพัฒนาให้มีความเชี่ยวชาญยิ่งขึ้น หรือ อาจส่งเสริมด้วยการช่วยกันจัดหาหรือสร้าง วัตถุ อาคาร สถานที่ให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนขึ้นมาได้ หรือประชาชนอาจช่วยเสนอแนะได้ว่าแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนแหล่งทรัพยากรธรรมชาติชนิดใดที่จะเอื้อต่อการให้ความรู้หรือต่อการจัดกิจกรรมนั้น ๆ ตลอดจนอาจจัดทำในรูปคณะกรรมการชาวบ้าน การช่วยกันดูแลบำรุงรักษาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนที่มีอยู่แล้วให้อยู่ในสภาพดี สามารถช่วยกันทะนุบำรุงรักษาปรับปรุงสถานที่บริเวณใกล้เคียงให้มีความสะดวก ให้สามารถเข้าถึงได้สะดวกยิ่งขึ้น นอกจากนี้ประชาชนในท้องถิ่นยังสามารถช่วยกันประชาสัมพันธ์สนับสนุนให้เพื่อนบ้านของตนมาหาความรู้จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนและยังเป็นผู้ประสานงานช่วยเหลือและส่งเสริมให้ชาวบ้านด้วยตนเองพยายามใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนให้เป็นประโยชน์มากที่สุดในการจัดกิจกรรมต่างๆของชุมชน

กล่าวโดยสรุปประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน โดยทั่วไปได้ ทั้งด้านรูปธรรมและด้านนามธรรม ในด้านรูปธรรมนั้น เป็นการพัฒนาด้านวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ อาคารสถานที่ของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ส่วนในด้านนามธรรมนั้น เป็นการพัฒนาเกี่ยวกับความรับผิดชอบ ความร่วมมือ ความรู้ ประสบการณ์ และการศึกษารูปแบบ การจัดแหล่งการเรียนรู้ที่ดี เป็นแบบฉบับที่จะเผยแพร่ต่อไปได้ ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมโดยการสำรวจความคิดเห็นเบื้องต้น เพื่อให้ประชาชนให้ข้อเสนอแนะต่างๆ รวมทั้งการเสนอแนะแหล่งการเรียนรู้เพิ่มเติม และการระดมความคิดเห็นจากกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิในฐานะที่เป็นตัวแทนของชุมชน โดยการวิจัยอนาคตแบบ EDFR

3. รายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยภายในประเทศ

ภิญโญ ตันพิทยกุล(2515) ศึกษาวิจัยเรื่องการใช้แหล่งความรู้ในชุมชนในการสอนประวัติศาสตร์ไทยชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 วัตถุประสงค์เพื่อสำรวจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับขอบเขต ลักษณะการใช้แหล่งความรู้ในชุมชนทั่วไปมาประกอบการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทยของครูในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและกรุงเทพฯ เพื่อเปรียบเทียบสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม กลุ่มตัวอย่างเป็นครูผู้สอนประวัติศาสตร์ไทยชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 28 คน นักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 277 คน ในพระนครศรีอยุธยา และ กรุงเทพฯ รวม 10 โรงเรียน วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากครูโดยใช้วิธีหาค่าร้อยละ ส่วนข้อมูลนักเรียนใช้การทดสอบค่า Z (Z-TEST) ผลการวิจัยพบว่าครูทุกคนเคยใช้แหล่งความรู้ในชุมชนเพื่อประกอบการสอน โดยที่ใช้มากที่สุดคือ เอกสารสิ่งพิมพ์ โบราณวัตถุ แหล่งความรู้ในชุมชนที่ใช้น้อยที่สุดคือ วิทยากรและโทรทัศน์ ครูส่วนใหญ่นิยมวิธีการให้นักเรียนออกไปค้นคว้าจากแหล่งอื่นเพิ่มเติม แนะนำให้ไปฟังปาฐกถาหรืออภิปราย รวมทั้งแนะนำหรือพานักเรียนไปร่วมกิจกรรมของชุมชน การจัดทัศนศึกษาเป็นวิธีการที่ครูบางคนใช้อยู่แต่ไม่มากนัก และวิธีการที่ครูใช้น้อยที่สุดคือการแนะนำให้นักเรียนไปซักถามผู้ปกครองและการเชิญวิทยากรมาบรรยายให้นักเรียนฟัง อุปสรรคที่ทำให้ครูไม่ค่อยได้ใช้วิธีการจัดทัศนศึกษาคือความปลอดภัยของนักเรียนในด้านพาหนะการเดินทาง ส่วนที่ไม่ค่อยเชิญวิทยากรมาบรรยายเพราะไม่มีค่าใช้จ่ายและไม่มีชั่วโมงพิเศษเพื่อการนี้โดยเฉพาะ และจากการเปรียบเทียบสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนปรากฏว่านักเรียนเรียนได้ดีขึ้น มีประสิทธิผลทางการเรียนสูงขึ้นเมื่อครูนำแหล่งความรู้ชุมชนมาช่วยในการสอน

ทศพร เขาวนดี (2517) ศึกษาวิจัยเรื่องการใช้ประโยชน์แหล่งความรู้ในชุมชนประกอบการสอนภูมิศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับขอบเขต ลักษณะการใช้ประโยชน์ ปัญหาและอุปสรรคตลอดจนความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของครู นักเรียน เจ้าหน้าที่แหล่งความรู้ชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการเสนอแนะข้อปรับปรุงการใช้และ

การให้บริการเพื่อจัดการเรียนการสอนวิชาภูมิศาสตร์ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นให้มีประสิทธิภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม กลุ่มตัวอย่างเป็นครูสอนวิชาภูมิศาสตร์ 30 คน นักเรียน 300 คนจากโรงเรียนรัฐบาลในกรุงเทพฯ 10 โรงเรียน เจ้าหน้าที่แหล่งความรู้ชุมชน 10 แห่ง วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า ครูและนักเรียนทุกคนเคยใช้แหล่งความรู้ในชุมชนประกอบการเรียนการสอนวิชาภูมิศาสตร์ ประเภทสื่อการสอนจากแหล่งความรู้ในชุมชนที่นิยมใช้มากที่สุดคือ เอกสารต่างๆและภาพยนตร์ สื่อการสอนที่ใช้น้อยคือฟิล์มสตริปและการไปศึกษานอกสถานที่ที่กรมอุตุนิยมวิทยา วิธีการที่ครูและนักเรียนใช้มากที่สุดคือการไปค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งความรู้อื่น ๆนอกโรงเรียนและภาพยนตร์จากแหล่งความรู้ทางภูมิศาสตร์ วิธีการที่ใช้น้อยคือการไปสัมภาษณ์ผู้มีความรู้ในชุมชน ส่วนวิธีการที่เจ้าหน้าที่แหล่งความรู้ในชุมชนใช้มากในการให้บริการคือ การตอบข้อซักถามทางโทรศัพท์และการแจกเอกสารต่างๆ วิธีการที่ใช้น้อยคือการอภิปรายปัญหา ในด้านอุปสรรคที่ครูและนักเรียนพบมากที่สุดคือ การไปทัศนศึกษา นักเรียนขาดระเบียบวินัยและครูผู้ควบคุมมีจำนวนน้อย นอกจากนั้นพบว่าไม่มีชั่วโมงพิเศษเพื่อฟังวิทยากรและนักเรียนไม่รู้จักรายการในการฟังเท่าที่ควร และยังมีปัญหาในการติดต่อแหล่งความรู้ในชุมชน คือครูไม่มีเวลาและไม่สะดวกในการติดต่อกับแหล่งความรู้ที่ต้องการ ส่วนเจ้าหน้าที่แหล่งความรู้ในชุมชนพบปัญหาผู้ใช้บริการไม่แจ้งรายละเอียดให้ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการจะศึกษา ครู นักเรียนและเจ้าหน้าที่มีความเห็นว่าแหล่งความรู้ในชุมชนมีคุณค่าต่อการสอนวิชาภูมิศาสตร์มาก

ประหยัด สายวิเชียร(2519) ศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้ประโยชน์ของแหล่งชุมชนประกอบการสอนสังคมศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจังหวัดเชียงใหม่ วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์ เกี่ยวกับขอบเขต ลักษณะการใช้ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ กลุ่มตัวอย่างเป็นครูสังคมศึกษา30คน นักเรียน300คน จากโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจังหวัดเชียงใหม่ 10 โรงเรียน เจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ชุมชน 10 แห่ง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ มัชฌิมเลขคณิต ค่าส่วนเบี่ยงเบนของค่าตอบ ผลการวิจัยพบว่า ครูและนักเรียนทุกคนเคยใช้ แหล่งความรู้ชุมชนบางแหล่งเพื่อประกอบการเรียนการสอน โดยประเภทที่นิยมใช้มากที่สุดคือ สิ่งที่มีตามธรรมชาติ เอกสาร สิ่งตีพิมพ์ต่างๆ และภาพยนตร์ แหล่งความรู้ชุมชนที่ใช้น้อยคือ ศูนย์การคมนาคม สถานกงสุล หรือสำนักงานของชาวต่างประเทศ วิธีที่ครูและนักเรียนใช้มากที่สุดคือ การค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมส่วนวิธีการที่เจ้าหน้าที่ประจำแหล่งความรู้ชุมชนใช้มากในการให้บริการคือ การบรรยาย การแจกเอกสาร การให้ขอยืมเอกสารหรือวัสดุต่าง ๆและการให้ค้นคว้าจากหนังสือหรือเอกสารต่างๆภายในสถานที่ วิธีการที่ใช้น้อยคือ การอภิปรายในด้านปัญหาและอุปสรรคที่ครูนักเรียนพบมากที่สุดคือ จำนวนนักเรียนมาก ครูไม่มีเวลาเพียงพอสำหรับเตรียมงาน โรงเรียนไม่จัดเวลาพิเศษเพื่อฟังวิทยากรนักเรียนไม่รู้จักรายการฟัง

เจริญ ปิยารมณ (2523) ศึกษาวิจัยเรื่อง ความสำคัญในการใช้แหล่งความรู้ในชุมชน ประกอบการสอนวิชาภูมิศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดจันทบุรี ผลการวิจัยพบว่า (1) การใช้แหล่งความรู้ในชุมชนประกอบการเรียนการสอน จะช่วยให้นักเรียนสนใจและมีความเข้าใจในบทเรียน ทำให้นักเรียนมีความรู้มากขึ้น และช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนตำรา และอุปกรณ์การสอนด้วย (2) ความคิดเห็นของผู้บริหารและครูในการนำแหล่งความรู้ในชุมชนมาประกอบการสอนที่แตกต่างกันคือ เห็นด้วยเพราะเป็นการใช้ของจริง เข้าใจได้ดี เห็นด้วยเพราะประหยัดเวลาในการสอน ส่วนที่ไม่แตกต่างกัน ได้แก่ เห็นด้วยเพราะทำให้การเรียนเป็นไปอย่างมีชีวิตจิตใจไม่เบื่อหน่าย และไม่เห็นด้วยเพราะไม่ประหยัดเงินและเสียเวลามากไป

วรลักษณ์ รัตติกาลชลากร(2525) ศึกษาวิจัยเรื่องการใช้แหล่งชุมชนประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประเภทและลักษณะการใช้ประโยชน์ของแหล่งชุมชนที่ใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาในกรุงเทพฯและจังหวัดใกล้เคียง และเพื่อเปรียบเทียบลักษณะการใช้ ของครูสังคมศึกษาในกรุงเทพฯและ จังหวัดใกล้เคียง กลุ่มตัวอย่างเป็นครูสังคมศึกษาในกรุงเทพฯ 120 คน จากโรงเรียนรัฐบาล 20 โรงเรียน และ 108 คน จากโรงเรียนรัฐบาลในจังหวัดใกล้เคียง 18 โรงเรียน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่ามัธยฐานเลขคณิต ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและทดสอบค่าที(t-test) ผลการวิจัยพบว่าครูสังคมศึกษาทั้งในกรุงเทพฯ และจากจังหวัดใกล้เคียงต่างก็ใช้ห้องสมุดโรงเรียน หนังสือพิมพ์ เอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ แผนที่และแผนภูมิต่างๆ รวมทั้งสหกรณ์โรงเรียนประกอบการเรียนการสอนในระดับมาก วิธีการใช้แหล่งชุมชนประกอบการเรียนการสอนที่ทั้งคู่ใช้ในระดับมากคือ การมอบหมายให้นักเรียนไปค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งอื่นเวลาที่ใช้แหล่งชุมชนครูส่วนมากใช้เวลาเรียนในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกสถานที่ การฟังวิทยากร ฟังอภิปรายหรือฟังการบรรยายและการให้นักเรียนไปร่วมกิจกรรมของชุมชน ส่วนกิจกรรมการให้นักเรียนไปสำรวจบริเวณโรงเรียนหรือชุมชนใกล้โรงเรียน การสัมภาษณ์ผู้มีความรู้ในชุมชน ส่วนมากใช้เวลานอกเวลาเรียน การเปรียบเทียบลักษณะการใช้ประโยชน์แหล่งชุมชนประกอบการเรียนการสอนของทั้งคู่เกี่ยวกับประเภทแหล่งชุมชน วิธีการใช้ และกิจกรรมที่ให้นักเรียนปฏิบัติก่อนและหลังการใช้แหล่งชุมชน ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับเวลาในการใช้แหล่งชุมชนมีจำกัด การวัดประเมินผลทำได้ไม่เต็มที่ วิทยากรและเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งชุมชนมีจำนวนน้อย นักเรียนบางส่วนยังไม่เห็นคุณค่าและประโยชน์การใช้แหล่งชุมชน

ศรีเพชร เสมศรี (2525) ศึกษาวิจัยเรื่อง แหล่งวิชาการชุมชนทางวิทยาศาสตร์สำหรับหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นจังหวัดสมุทรปราการ วัตถุประสงค์เพื่อสำรวจรวบรวมแหล่งวิชาการชุมชนที่มีในท้องถิ่นของจังหวัดสมุทรปราการที่สัมพันธ์กับเนื้อหาวิชาวิทยาศาสตร์ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และเพื่อเสนอแนะการใช้แหล่งวิชาการชุมชนด้วยตนเองและบันทึกข้อมูลในแบบสำรวจ พร้อมทั้งถ่ายภาพตำแหน่งสำคัญของแหล่งวิชาการชุมชนนั้น ผลการวิจัยพบว่ามีแหล่ง

วิชาการชุมชนที่ใช้ในการสอนวิทยาศาสตร์สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นได้รวมทั้งสิ้น 41 แห่ง แบ่งเป็น 4 ประเภท คือแหล่งธรรมชาติ 9 แห่ง สถานที่ราชการ 6 แห่ง สถานประกอบการของเอกชน 6 แห่ง และโรงงานอุตสาหกรรม 20 แห่ง

นิยม ชูชื่น (2526) ศึกษาวิจัยเรื่องการสำรวจและการใช้แหล่งวิชาการชุมชนจังหวัดสงขลา ประกอบการสอนวิทยาศาสตร์ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น วัตถุประสงค์เพื่อสำรวจรวบรวม และศึกษาวิธีการใช้ ตลอดจนปัญหาและความคิดเห็นของผู้บริหาร ครูวิทยาศาสตร์ นักเรียน และเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งวิชาการชุมชน ในการใช้แหล่งวิชาการชุมชนประกอบการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ กลุ่มตัวอย่างมี 4 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้บริหารโรงเรียน 8 คน ครูวิทยาศาสตร์ 32 คน นักเรียน 240 คน และเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งวิชาการชุมชน 20 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ประจำแหล่งวิชาการชุมชน และแบบสอบถามเกี่ยวกับวิธีการใช้ และความคิดเห็นต่าง ๆ ในการใช้แหล่งวิชาการชุมชนประกอบการเรียนการสอน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าความถี่ คำร้อยละ นำเสนอในรูปแบบตารางและการอธิบายความ ผลการวิจัยพบว่า มีแหล่งวิชาการชุมชนในจังหวัดสงขลาที่ใช้ประกอบการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ได้ 29 แห่ง แต่ละแห่งยินดีให้การสนับสนุนการศึกษา และสามารถนำไปใช้ประกอบการสอนตามแบบเรียนของ สสวท. ได้ 14 บทเรียน จากทั้งหมด 18 บทเรียน วิธีใช้แหล่งวิชาการชุมชนของครูและนักเรียนส่วนมากใช้วิธีการสังเกตปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ รวบรวมหรือประดิษฐ์สิ่งของจากแหล่งวิชาการชุมชนเพื่อประกอบการศึกษา แหล่งวิชาการชุมชนที่ใช้มากที่สุดคือ แหล่งวิชาการชุมชนที่มีอยู่ตามธรรมชาติและสถานที่หรือสถาบันของทางราชการ กิจกรรมที่ปฏิบัติก่อนใช้แหล่งวิชาการชุมชนคือ การแนะนำนักเรียนถึงวิธีการใช้ประโยชน์จากแหล่งวิชาการชุมชนและเรื่องที่จะศึกษา หลังจากใช้แหล่งวิชาการชุมชนแล้วให้นักเรียนเขียนรายงานส่ง ในด้านเวลาครูจะนำนักเรียนออกสู่แหล่งวิชาการชุมชนในวันเสาร์หรือวันอาทิตย์ ส่วนปัญหาที่พบคือ ค่าใช้จ่ายสูง จำนวนนักเรียนมากเกินไปและกระทบกระเทือนต่อการเรียนวิชาอื่น กลุ่มตัวอย่างทุกกลุ่มในการวิจัยมีความต้องการที่จะใช้แหล่งวิชาการชุมชนประกอบการสอนเพราะช่วยให้นักเรียนได้รับความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และเป็นการสอนโดยใช้ของจริงซึ่งทำให้ผู้เรียนเข้าใจได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนตำราและอุปกรณ์การสอนทำให้นักเรียนได้ประสบการณ์ด้านต่าง ๆ กว้างขวางขึ้น

วนิดา เลหาวัฒน์(2527) ศึกษาวิจัยเรื่องการใช้ประโยชน์จากแหล่งวิชาชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดอุบลราชธานี วัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อสำรวจการใช้ประโยชน์จากแหล่งวิชาชุมชน กลุ่มตัวอย่างเป็นครู และผู้บริหาร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามปลายเปิดและแบบตรวจสอบ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาคำร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า(1) ครูส่วนใหญ่ใช้แหล่งวิชาชุมชนในเวลาเรียนด้วยการไปศึกษานอกสถานที่ ฟังการบรรยาย ปาฐกถาและอภิปราย ส่วนกิจกรรมที่ปฏิบัติก่อน หลังการใช้แหล่งวิชาชุมชน ครูส่วนใหญ่จะให้คำแนะนำนักเรียนเกี่ยวกับวิธีใช้ประโยชน์จากแหล่งวิชาชุมชน และอภิปรายเรื่องที่ได้ไปศึกษา (2) ครูส่วนใหญ่มีปัญหา

เกี่ยวกับการขาดค่าใช้จ่ายในการศึกษานอกสถานที่ การเชิญวิทยากร และเห็นว่าการใช้แหล่งวิชา
ชุมชนประกอบการเรียนการสอนจะช่วยให้นักเรียนมีความรู้และประสบการณ์กว้างขวาง (3)
ผู้บริหารส่วนใหญ่ต้องการที่จะให้ความช่วยเหลือครูในการใช้แหล่งวิชาชุมชนทุกๆด้าน และมี
ความเห็นว่าการใช้แหล่งวิชาชุมชนมีประโยชน์ต่อการเรียนการสอนมาก ช่วยให้นักเรียนเข้าใจ
สภาพแวดล้อมที่แท้จริง

จิราวรรณ ช้างลำลี(2529) ศึกษาเรื่องการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชนประกอบการเรียนการ
สอนวิชาชีพวิทยาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย กลุ่มตัวอย่าง คือครูชีววิทยาจากโรงเรียนรัฐบาลใน
กรุงเทพฯ เครื่องมือใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่ามัชฌิม
เลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า (1) ประเภทของแหล่งที่ใช้บ่อยที่สุดคือ หนังสือ
เสริมความรู้ประเภทตำราชีววิทยาที่ไม่ใช่หนังสือเรียนของสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์
และเทคโนโลยี และเกือบไม่ได้ใช้เลยก็คือ พิพิธภัณฑ์สุสานหอย จังหวัดกระบี่ และศูนย์ชีววิทยา
ทางทะเลภูเก็ต (2) วิธีการใช้แหล่งที่ครูใช้บ่อยได้แก่ การจัดหาสื่อจากแหล่งวิทยาการต่างๆ เพื่อ
ประกอบการสอน ส่งเสริมให้นักเรียนหาข่าว หรือบทความเกี่ยวกับชีววิทยาจากหนังสือพิมพ์
วารสาร นิตยสาร ให้นักเรียนรวบรวมตัวอย่างของสิ่งมีชีวิต และให้นักเรียนชมนิทรรศการ
วิทยาศาสตร์ วิธีการที่ครูใช้ในบางครั้ง คือ ให้นักเรียนสัมภาษณ์บุคคลต่าง ๆ ในชุมชน และเชิญ
วิทยากรมาบรรยายในโรงเรียน (3) เวลาที่ใช้แหล่ง ส่วนมากครูใช้เมื่อมีโอกาสพิเศษ มีครูจำนวน
น้อยที่ใช้ในวันหยุดราชการ วันหยุดในระหว่างภาคเรียน และในชั่วโมงเรียน (4) ครูมีความเห็นว่า
การใช้แหล่งวิทยาการในชุมชนประกอบการเรียนการสอนวิชาชีพวิทยามีประโยชน์มาก (5) ครูมี
ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชนในเรื่อง งบประมาณ ความปลอดภัยใน
การเดินทาง ครูไม่มีเวลา โรงเรียนไม่มีชั่วโมงพิเศษ วิทยากรอยู่ไกลติดต่อไม่สะดวก
ใตทัศน์อุปกรณ์ในแหล่งวิทยาการมีจำกัด และครูขาดเอกสารแนะนำแหล่งวิทยาการในชุมชน

สมบัติ พรหมเสน(2529) ศึกษาวิจัยเรื่องการสำรวจและการใช้แหล่งวิชาการชุมชนประกอบการ
การสอนวิทยาศาสตร์ในวิทยาลัยครูพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก วัตถุประสงค์เพื่อ (1) สำรวจ
รวบรวมแหล่งวิชาการชุมชนที่สามารถนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ในระดับ
ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงและระดับปริญญาตรี (2) ศึกษาถึงประสบการณ์ ความต้องการ
วิธีการ ทักษะคติ สภาพปัญหาและข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์จากแหล่งวิชาการชุมชน
ประกอบการสอนของครู และนักศึกษาฝึกหัดครูเอกวิทยาศาสตร์ทั่วไป (3) ศึกษาถึงทักษะคติ ปัญหา
และข้อเสนอแนะของเจ้าหน้าที่ประจำแหล่งวิชาการชุมชนในจังหวัดพิษณุโลก กลุ่มตัวอย่างเป็น
อาจารย์สอนวิทยาศาสตร์ นักศึกษาฝึกหัดครูเอกวิทยาศาสตร์ทั่วไป และเจ้าหน้าที่ประจำ
แหล่งวิชาการชุมชน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบบันทึกการสำรวจและสัมภาษณ์
แหล่งวิชาการชุมชน และแบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า (1) แหล่งวิชาการชุมชนประกอบ
การสอนวิทยาศาสตร์ในวิทยาลัยครูได้มี 35 แห่ง เป็นหน่วยงานราชการ 16 แห่ง ของรัฐวิสาหกิจ 4

แห่งและของเอกชน 15 แห่ง (2) แหล่งวิชาการชุมชนที่อาจารย์และนักศึกษาส่วนใหญ่เคยใช้คือ วนอุทยาน น้าตอก สถานีวิทยุ ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข โรงพยาบาล สถานีตรวจอากาศ (3) วิธีการใช้แหล่งวิชาการชุมชนที่อาจารย์ผู้สอนใช้มากคือ การแนะนำให้นักศึกษาไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม การจัดนิทรรศการทางวิทยาศาสตร์ การศึกษานอกสถานที่ (4) ปัญหาและอุปสรรคในการพานักศึกษาไปศึกษานอกสถานที่ คือ ขาดยานพาหนะ ขาดความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับแหล่งวิชาการชุมชนที่มีอยู่ในชุมชน และอาจารย์ไม่มีเวลาว่าง ปัญหาในการเชิญวิทยากรมาบรรยาย คือ วิทยากรมีงานประจำหาเวลาว่างยาก (5) กิจกรรมที่ควรจัดเป็นประสบการณ์แทนกรณีไม่สามารถพานักศึกษาไปศึกษานอกสถานที่ หรือเชิญวิทยากรมาบรรยาย คือการรวบรวมเอกสารสิ่งพิมพ์ รูปภาพเกี่ยวกับแหล่งวิชาการชุมชนเพื่อจัดนิทรรศการและค้นคว้า การบันทึกภาพและเสียงด้วยวิดีโอ เพื่อนำมาประกอบการเรียนการสอน (6) อาจารย์และนักศึกษามีความเห็นว่าการใช้แหล่งวิชาการชุมชนประกอบการสอนวิทยาศาสตร์ จะช่วยเพิ่มพูนประสบการณ์ให้นักศึกษาอย่างกว้างขวาง ผู้บริหารการศึกษาในวิทยาลัยครูเห็นว่าควรส่งเสริม และสนับสนุนการใช้แหล่งวิชาการชุมชนเพื่อนักศึกษาจะสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในการสอนของตนเองในอนาคต และควรมีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งวิชาการชุมชนในจังหวัด เพื่อเผยแพร่เป็นแนวทางการใช้ของครูวิทยาศาสตร์

สุนันท์ วิเชียรรัตน์(2529) ศึกษาวิจัยเรื่องการใช้แหล่งวิชาการชุมชนตามทฤษฎีของครูสอนกลุ่มการทำงานและอาชีพในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มตัวอย่างเป็นครู 325 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยให้เลือกตอบเกี่ยวกับความคิดเห็นการใช้แหล่งวิชาการชุมชน ตามที่เป็นจริง ตามที่ควรใช้ การส่งเสริมจากหัวหน้าหมวด ปัญหาในการใช้ การปฏิบัติในการใช้ และการนิเทศภายในของหัวหน้าหมวด ผลการวิจัยปรากฏว่า (1) ครูใช้แหล่งวิชาการชุมชน 2 ประเภท จาก 15 ประเภท คือ ห้องสมุด และศูนย์สื่อการศึกษา (2) ครูเห็นว่าควรใช้ แหล่งวิชาการ 8 ประเภท จาก 15 ประเภท คือ สถานีศึกษา ห้องสมุด ศาสนสถาน โบราณสถานและพิพิธภัณฑน์ ศูนย์เผยแพร่วิชาการ สถานที่ราชการ ศูนย์บริการสื่อสารและคมนาคม ศูนย์สื่อการศึกษา และแหล่งที่มีกิจกรรมต่างๆ (3) หัวหน้าหมวดวิชาฯ ได้ให้การส่งเสริมครูในหมวด ให้ใช้ แหล่งวิชาการ 4 ประเภท จาก 15 ประเภทคือสถานีศึกษา ห้องสมุด ศูนย์สื่อการศึกษา และแหล่งที่มีกิจกรรมต่างๆ (4) ครูประสบปัญหาในการใช้ มากที่สุด คือ “ผู้บังคับบัญชาสนับสนุนให้ใช้แต่มีปัญหในเรื่องอื่น ๆ...” ส่วนที่เป็นปัญหาน้อยสุด คือ “รู้จัก เห็นคุณค่า แต่ไม่สนใจที่จะนำมาใช้” (5) ครูได้ปฏิบัติตามขั้นตอนต่าง ๆ ในการใช้แหล่งวิชาการชุมชนในระดับปานกลาง และหัวหน้าหมวดวิชาฯ ได้ให้การนิเทศภายในในระดับปานกลาง

ประสิทธิ์ อามาตร์ (2529) ศึกษาวิจัยเรื่องการใช้แหล่งความรู้ในชุมชน ในการสอนกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ของครูโรงเรียนประถมศึกษาในเขตการศึกษา 10 เพื่อศึกษาการใช้แหล่งความรู้ในชุมชน ปัญหา อุปสรรคการใช้แหล่งความรู้ในชุมชนใน

สภาพการณ์จริง ผลการวิจัยปรากฏว่า ประเภทแหล่งความรู้ที่ครูมีความต้องการใช้และนำมาใช้จริงมากที่สุด คือ การใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ปัญหา และอุปสรรคที่พบคือ ไม่มีค่าใช้จ่ายสำหรับวิทยากร ครูไม่สะดวกที่จะไปติดต่อวิทยากรที่อยู่ห่างไกลโรงเรียน นักเรียนไม่มีความสามารถที่จะไปสัมภาษณ์ผู้รู้หรือศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ขาดงบประมาณที่จะซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่หายากในท้องถิ่น การเปรียบเทียบความต้องการใช้แหล่งความรู้ในชุมชนมาใช้จริง พบว่า ครูมีความต้องการใช้แหล่งความรู้ในชุมชนในการสอนมากกว่าการนำแหล่งความรู้ในชุมชนมาใช้จริง

ผุสสดี ชูวงศ์วัฒน์(2530) ศึกษาวิจัยเรื่องความคิดเห็นของหัวหน้าหมวดวิชาภาษาไทยและครูภาษาไทยเกี่ยวกับการใช้แหล่งวิทยากรในกรุงเทพมหานครประกอบการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยในระดับชั้นมัธยมศึกษา วัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาความคิดเห็นของหัวหน้าหมวดและครูภาษาไทยเกี่ยวกับประเภท วิธีการใช้ เวลาที่ใช้ กิจกรรมที่ปฏิบัติก่อน/หลังการใช้ และปัญหาที่พบจากการใช้แหล่งวิทยากรชุมชน (2) เปรียบเทียบความคิดเห็นของหัวหน้าหมวดและครูภาษาไทยเกี่ยวกับการใช้แหล่งวิทยากรชุมชนประกอบการเรียนการสอน กลุ่มตัวอย่าง คือ หัวหน้าหมวดวิชาภาษาไทย 69 คน และครูภาษาไทย 316 คน ได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นหลายขั้นตอนจากโรงเรียนมัธยมศึกษา ธรรมดาสามัญศึกษาในเขตกรุงเทพฯ จำนวน 77 โรงเรียน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละค่ามัชฌิมเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและการทดสอบค่าที ผลการวิจัยพบว่า(1)โดยส่วนรวมหัวหน้าหมวดและครูเห็นด้วยน้อยกับการใช้แหล่งวิทยากรชุมชนประเภทต่างๆ วิธีการใช้แหล่งวิทยากรชุมชน การใช้ช่วงเวลาต่างๆ ในการจัดกิจกรรม ประกอบการเรียนการสอนภาษาไทย เมื่อพิจารณารายละเอียดทั้งคู่เห็นว่ามีการใช้แหล่งวิทยากรชุมชนประเภทหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร เอกสารสิ่งพิมพ์อื่น ๆ สไลด์ของศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษามาก และควรนำแหล่งวิทยากรชุมชนประเภทหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร เอกสารสิ่งพิมพ์อื่น ๆ มาใช้เป็นอันดับแรก อีกทั้งในช่วงการสอนก็ยังมีการใช้เอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เป็นอุปกรณ์การสอนมากเช่นกัน (2) โดยส่วนรวมหัวหน้าหมวดเห็นว่ามี การปฏิบัติมากเกี่ยวกับกิจกรรมก่อนและหลังการใช้แหล่งวิทยากรชุมชน ได้แก่ การอ่านหนังสือเรียนก่อนการใช้และ กิจกรรมเขียนรายงานหรือเรียงความ หลังการใช้แหล่งวิทยากรชุมชน ส่วนครูเห็นว่ามีปฏิบัติน้อย (3) โดยส่วนรวมหัวหน้าหมวดและครู เห็นว่ามีปัญหาและอุปสรรคในการใช้แหล่งวิทยากรชุมชนประกอบการเรียนการสอนน้อย ปัญหาสำคัญอันดับแรก คือ เวลาที่จัดรายการวิทยุและโทรทัศน์ศึกษาไม่เหมาะสม (4) เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของหัวหน้าหมวดและครูเกี่ยวกับการใช้แหล่งวิทยากรชุมชนประกอบการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยระดับมัธยมศึกษาในด้านประเภท วิธีการใช้ เวลาที่ใช้ กิจกรรมที่ปฏิบัติก่อนและหลังการใช้พบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 ส่วนด้านปัญหาและอุปสรรคไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ 0.05

ทัศนีย์ เบญจสิลาธิ์(2534) ศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในงานวิชาการในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ และ

ปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในงานวิชาการในโรงเรียน กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ช่วยผู้บริหาร ฝ่ายวิชาการ และหัวหน้าหมวดวิชาทุกหมวด ผลการวิจัยพบว่า (1) ทรัพยากรท้องถิ่นส่วนใหญ่ที่นำมาใช้ประเภททรัพยากรบุคคล ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน และนักวิชาการ ศึกษานิเทศก์ ทรัพยากรวัตถุที่สร้างขึ้น ได้แก่ สถานที่ราชการและสถาบันการศึกษา ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ วนอุทยาน ดิน หิน แร่ ประเภททรัพยากรทางสังคมในชุมชน ได้แก่ วัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรมในวันสำคัญ (2) ลักษณะการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ทรัพยากรทางบุคคล โรงเรียนใช้ในการขอคำปรึกษาข้อเสนอแนะ เชิญเข้าร่วมเป็นกรรมการวางแผน และพัฒนางานวิชาการ มอบหมายให้นักเรียนค้นคว้าด้วยตนเอง ทรัพยากรธรรมชาติใช้ในลักษณะเป็นวัสดุประกอบการเรียนการสอน และทัศนศึกษา ส่วนทรัพยากรทางสังคม ใช้ในลักษณะมอบหมายให้นักเรียนค้นคว้าเพิ่มเติมด้วยตนเอง และเป็นผู้สังเกตการณ์ (3) ปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ได้แก่ ทรัพยากรทางบุคคลมีน้อยและอยู่ห่างไกล ทรัพยากรทางวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้นมีปริมาณจำกัดและระยะไกล ทรัพยากรทางสังคมขาดการอนุรักษ์เพื่อการศึกษา โรงเรียนขาดข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งทรัพยากรท้องถิ่นและการวางแผนการใช้และการควบคุมนักเรียนเดินทางไปศึกษาไม่สะดวก

สมพิศ วงษ์แหยม(2534) ศึกษาวิจัยเรื่องสภาพและปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ ผู้บริหารโรงเรียน หัวหน้าครูวิชาการโรงเรียน และศึกษานิเทศก์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบศึกษาเอกสารแบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่และค่าร้อยละ ผลการวิจัยพบว่าทรัพยากรที่นำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรส่วนใหญ่เป็นทรัพยากรบุคคล ปัญหาที่พบคือ บุคคลที่เป็นทรัพยากรไม่มีเวลาว่างพอ และปัญหาในด้านการประเมินผลการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรคือ ปัญหาเรื่องการสร้างเครื่องมือ

พิชชา นันทวิเชตพงษ์ (2536) ศึกษาวิจัยเรื่องการใช้แหล่งชุมชนประกอบการสอนสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จังหวัดบุรีรัมย์ วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการ ปัญหา อุปสรรค ข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะในการใช้แหล่งชุมชนจากครูผู้สอนวิชาสังคม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเป็นครูสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า (1) แหล่งชุมชนที่ครูใช้มากที่สุดคือห้องสมุดโรงเรียน ครูใช้แหล่งชุมชนในเวลาเรียน วิธีการที่ครูใช้คือ ให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับแหล่งชุมชน ค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมและสำรวจชุมชน กิจกรรมก่อนการใช้แหล่งชุมชนคือ ครูและนักเรียนวางแผนในการใช้ประโยชน์จากแหล่งชุมชน กิจกรรมหลังการใช้แหล่งชุมชน คือ การสรุปและอภิปรายร่วมกัน (2) ปัญหาในการใช้แหล่งชุมชน คือ ผู้ปกครองไม่สนับสนุน ระเบียบในการนำนักเรียนไปศึกษานอกสถานที่ไม่คล่องตัว ไม่มีค่าใช้จ่ายในการใช้แหล่งชุมชน ครูส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการใช้แหล่งชุมชนในการสอนวิชาสังคมศึกษา

เอนก ยารังยี (2536) ศึกษาวิจัยเรื่องการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในงานวิชาการของโรงเรียน ประถมศึกษาจังหวัด ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดพะเยา วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการใช้ทรัพยากร ท้องถิ่นในงานวิชาการของโรงเรียนประถมศึกษาดีเด่น สังกัดสำนักงานประถมศึกษา จังหวัดพะเยา ประชากรที่ใช้ศึกษา คือ ศึกษานิเทศก์ หัวหน้าการประถมศึกษา ผู้บริหารและครูผู้สอน โรงเรียน ประถมศึกษาดีเด่น เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ แบบวิเคราะห์เอกสาร วิเคราะห์ ข้อมูลโดยการ วิเคราะห์เนื้อหา หาความถี่ และค่าร้อยละ ผลการวิจัยพบว่าทรัพยากรท้องถิ่นที่ โรงเรียนประถมศึกษาดีเด่น นำมาใช้ในงานวิชาการ คือ (1) ทรัพยากรบุคคล ได้แก่ ศึกษานิเทศก์ นักวิชาการ ครูอาจารย์จากสถานศึกษาอื่นและผู้ปกครองนักเรียน ซึ่งนำมาใช้ในลักษณะขอ คำปรึกษาและข้อเสนอแนะ เชิญมาเป็นวิทยากรในการให้ความรู้ (2) ทรัพยากรวัตถุที่มนุษย์สร้าง ขึ้น ได้แก่ สถานศึกษา โสตทัศนูปกรณ์นำมาใช้ในลักษณะของการสนับสนุนวัสดุทางการศึกษา (3) ทรัพยากรทางสังคม ได้แก่ วันสำคัญ และวัฒนธรรม ประเพณี นำมาใช้ในลักษณะให้ครูและ นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมโดยตรงและจัดนิทรรศการ

สุชาติพิทย์ งามนิล (2537) ศึกษาวิจัยเรื่องปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการพัฒนา หลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่นในกลุ่มการงานและอาชีพของโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัด พิจิตร วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรตาม ความต้องการของท้องถิ่นในกลุ่มการงานและอาชีพของโรงเรียน กลุ่มตัวอย่างเป็น ผู้บริหาร โรงเรียนและครูผู้สอน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจง ความถี่และหาค่าร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า (1) โรงเรียนส่วนใหญ่มีการส่งเสริมสนับสนุนให้ครูนำ ทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรทางวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้น และทรัพยากรทางสังคม ในชุมชนมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น โดยการให้คำปรึกษาและ ข้อเสนอแนะ และให้บริการด้านวัสดุ อุปกรณ์ และสถานที่ (2) ทรัพยากรธรรมชาติ ที่โรงเรียน ส่วนใหญ่นำมาใช้ ได้แก่ พืช และสัตว์ โดยนำมาเป็นวัสดุประกอบการเรียนการสอน (3) ปัญหา การใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลที่เป็นทรัพยากรไม่มีเวลาว่างมากพอ ทรัพยากรธรรมชาติมี จำนวนจำกัด เวลาไม่เหมาะสมต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางสังคมในชุมชน แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นและทรัพยากรทางสังคมในชุมชนอยู่ห่างไกล จากโรงเรียน ขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณจากโรงเรียน

นิติพันธ์ นิลพงศ์ (2537) ศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้แหล่งวิชาการชุมชนตามทฤษฎีของครู ผู้สอนกลุ่มการงานและอาชีพ ในโรงเรียนมัธยมศึกษาจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อ ศึกษาการใช้ ลักษณะปัญหาการใช้ และบทบาทหัวหน้าหมวดวิชากลุ่มการงานและอาชีพในการ นิเทศภายในเกี่ยวกับการใช้แหล่งวิชาการชุมชน กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ครู 322 คน เครื่องมือที่ใช้ ในการวิจัย คือ แบบสอบถามความคิดเห็น ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยให้เลือกตอบ วิเคราะห์ข้อมูลโดย การให้การแจกแจงความถี่ หาค่าร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า (1) ครูส่วนใหญ่ใช้แหล่งวิชาการชุมชน

1 ประเภท จาก 15 ประเภท คือ ห้องสมุด โดยใช้ในระดับปานกลาง ส่วนแหล่งวิชาการชุมชนอื่นๆ อีก 14 ประเภทครุส่วนใหญ่ไม่ได้นำมาใช้ (2) ครูประสบปัญหาทั้ง 5 ลักษณะในการใช้ ปัญหาที่มากที่สุด คือ ผู้บังคับบัญชาสนับสนุนให้ใช้แต่มีปัญหาเรื่องอื่น ๆ... ส่วนปัญหาที่เป็นปัญหาน้อยที่สุดคือ รู้จักแหล่งวิชา แต่ไม่เห็นคุณค่าที่จะนำมาใช้ และผู้บังคับบัญชาไม่สนับสนุนให้ใช้ (3) หัวหน้าหมวดได้ให้การนิเทศภายในแก่ครูในระดับปานกลาง

สมคิด เฟื่องปรีชา (2538) ศึกษาวิจัยเรื่องสภาพการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชนประกอบการเรียนการสอนวิชาช่างระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ในเขตกรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์ศึกษา 3 ด้าน คือ ประเภท วิธีการใช้ และปัญหาการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน กลุ่มตัวอย่างคือ ครูช่าง 137 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน วิเคราะห์ข้อมูลโดย ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่า t-test ผลการวิจัยพบว่าครูมีความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชนในด้านประเภท และวิธีการใช้ อยู่ในระดับน้อย แต่ในด้านปัญหาการใช้ อยู่ในระดับปานกลาง และครูช่างที่สอนในโรงเรียนมัธยมที่มีขนาดแตกต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .05

นิจพร สุขสวัสดิ์อำนาจ (2541) ศึกษาวิจัยเรื่องการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชนประกอบการเรียนการสอนวิชาชีววิทยาในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 10 กลุ่มตัวอย่างคือ ครูชีววิทยาที่สอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา 235 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า (1) แหล่งวิทยาการในชุมชนที่ครูส่วนใหญ่ใช้แบ่งตามประเภทบุคคล ได้แก่ อาจารย์โรงเรียนมัธยมศึกษาอื่น และนักวิชาการจากหน่วยงานทางด้านสาธารณสุข ประเภทสถานที่ ได้แก่ แหล่งน้ำธรรมชาติและห้องสมุด ประเภทวัสดุอุปกรณ์ ได้แก่ วัสดุที่มีในธรรมชาติ เช่น ดอกไม้ พืชดอกและแมลง ประเภทกิจกรรม ได้แก่ การแข่งขันการตอบปัญหานิทรรศการ และการประกวดโครงงานทางวิทยาศาสตร์ ส่วนระดับการใช้นั้นพบว่าอยู่ในระดับน้อย (2) วัตถุประสงค์ในการใช้มุ่งเน้นพัฒนานักเรียนในด้านความรู้เป็นอันดับแรก รองลงไปเป็นทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เจตคติต่อวิทยาศาสตร์และเจตคติทางวิทยาศาสตร์ตามลำดับ (3) ขั้นตอนในการใช้ ครูมีการสำรวจและค้นหาแหล่งวิทยาการในชุมชนและมีแนวทางการเลือกโดยคำนึงถึงจุดประสงค์การเรียนรู้ ความประหยัด ความสะดวก ประสิทธิภาพและคุณสมบัติของแหล่งวิทยาการ (4) ปัญหาในการใช้ ได้แก่ ขาดข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งวิทยาการในชุมชน ขาดงบประมาณ แหล่งวิทยาการบางประเภทมีน้อย บางประเภทมีความยุ่งยากในการใช้ (5) ข้อเสนอแนะในการใช้ ได้แก่ ควรมีการรวบรวมรายชื่อแหล่งวิทยาการในชุมชน และอบรมให้ครูมีความรู้ในการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน ครูที่ต้องการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชนควรชี้แจงให้นักเรียนและผู้ปกครองเข้าใจความจำเป็นในการใช้ และมีการวางแผนการใช้รอบคอบ

งานวิจัยต่างประเทศ

เบเกอร์(Baker,1975) ศึกษาวิจัยเรื่องอิทธิพลของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนต่อหลักสูตรวิชา กฎหมาย วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่มีอิทธิพลต่อหลักสูตรวิชากฎหมาย ทักษะและความรู้ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายที่เรียนวิชาสังคมศึกษาเกี่ยวกับวิชากฎหมาย และระบบการเมืองการปกครอง ในภาคเรียนที่ 1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนมัธยมศึกษา ตอนปลายในเขตในแองการาฟอลส์ รัฐนิวยอร์ก จำนวน 2 โรงเรียน โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 138 คน กลุ่มควบคุม 117 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี 4 ตอน คือ ส่วนที่วัดความรู้ 2 ตอน เพื่อวัด ความรู้ด้านกฎหมายและการเมือง เป็นแบบตรวจคำตอบรวม 45 ข้อ และส่วนที่วัดทัศนคติ 2 ตอน เพื่อวัดทัศนคติของนักเรียนเกี่ยวกับสังคม การเมืองและกฎหมาย เป็นแบบสอบถามแบบ ซีเมนติคดิฟเฟอเรนเชียลเทส (Sementic Differential Test) ซึ่งสร้างโดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านนี้ และแบบทดสอบวัดทัศนคติแบบลิเคิร์ต (Likert) ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง ผลการวิจัยพบว่า (1) นักเรียนมีความรู้เพิ่มขึ้นมากจากการเข้าไปใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชนเป็นพื้นฐานในการเรียนวิชา กฎหมาย (2) การเรียนโดยให้นักเรียนได้ปฏิบัติจริงตั้งแต่เริ่มเรียนทำให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจ ด้านกฎหมายทั่วไปและรัฐธรรมนูญดีขึ้น (3) นักเรียนที่เรียนโดยใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชนประกอบการ เรียน สามารถเรียนได้ดีเท่ากับนักเรียนที่เรียนในชั้นเรียนโดยใช้ตำราเรียนซึ่งเป็นการเรียนที่ หนักกว่า (4) กลุ่มทดลองมีทัศนคติที่ดีกว่าเล็กน้อย แสดงว่าการเรียนโดยใช้วิธีนี้จะทำให้นักเรียนมี ความรู้ ความเข้าใจด้านกฎหมายและระบบการเมืองการปกครองดีขึ้น (5) ทัศนคติในด้านกฎหมาย ระบบการเมืองและการปกครองของนักเรียนที่เรียนโดยวิธีใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชน ไม่แตกต่างจาก นักเรียนที่เรียนโดยวิธีอื่น ๆ

เดस्ता (Desta, 1976) ศึกษาวิจัยเรื่องการสำรวจการใช้ประโยชน์ของแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ในโรงเรียนประถมศึกษาของเอธิโอเปียเพื่อให้สอดคล้องกับการศึกษาขั้นพื้นฐาน วัตถุประสงค์เพื่อ ประเมินผลสภาพการณ์ที่จำเป็นในการใช้ ศึกษาแหล่งการเรียนรู้ชุมชนในโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่ง จะเป็นแนวทางกระบวนการและวิธีที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรให้คุ้มค่า เป็นการกระตุ้นและ เสริมประสบการณ์การเรียนรู้โดยเสนอแนวทางการใช้ทรัพยากรและเสนอวิธีการให้โรงเรียนและ ชุมชนนั้นสามารถทำงานร่วมกันในการช่วยเหลือให้เด็กเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน ขณะเดียวกันก็มี ความรู้ทักษะ ทัศนคตินิสัยที่ดีและมีคุณค่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย เป็นครู โรงเรียนประถม ศึกษา ผู้บริหารโรงเรียน ผู้อำนวยการระดับอำเภอและระดับจังหวัด เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า ชั้นเรียนมีจำนวนนักเรียนมากเกินไป วัสดุการสอนไม่เหมาะสม และไม่เพียงพอ การจัดการเรียนการสอนมีความจำกัดอยู่แต่ในบทเรียนและการจดจำ ทั้งๆที่ทุก ชุมชนมีแหล่งการเรียนรู้ที่สามารถนำมาใช้เพื่อสนองจุดมุ่งหมายของการศึกษาได้ อุปสรรคที่ทำให้ การใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชนไม่เป็นที่สนใจไม่ใช่ปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ การใช้แหล่งการ เรียนรู้ชุมชนจะช่วยลดปัญหาการขาดอุปกรณ์และกระตุ้นวิธีการเรียนการสอนได้เป็นอย่างดี ครู

ต้องการความชำนาญเป็นพิเศษความรู้และประสบการณ์ในการใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชนซึ่งศึกษานิเทศก์อาจจัดการอบรมเพื่อฝึกประสบการณ์ให้แก่ครูได้ หลักสูตรในโรงเรียนควรมีความสอดคล้องกับธรรมชาติของการเรียนรู้ซึ่งต้องอาศัยประสบการณ์ด้วย

โกลเดน(Golden,1981) ศึกษาวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ประโยชน์จากแหล่งการเรียนรู้กับประสิทธิภาพการสอนนักเรียน ของครูในวิทยาลัยท้องถิ่น กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นครูสายสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์จากวิทยาลัยท้องถิ่น 2 แห่งในรัฐวอชิงตัน จำนวน 29 คน โดยมีแหล่งการเรียนรู้ 2 ประเภท คือ สื่อวัสดุในห้องสมุด และสื่อคำสอน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามประสิทธิภาพการสอนซึ่งประเมินให้คะแนนโดยนักเรียน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติ การวิเคราะห์ความแปรปรวน และค่าสหสัมพันธ์ ผลการวิจัยพบว่า (1) ครูที่ใช้แหล่งความรู้จากห้องสมุดและสื่อคำสอนได้คะแนนมากกว่า กลุ่มครูที่ไม่ได้ใช้ อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ .05 และไม่พบความสัมพันธ์ระหว่างการใช้แหล่งความรู้ (วิธีการ ขอบเขต ความหลากหลาย และการประเมินการใช้สื่อวัสดุ) กับประสิทธิภาพการสอนอย่างมีนัยสำคัญ (2) ครูส่วนใหญ่นิยมใช้สื่อคำสอนมากกว่าห้องสมุด และมีครูถึง 48% ไม่เห็นว่าการใช้สื่อห้องสมุดจะมีผลต่อความสำเร็จในการเรียนของนักเรียน มีครู 62% ที่เคยให้นักเรียนใช้ห้องสมุดในการเรียนการสอน (3) ครูที่ใช้สื่อห้องสมุดเป็นแหล่งการเรียนรู้ในการสอน ได้รับคะแนนสูงกว่า กลุ่มครูที่ไม่ใช่ ในแง่วิธีการสอน การอธิบายเนื้อหาที่ชัดเจน การอธิบายได้ตรงประเด็น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .05 และครูที่ใช้สื่อคำสอนได้รับคะแนนสูงกว่า กลุ่มครูที่ไม่ใช่ ในแง่ ความสามารถเลี้ยงการสอนที่จัดชิด การทำให้การเรียนการสอนสัมพันธ์กับชีวิตจริง สามารถชี้แนะจำลองแบบความคิดเกี่ยวกับหัวข้อที่เรียนได้ จากการศึกษารายงานนักเรียนเห็นว่าการใช้แหล่งการเรียนรู้เพียงแต่ห้องสมุด และสื่อคำสอนไม่ใช่สิ่งสำคัญ แต่ครูควรจะต้องแสดงให้เห็นถึงโครงสร้างการเรียนการสอนเสียก่อน และต้องปรับปรุงวิธีการจัดการสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้

โฮ (Ho,1984) ศึกษาวิจัยเรื่องประโยชน์และความจำเป็นของศูนย์สื่อการสอนตามหลักสูตรของสถาบันทางการศึกษา ซึ่งการวิจัยครั้งนี้จะศึกษาถึงจำนวนปริมาณงานเฉพาะของศูนย์ฯ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็น ผู้บริหารศูนย์การศึกษา 183 คน นักการศึกษา 100 คน ผลการวิจัยพบว่า (1) ผู้บริหารส่วนใหญ่เป็นคนจัดการวิทยาการเกี่ยวกับห้องสมุด ยังไม่มีผู้ชำนาญพิเศษที่เกี่ยวข้องกับสื่อการศึกษามากนัก (2) ศูนย์อุปกรณ์การศึกษาจะดำเนินงานแตกต่างกันตามความต้องการของแต่ละสถาบัน (3) บทบาทที่กระทำโดยผู้อำนวยการศูนย์มักจะมีมุ่งตรงไปยังกิจการห้องสมุด (4) การผลิตเครื่องมือและความคล่องตัวภายในศูนย์ยังไม่มากนัก (5) ร้อยละ 38 ของกลุ่มตัวอย่างให้ความเห็นว่าทั้งนักการศึกษาและผู้อำนวยการศูนย์ฯ ต่างก็มีบทบาทสำคัญในการเป็นแกนกลางที่จะร่วมกันดำเนินงานของศูนย์ฯ สื่อการสอน

แฮริส(Harris,1982) ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการใช้แหล่งการเรียนรู้ชุมชนในโรงเรียนมัธยมศึกษา วัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาการใช้สิ่งที่มีอยู่ในชุมชนประกอบการเรียนการสอน (2) การพัฒนาและการบริหารการใช้สิ่งที่มีอยู่ในชุมชนประกอบการเรียนการสอน (3) ประเมินผลของการใช้สิ่งที่มีอยู่ในชุมชนประกอบการเรียนการสอน กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนเกรด 8 จำนวนทั้งหมด 4 ห้องเรียน โดยแบ่งออกเป็นกลุ่มทดลอง 2 ห้องเรียน และกลุ่มควบคุม 2 ห้องเรียน กลุ่มทดลองใช้วิธีการเรียน โดยการฟังคำบรรยายจากวิทยากรซึ่งเป็นบุคคลในชุมชนที่นักเรียนสนใจและเลือกเองรวมทั้งเรียนรู้ด้วยการออกไปศึกษานอกสถานที่ตามแหล่งที่นักเรียนสนใจและเลือกที่ศึกษา ส่วนกลุ่มควบคุมเป็นกลุ่มนักเรียนที่พักอาศัยอยู่ภายในชุมชนมีอิสระในการศึกษาชุมชนด้วยตนเอง แต่จะไม่ได้รับอย่างเป็นรูปแบบเหมือนกลุ่มทดลอง เมื่อเรียนจบบทเรียนมีการให้นักเรียนตอบแบบสอบถามและทำแบบทดสอบ ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มทดลองประสบความสำเร็จทางการเรียนสูงกว่ากลุ่มควบคุม

เชอโนบีลีน(Schnoebelen,1990) ศึกษาวิจัยถึงปัญหาในการจัดพานักเรียนไปยังแหล่งการเรียนรู้ด้วยแบบสอบถามครูในรัฐเวอร์จิเนีย สหรัฐอเมริกา ที่สอนโดยพานักเรียนไปศึกษายังแหล่งการเรียนรู้ ผลการวิจัยพบว่า ยังมีการสอนแบบนี้อยู่น้อยมากทั้งๆที่ครูมีความเห็นว่า การสอนแบบนี้มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ของนักเรียน ในด้านปัญหาและอุปสรรคของการจัดพานักเรียนไปศึกษายังแหล่งการเรียนรู้ นั้น พบว่า (1) ครูไม่มีเวลาในการวางแผน (2) ขาดคนที่ช่วยในการจัดและดำเนินกิจกรรม (3) โรงเรียนคิดว่าเป็นการเสี่ยงต่ออันตรายในการจัดกิจกรรมนี้ (4) ขาดวิธีการที่ดีและเหมาะสมในการควบคุมชั้นเรียนนอกสถานที่ (5) มีข้อจำกัดในการออกนอกสถานที่โดยข้อกำหนดของโรงเรียน (6) ขาดผู้นำในการบริหารที่สนับสนุนและส่งเสริมในการจัด (7) ขาดงบประมาณ (8) ขนาดชั้นเรียนใหญ่เกินไปในการศึกษานอกสถานที่

กิลเบิร์ตสัน(Gilbertson,1991) ศึกษาวิจัยผลของการจัดการเรียนการสอนนอกห้องเรียนที่มีต่อความรู้และทัศนคติของนักเรียนในด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบความรู้และทัศนคติของนักเรียนในด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างกลุ่มควบคุมที่เรียนในห้องเรียนและกลุ่มทดลองที่มีการใช้เวลา 1 ส่วน 4 ของเวลาเรียนทั้งหมดออกไปศึกษานอกห้องเรียน กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเป็นนักเรียนระดับ 6 ในรัฐมิชิแกน หลังการทดลองผู้วิจัยได้ทำการทดสอบวัดความรู้ในด้านหลักการทางนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมของนักเรียน ผลการวิจัยพบว่า (1) กลุ่มทดลองมีความรู้ความเข้าใจมากกว่ากลุ่มควบคุม (2)นักเรียนมีความเข้าใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมมากกว่าหลักการทางนิเวศวิทยา

สมิท (Smith,2000) ได้วิจัยศึกษาและพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ของภาษาชนหมู่น้อย ซึ่งเป็นกรณีศึกษาการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ-สเปนควบคู่กันในโรงเรียน โดยการศึกษาบทบาทพื้นฐานของชุมชนและแหล่งการเรียนรู้ของภาษาชนหมู่น้อย โดยวิธีเก็บรวบรวมและตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพแบบสามเส้า (triangulates ethnographic) จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม

ในชั้นเรียน ทั้งในด้านการเรียนการสอนให้อ่านออกเขียนได้ กิจกรรมอื่นๆของโรงเรียน และจากการสัมภาษณ์ครู ผู้ปกครอง สัมภาษณ์ชุมชน รวมทั้งใช้การวิเคราะห์เอกสารประกอบ ผลจากการศึกษาพบว่าแหล่งการเรียนรู้ภาษาชนกลุ่มน้อยจะหาได้จากผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชุมชน และพวกเขาอพยพจากเม็กซิโก ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีโอกาสน้อยที่จะนำความรู้และประสบการณ์เข้าร่วมในหลักสูตรการเรียนการสอน ในขณะที่กลุ่มผู้ปกครองนักเรียนที่มาจากชนกลุ่มใหญ่ในสังคมที่พูดภาษาอังกฤษเพียงอย่างเดียวจะเข้าร่วมจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนมากกว่า ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากความเห็นต่างทางสังคมระหว่างนักการศึกษากับชาวชุมชนหม่นน้อย รวมถึงความไม่แน่ใจของผู้ปกครองชาวอเมริกัน-เม็กซิโก และผู้บริหารโรงเรียน ในการที่จะใช้ภาษาสเปนที่หลากหลายและยังไม่มีมาตรฐานพอสำหรับการเรียนการสอน และความตระหนักอย่างสูงเกี่ยวกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงการใช้ภาษา จากผลการวิจัยนี้ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ในการจัดโปรแกรมการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ-สเปนควบคู่กันในโรงเรียนนั้น จะต้องเพิ่มการใช้ภาษาของชนหม่นน้อยให้เป็นภาษาในการสอนมากขึ้น และควรมีภาคปฏิบัติโดยเข้าไปสัมผัสศึกษากับแหล่งความรู้บุคคลในชุมชนที่ใช้ภาษาชนหม่นน้อยเป็นสำคัญ เพื่อที่จะให้ภาษาของชนหม่นน้อยได้ซึมซาบกลายเป็นภาษาที่ใช้ในการเรียนการสอนได้

กล่าวโดยสรุปจากการศึกษาวิจัยเกี่ยวข้องกับแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนพบว่า เป็นงานวิจัยที่ศึกษาตามทัศนะของครู นักเรียน และผู้บริหารทางการศึกษาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งโดยส่วนใหญ่มีความเห็นว่าแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนนั้นมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน ทั้งนี้เพราะช่วยเสริมการเรียนการสอน และเป็นการให้ประสบการณ์ตรงต่อผู้เรียน ปัญหาอุปสรรคส่วนใหญ่ที่พบในการใช้แหล่งการเรียนรู้ในชุมชนประกอบการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน ได้แก่ การขาดงบประมาณในการส่งเสริม ครูไม่มีเวลา ไม่มีชั่วโมงพิเศษเฉพาะ ผู้ปกครองไม่เห็นความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน นอกจากนั้นยังพบว่า ครูขาดความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน เนื่องจากไม่ค่อยได้มีการจัดรวบรวมข้อมูลข่าวสารของแหล่งการเรียนรู้ไว้ในชุมชนอย่างเป็นทางการ ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยในชุมชน ดังนั้นจึงเป็นการศึกษาวิจัยในภาพรวมจากทัศนคติของ ครู นักเรียน และประชาชนทั่วไป ซึ่งถือเป็นกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ร่วมในแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน และเพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาการใช้ประโยชน์แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเขตบางขุนเทียน โดยการวิจัยอนาคตแบบ EDFR